

Universitätsbibliothek Wuppertal

Pvb. Virgilio Maronis Bucolicorum Eclogæ X, Georgicorum Libri III, Æneidos Libri XII

Vergilius Maro, Publius

Genevæ, M.DC.XXXVI.

Liber VI.

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-548](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-548)

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS LIBER. VI.

IC fatur lachrymans: clasique immittit habenas,
Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris.
Obuertunt pelago prorarum dente tenaci
Anchora fundabant naueis: & littera curua
Pratexunt puppes iuuentum manus emicat, ardens
Littus in Hesperium: quarit pars semina flamma
Abstrusa in venis silicis: pars densa ferarum
Tecta rapit, syluas inuentaque flumina monstrat.

TOtus quidem Virgilius scientia plenus est: in qua hic liber possidet principatum: cuius ex Homero pars maior est. Et dicuntur aliqua simpliciter multa de historia: multa per altam scientiam Philosophorum, Theologicorum Ægyptiorum: adeo ut plerique de his singulis huius libri integram scripserint pragmaticam. Sane sciendum, licet primos duos versus Probus & alij in quinti reliquerint sine prudenter ad initium sexti esse translatos. Nam & coniunctio poematis melior est, & Homerus etiam sic inchoauit, *ὣς ἄρ' ἔειπεν ἄναξ*. *Clasique immittit habenas*. Nauibus suis, siue naui quæ classis dicitur: vel quod fiat de fustibus. Calas enim dicebant maiores nostri fustes quos portabant serui sequentes dominos ad prælium: vnde etiam Calores dicebantur. Nam consuetudo erat militis Romani, ut ipse sibi arma portaret, & vallum: vallum autem dicebant calam: sic Luclius, *Scinde calam ut caleas*, id est, & puer, frange fustes & fac focura. Inde ergo classem dictam dicunt. Alij classem hinc magis dictam volunt: apud maiores nostros stipendium prælio terrestri miles pedester dabat: equites vero dabant in nauali certamine, nam adhuc pauper fuerat populus. Exinde iam quod ab equitibus dabatur stipendium: tractum est: ut diceretur classis. Proprie enim classem equitum dicimus. *Clasique*. Aut lux nauis: quæ classis, ut in primo diximus, dicta est *ἄναξ ἡ γὰρ ἄναξ*, id est a lignis. Vnde Horatius, *Me vel extremas Numidarum in agros classe relet*. Aut omnium quæ eius cursum sequentur. Palinuri enim implet officium, de quo supra ait, *Ad hunc alij cursum contendere iussi*. *Immittit habenas*. Aut funes per metaphoram dixit: aut Homerum secutus est, qui ait *ἄναξ ἡ γὰρ ἄναξ*. Et alibi, *ἄναξ ἡ γὰρ ἄναξ*, id est loris tortis. his enim vrebantur antiqui. *Et tandem*. Ad Æneæ desiderium retulit, olim ad Italiam venire cupientis. Cæterum mora non congruit, de Capreis Cumas vsque in tanta vicinitate longam fuisse navigationem, præfertim accedente fauore Neptuni. An tandem ad consuetudinem nauigantium, quibus nulla non longa nauigatio videtur? an tandem ad idem tempus refertur, ex quo Troia nauigatum est? *Euboicis oris*. A Colonia Cumas appellauit. Nam Euboea insula est, in qua Calchis ciuitas est, de qua venerunt qui condiderunt ciuitatem in Campania, quam Cumas vocarunt: vel *ἄναξ ἡ γὰρ ἄναξ*: vel à grauidæ mulieris augurio, quæ Græce *ἄναξ* dicitur. *Allabitur*. Venit celeriter: ut Labere nympha polo. *Pelago*. In pelagus, sic dictum est, ut, *It clamor cælo*. Bene autem *Obuertunt*, non obuertit, ut non Æneæ, sed locus vilis & nautica dentur officia. Ars gubernandi vero soli tribuitur Æneæ. *Dente tenaci*. Vnde in primo. *Vneo* non alligat ancora moriu. Ancora (ut diximus) in Græco aspiracionem non habet: nam *ἄναξ* dicitur. Inde apud maiores sine aspiracione proferebatur. Contra thus & orchus veteres dicebant & lurcho, id est vorax: quibus sequens ætas detraxit aspiracionem. *Iuuentum manus*. Post conditam in Sicilia ciuitatem, senum aut nulla aut rara sit mentio. *Ardens*. Festinans: ut, *Instant ardentem Tyrij*. *Littus in hesperium*. Hic ostenditur esse minorem, & omnem Italiam Hesperiam dictâ (ut supra diximus) vel à lege, vel à stella. *Semina flamma*. *Abstrusa in venis silicis*. In Georg. Et silicis venis abstruam excuderet ignem. Abstrudere enim est de industria celare. *Ferarum tecta*. Epexegetis sylua. *Flumina monstrat*. Quæcunque fluentia. Et sciendum monstrari Æneæ, ad expiandum

A piandum se. Nam funestatus fuerat morte Palinuri: non quod eum viderat, sed quod funus agnouerat, id est dolerat. In eo enim est pollutio quod ait. Casuque animum concussus amici. Nam ipsa impiant quæ agnoscimus. Vnde in Livio habemus, Horatium Pulullum, cum Capitolium dedicare vellet, audisse ab inimico mortuum filium: & ne pollutus dedicare non posset, respondisse, cadaver sit. Hanc autem purgationem, *Æneæ* dat ubique Virgilius, vt paulo post, Corpuique recenti Spargit aqua.

2 *At pius Æneas arces, quibus altus Apollo
Præsides, horrendaque procul secreta Sibylla,*

B *Antrum immane, petis: magnam cui mentem animumque
Delius inspirat vates, aperitque futura.
Iam subeunt Trinia lucos, atque aurea tecta.*

C *At pius Æneas.* Oportune hoc loco, quippe ad templa festinans. *Arces quibus altus Apollo.* Cum ubique arx Ioui datur, apud Cumas in arce Apollinis templum est: altus autem vel magnus: vt, lacer altus Oroses. Et de ipso Apolline, Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo. Vel ad simulacri magnitudinem retulit, quod fuisse constat altissimum. Celius enim de Cumano Apolline ait: *Est in fano finium Apollinis ligneum, alium non minus pedes xv.* Cuius meminisse putatur Virgilius. *Quibus præstet, quas defendit.* Horrende. Veneranda: vt, Horrendum syluis & religione parentum. *Procul.* Haud longe. procul enim est & quod præ oculis est: & quod porro ab oculis. Vnde duplicem habet significationem. *Antrum immane petis.* Epexegetis domus Sibyllæ. *Mentem animumque.* Perissologia est. Nam secundum Lucretium vnum est mens & animus. *Delius inspirat vates.* Apollo fatidicus, & sic ait Delius, vt Nunc Lyciæ sortes: id est Apollinæ. Bene autem Sibylla quid sit, expressit, Magnam cui mentem animumque Delius inspirat vates. Nam vt diximus, Sibylla dicta est quasi *θεοκαλά*, id est dei sententia. Aeolici enim mens deos dicunt. *Trinia lucos.* Congruè Apollini & Dianæ iuncta sunt templa: vt & paulo post, Phœbi, Triniaque sacerdos. Et bene sic Lucorum Dianæ commemoratio: quia petiturus est inferos. *Aurea tecta.* Apollinis scilicet.

D **3** *Dædalus (vt fama est) fugiens Minoia regna,
Præpetibus pennis ausus se credere caelo,
Insuetum per iter gelidas enauit ad Arctos,
Chalcidicaque leuis tandem superastitit arce.
Redditus his primum terris tibi Phœbe sacrauit
Remigium alarum, posuitque immania templa.*

E *Dædalus (vt fama est) fugiens Minoia regna.* Vbiq; de incertis dubitat, vt, Fama est Enceladi: Sane fabula de hoc talis est: Indicato à Sole adulterio Martis & Veneris: Vulcanus minutissimis catenis lectulum cinxit: quibus Mars & Venus ignorantes implicati sunt, & cum ingenti turpitudine resoluti sub testimonio cunctorum deorum, quod factum Venus vehementer dolens, stupem omnem Solis persequi infandis amoribus coepit. Igitur Pasiphæ Solis filia, Minois regis Cretæ vxor, Tauri amore flagrauit: & arte Dædali incluisa intra vaccam ligneam, septam corico iuuenca pulcherrimæ, cum tauro concubuit. Vnde natus est Minotaurus: qui intra Labyrinthum inclusus humanis carnibus vescabatur. Sed Minos de Pasiphæ habuit liberos plures, Androgeum, Ariadnem, Phedram: Sed Androgeus cum esset athleta fortissimus, & iuperaret in gonibus cunctos, apud Athenas ab Atheniensibus & vicinis Megarensibus coniuratis occisus est. Quod Minos dolens, collectis nauibus bella commouit: & victis Atheniensibus poenam hanc statuit, vt singulis quibusque annis septem de filiis suis edendo, Minotauro mitterent. Alij dicunt à Minoe in vindicta filij occisi sicut dictum est, Phœbum rogatum qui cum Atheniensibus pestilentiam misisset præceptum oraculo est de septenis filiis annuis ad Minotauri pastum dirigendis. Sed tertio anno Aegei filius Theseus missus est, potes tam virtute quam forma, qui cum ab Ariadne regis filia amatus fuisset, ex Dædali consilio labyrinthi iter filo rexit: & necato Minotauro cum rapta Ariadne victor aufugit. Quæ cum omnia factione Dædali Minos reperisset effecta, eum cum Icaro filio seruandum in Labyrinthum trussit, sed Dædalus corruptis custodibus, vel vt quidam tradunt ab amicis sub faciendi muneris specie, quo simulabat se regem placare posse, egeram & linu accepit & pennas, vnde tam sibi quam filio alis inpositis euolauit. Per summam aëris partem quæ apud veteres sine tecto erat, cum filo volauit ipse

intra terram volans. Icarus altiora petens, dum cupit caeli portionem cognoscere, pennis solis calore resolutis, mari in quod cecidit nomen Icarium dedit. Dædalus vero primo Sardiniam, ut dicit Salustius, post delatus est Cumas, & templo Apollini condito sacratisque ei alis, in foribus hæc vniuersa depinxit. Dicendo autem Virgilius, ut fama est, ostendit requirendam esse veritatem. Nam Taurus notarius Minois fuit: quem Pasiphaë amavit, cum quo in domo Dædali concubuit: & quia geminos peperit, vnum de Minoe, alium de Tauro enixa esse Minotaurum dicitur: quod & ipse paulo post ostendit dicens, Mixtumque genus. Sed inclutum Dædalum corruptis relaxavit regina custodibus: quia misso in mari filio, nauis delatus est Cumas: quod & ipsum tangit dicens, Remigium alarum. Alæ enim & volucrum sunt, & nauium: ut Velorum pandimus alæ. Panoticos deliacon* Dædalum propter supradictas causas fugientem nauem conscendisse, & cum imminerent qui eum sequebantur, intendisse pallium ad adiuuandum ventos, & sic euasisse. Illos vero qui insequerentur reuerfos nuntiasse pinnis illum euasisse. Menecrates Dædalum occiso Patruela fratre Cretam petisse dicit, Icarum filium eius ab Atticis pulsum: dum patrem petit naufragio perisse, unde mari nomen. Quidam hunc Dædalum Eupalami filium arte fabrici nobilem, occiso Perdice sororis suæ filio, quem solum habere metuebat æmulum artis suæ, nam ab illo & usum ferræ de osse interiore pennis, & circinum propter nomen suum, Nam aliquibus circinus puratus est appellatus, vel ut quidam organum inuentum tradunt, fugientem inuidiam ad Minoem delatum Cretam, Pasiphaes vxoris eius nefandi stupri dolum fabricasse. *Minoia regna*. Cretam scilicet, id est Minois æuita* Præpetibus pennis. Vel velocibus, vel felicibus. Præpetes autem dictæ vel quod priora petant, vel summi volatus, vel qui præpetit volatum, vel quæ secundum auspiciam faciunt, & quidam præpetes tradunt non tantum aues dici quæ prosperius præuolant, sed etiam locos quos capiunt, quod idonei felicitque sunt. Unde bene Dædali pinnas præpetes, quia de locis in quibus periculum metuebat, in loca tutiora peruenit, præpetes enim sunt aues boni augurij, quod hinc dat quia peruenit. *Ausus se credere caelo*. Quasi alienis rebus. Horatius: *Experius vacuum Dædalus æra pennis non hominibus datis. Insuauem*. Hominibus scilicet. *Enauis ad arctos*. Bene miscet vtrunque. Nare enim & de nauibus dicimus: ut *Nata vncta carina*. Item, Et terris adnare necesse est. Et de volatu: ut, *Nare per astatem liquidam suspexeris agmen*. Ad Arctos autem, si ad fabulam: contra Septentrionem, ut quidam volunt propter feruorem solis & ceratas pinnas: si ad veritatem: ad Septentrionis observationem quod nauigantibus conuenit. *Chalcidicaque*. Quam ciuitatem Chalcidenses condiderunt: & supra de insula nunc à ciuitate dedit epitheton. *Redditus his primum te ris*. Quasi de alieno elemento in suum. Horatius, *Finibus Atticis reddas incolum præcor. Remigium alarum*. Artem volandi. Et iterum miscet dicendo remigium, quod est nauis. *Posuit. Exædificauit*.

4 In foribus, lethum Androgeo: tum pendere pennis
 Cecropide iussi (miserum) septena quotannis
 Corpora natorum: stat ductis sortibus vna.
 Contra elata mari respondet Cnosia tellus.
 Hic crudelis amor Tauri, suppositaque furto
 Pasiphaë, mistumque genus, prolesque biformis,
 Minotaurus inest, Veneris monumenta nefanda.
 Hic labor ille domus, & inextricabilis error.

Lethum Androgeo. Secundum Atticam linguam genitiuus singularis Græcus est: cum ipse alibi Androgei galeam, quidam tamen hic subaudiunt posuit, id est pinxit: ut Horatius, *Qualis Parrhasius prodidit aut Scopas solers: nunc hominem in ponere nunc deum: hic saxo, liquidis ille coloribus*. Sane nonnulli hunc Androgeum non ita quemadmodum supradictum est in Indis occitum, sed à Marathonio tauro, qui flammam vomere dicebatur, conflagratum tradunt. *Cecropide iussi*. Athenienses à rege Cecrope. *Pendere autem, solvere*: quod ut supra diximus tractum est à pecuniaria damnatione. *Miserum*. Dolentis interiectio: ac si diceret nefas. Et quid est miserum subiunxit dicens: *Septena quotannis Corpora natorum*. Septena quotannis, quidam septem pueros & septem puellas accipi volunt, quod & Plato dicit in *Fædone*, & Saffo in *Lyricis*, & Bacchilides in *Dithyrambis*, & Euripides in *Hercule*, quos liberauit secum Theseus, quorum hæc nomina feruntur: Hippoforbas & Ibi, id est Arcadis, Antimachus Euandri, Mnesteus Samiani, Fidocus Rannutis Demolion Cydani, Puriesio Celei: Puella, Hæperibea Alcatini, Medippe Pyrii, Ilesione Celei, Andromache Eurymedontis, Seu Pymedusa Polyxeni, Europe Laodicis, Milita Triaconi. *Corpora natorum*. Bene corpora, quæ adempta vita consumebantur. Ut super orbitatem parentibus

A abbas ne sepe
 Scant lumina
 foretatur cen
 rat, & non sic
 (sic) foretatur
 quæ) inue
 dicitur Cretam
 Suppositaque
 quam maxim
 taj potest au
 tem: ne genit
 fende. Aut in
 tarum. In ex
 pleris. Si ex
 S
 C
 Regia. R
 Ideo. Q
 Per spectare
 D & pingere.
 & Græco sen
 est secundo
 Mithra
 Iam Roman
 longeva leg
 imos libros
 centum Apol
 E 6
 Non hoc
 cios & sex ap
 aliquotian
 te. Vnde est
 tere. Hæcar
 cionem eff
 de interio

A tibus ne sepelire quidem liberos licuisset, magna ergo periphrasi dicta est. *Stat.* Aut horret: vt, Stant lumina flamma. Aut plena est, vt puluere cœlum stare vident. Aut re vera stat, post ductas sortes: aut certe ad picturam respexit. Nam volui in pictura non poterat vna. Et licet non poterat: & non sic vna stare, de pictura tamen bene dictum est. Sed si *stat*, horret acceperimus: *Ductas* fortibus intelligimus de qua ducebantur: vt Et qua vectus Abas. Nam a passivo (vt sæpe diximus) inueniri non potest participium præsens. Proprie autem ductis fortibus: S. Iulius. *Sortes ductos fusti necat.* Elata mari. Perite dixit, eminens est enim, & bene sitū expressit: vt enim Salustius dicit, *Creta altior est que partes, hœcat orientem.* Respondet. *Alpicitur.* Nam contra Athenas est posita. *Suppositaque furto.* Hoc est furtum inclusa in vaccam ligneam, quæ erat aperta eius vacca corio quam maximè taurus adpetebat: aut furto adulterio, vt Vulcani, Martisque dolos & dulcia furta; potest autem sicut dictum est, & ad vaccam referri, cuius specie tauro furata sit coitum. *Mixtumque genus.* Secundum veritatem. *Prolesque biforma.* Secundum fabulam. *Veneris monumenta nefanda.* Aut memoria turpissimi coitus: aut vitio Veneris a Sole prodita. Significat autem Minotaurum. *Inextricabilis error.* Insolubilis, indeprehensibilis. Horatius, *Si pugnas exiricata densis cerne plagis.* Si exiricata, est soluta, *Inextricata*, insoluta sine dubio.

S *Magnum regina sed enim miseratus amorem
Dadalus, ipse dolos recti ambagesque resoluit,
Caca regens filo vestigia, tu quoque magnam
Partem opere in tanto (sineret dolor) Icære haberes.*

C *Bis conatus erat, casus effingere in auro:
Bis patria cecidere manus, quin protinus omnia
Perlegerent, oculis, ni iam præmissus Achates
Afforet: atque vnâ Phœbi, Trinieque sacerdos
Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi.*

Regina. Regis filia Ariadnes. *Opera in tanto.* In foribus adfabre factis. *Bis patria cecidere manus.* Ideo. Quia Patriæ. *Quin protinus omnem.* Ostendit plura fuisse quam dixit depicta. *Perlegerent.* Persectarent. Scilicet picturam. *Nec incongruè dictum legerent:* nam *γερῶν* scribere significat & pingere. Hoc est quod ait Horatius in arte poetica, *Et nona sitæque nuper habebunt Verba fidem, se Græco son'e cadant paruo detorta.* *Præmissus Achates.* *Et nona sitæque* intelligimus secundum, id est secundum taciturnitatem. *Deiphobus Glauci.* Subaudis filia, & est proprium nomen Sibyllæ. *Multæ autem fuerant,* vt supra diximus, quas omnes Varro commemorat: & requirit a qua sint facta Romana conscripta: & multi sequentes Virgilium, ob hoc Cumanam dicunt: vt quæ licet longæua legatur, tamen non valde congruit eam vsque ad Tarquinij tempora durasse, cui Sibyllinos libros constat oblatos. Ducitur tamen Varro vt Erythram credat scripsisse, quia post incensum Apollinis templum, in quo fuerant apud Erythram insulam, ipsa inuenta sunt carmina.

E **6** *Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
Nunc grege de intacto septem mactare iuuenos
Præstiterit, totidem lectas de more videntes.
Talibus affata Æneam (nec sacra morantur
Iussu viri) Tencros vocat, alta in templâ sacerdos,
Excisum Euboicæ latas ingens rupis in antrum,
Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum:
Vnderunt, totidem voces, responsa Sibyllæ.*

F *Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.* Vt supra diximus Apollinem sex mensibus apud Lycios & sex apud Delum dedisse responsa. Item lectum est deos aliquotiens tantum calendis, aliquotiens tantum idibus vaticinari: non nunquam diei vel prima, vel media, vel postrema parte. Vnde est in iure filius dies, id est non totus religiosus: quem nunc ostendit dicens non oportere Æneam, religiosum diei partem perdere, id est oraculis congruam. Sane sciendum poscit lectionem esse meliorem. Tempus enim poscit spectacula, non a spectaculis poscitur. *Nunc grege de intacto.* Gregem pro armento posuit. Nam de iuuenis dicitur est, sed hæc per poeticam

licentiam sepe confundit. Illo loco proprie posuit, Quinque greges illi balantum quina redi-
bant Armenta. *Intacto* autem, indomito, ut, Intacta toridem ceu uice iuuenca. *Leclis de more bi-*
dentis. De more, antiquo scilicet quem pratermisit: quasi tunc omnibus notum, id est ne habeant
caudam aculeatam, ne linguam filiam, ne aurem nigram: per quod docer alud esse intactum, a-
liud lectum. *Bidentes* autem, ut diximus supra, oves sunt circa bimatum, habentes duos dentes
eminentiores: quae erant aptae sacrificiis. *Euboica rupis*, alius. Deest est, hoc est montis Cumanis
quem Euboici habitauerunt. Est autem Acyrolugia, Coloniae enim epitheton rei dedit immo-
bili. *In antrum*, In antri similitudinem, ut Portus ab Eoo fluctus curuatus in arcum. *Quo lati ducunt*
aditus centum. Non sine causa & aditus & ostia. Nam Vitruuius qui architectonia scripsit, ostium
dicit per quod ab aliquo arcemur ingressu, ab ostiando dictum: aditum ab adeundo per quem
ingredimur. *Ostia centum*. Finitus numerus pro infinito, licet & possit rationabiliter dictum esse. B
Respona enim Sibyllae in hoc loco plus minus centum sermonum sunt. Inueniuntur tamen
Apollinis elogia & viginquique & trium sermonum. Vnde & melius est finitum pro infinito
accipi. *Totidem voces*. Ac si diceret tot sermones.

7 *Ventum erat ad limen, cum virgo, Poscere fata*
Tempus ait: deus ecce, deus. Cui talia sancti,
Ante fores subito, non vultus, non color unus,
Non compta mansere comae: sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda timent: maiorque videri,
Nec mortale sonans, afflata est numine quando
Iam propiore dei. Cessas in votis, precesque,
Tros (ait) Aenea? cessas: nec erim ante debiscent.
Attonita magna ora domus. Et talia fata
Conticuit, gelidus Teucris per dura cucurrit

Ossa tremor, sudisque preces rex pectore ab imo.
Deus p̄te Deus. Vicinitate templi iam afflata est humine. Nam forentis verba sunt deum vel-
le ostendere, qui ipsi tantum videtur. Sane cauti satis esse debemus quando plena sit numine, &
quando deum deponat. De Misenio enim post vaticinationem dictura est, *Non color unus.* Idem
Lucantis. *Seas nunquam facies.* *Compta comae.* Antehac scilicet. Nam propter sacra resoluta sunt: ut,
Vittaeque resolutae Sacrae capitis. *Maiorque videri.* Videbatur sicut solebat in vaticinatione ap-
parere per numinis praesentiam: quod humanis inlebat aspectibus. Vnde ait, *Maiorque vide-*
ri. Non enim erat re vera. *Nec mortale sonans.* Almen in vox numinis est: ut, *Nec vox hominem*
sonat item. Vocis sonus, vel gressus euntis. *Afflata est numine.* Nondum deo pleni: sed afflata
vicinitate numinis. *Quando.* Si quidem nam coniunctio est nec dubium aduerbium. *Cessas in vo-*
ta. Tardus es ad vota facienda. Nam si dixerit *Cessas in votis:* hoc significat, tardus es dum vota
facis. Aliud est *cessas in illam rem.* aliud *cessas in illa retardus es ad faciendam rem,* & tardus es
in facienda re. Figurata autem dixit *cessas* circa promittenda vota numinibus. *Tros.* Principale
pro deriuatio, pro Troius. *Ante debiscent.* Trahit hoc de Matris deum templo: quod non ma-
nu, sed precibus aperiebatur. *Attonita.* Stupenda, non stupentis. Ergo *attonita* facientis attoni-
tos: ut, *Mors pallida, Tristis senectus.* *Ora domus.* Quia supra ait, Vnde ruunt totidem voces res-
ponsa Sibyllae. *Per dura cucurrit Ossa tremor.* Religionis est non diuinæ & reuerentiae. Alibi, Ipse
manum multo suspensum numine ducit. *Pectore ab imo.* Mentis intimo: nec immerito: nam illare
diuinitas flectitur, quae est nobis cum diuinitate communis, id est sensu.

8 *Phoebe, graues Troia semper miserate labores,*
Dardana qui Paridis direxisti tela manusque
Corpus in Aeacida, magnas obortia terras
Tot maria interius Aeneae te penitusque repostas
Massilam gentes, praetentaque Syriibus arua:
Iam tandem Italiae surgentis prendimus oras.
Hac Troiana tenui fuerit fortuna secuta.

A Vos quoque Pergameam fas est parcere genti,
 Dyque deaque omnes, quibus obstitit Ilium, & ingens
 Gloria Dardania: tuque o sanctissima vates
 Præscia venturi da (non indebita) posco
 Regna meis fati) Latio considerare Teucros,
 Errantesque deos, agitataque numina Troia.

B Phæbe graues Troia semper miserate labores. Secundum Homerum qui eum dicit semper Troæ propugnatorem fuisse, & bene ait, *miserate*, quia Troia defendi non potuit. Ideo non dixit qui defendit, sed miseratus es. *Dardana qui Paris*. Achilles a matre tinctus in Styge palude toto corpore inpulverabilis fuit, excepta parte qua tentus est: qui cum amatam Polyxenam, vt in templo acciperet. Statuisset, insidijs Paris post simulachrum latentis occisus est. Vnde fingitur quod tenente Apolline, Paris direxerit tela: & bene ait direxit, quasi ad solum vulnerabilem locum. Dardana autem ideo, vt non adultero, sed genti præstitisse videatur. *Tela manusque*. Vel quia aliud sine alio esse non potest, vel hoc dicit. Et artem per tela nosse, & vt nosset quid feriret: & virtutem per manus dedisti, vt eius vota compleres. *Magnas obeuntia terras Tot maria intraui*. Terras cingentia: Oceanus quidem ambit omnes terras: & licet iste per ea maria nauigauerit, quæ terris cinguntur: tamen non dixit improprie, si de Oceano ista nascantur. *Tot maria*. Dicendo *maria*, partes cum maris nauigasse significat, non tantum mare. Mare enim elementum est totum. *Maria vero*, partes maris: sicut & terra, partes sunt: terra vero totum elementum est.

C *Penitusque repostas*. Longe remotas, auias. *Massylium gentes*. Masyli sunt Mauri. Vnde speciem pro genere posuit. Nam Æneas ad Africam venit: cuius partem constat esse Masyliam. Mediterranea enim est pars Mauritaniz. Vnde a parte totum accipere debemus. *Præsentaque Syriibus arua*. Circumsusa. Incerta enim illic sunt maria & terræ. Vnde ait Lucanus, *Æquora fracta vadit abruptaque terra profundo*. *Prendimus*. Quippe fugientem Italiam. *Hæc Troiana tenuis*. Id est hæc hucusque, hucusque: id est, hic fit finis. Nam *teius* proprie est extrema pars arcus, vt Plautus ostendit, vnde tractum est, vt hæc hucusque, hucusque significet. *Troiana autem fortuna*. Ideo a præiudicio, id est mala adueria: & dicit iniquum esse, vt Troianam fortunam patientur in Italia. *Fas est parcere genti*. Quæ se victam fatetur. *Quibus obstitit Ilium*. Ganymedes enim Hebræ obfuit: Paris Mineræ, & Iunoni. Cur autem cum dixerit *Dyque deaque omneis*, deorum tantum reperimus exempla? non mirum est, cum supra dixerimus *omnes deos*: esse omnes deos. Possimus ergo & per vnã rem vtrunque intelligere, licet dicatur etiam Neptuno obfuisse Troiam ex deiegata mercede. Nouimus præterea esse morem poeticum, vt duabus præpositis rebus vni respondeant: vt, *Nauica cum itellis numeros, & nomina fecit Pleiadas, Hyadas: elaramque Lycaonis Arcton*. Nam suppresso numero dixit nomina. *Præscia venturi*. Absolutum est, retum venturarum. *Da, Dic, vt Qui sit, da* Tityre nobis. Vnde est e contra, *Accipe nunc Danaum insidias*. Non enim aliquid præstare poterat, sed indicare futura. *Non indebita posco Regna meis fati*. Deest si. Est autem *si*, id est longissimum Hype baton, Phæbe, & Vos dii deaque: tuque o vates da: id est dic Latio.

E Teucros considerare, si non posco regna meis fati indebita. *Dic autem considerate*, id est vtrum possimus considerare. Et verecunde ait, *Non posco indebita*, cum certum constet regna deberi. *Errantesque Deos*, vt Dis sedem exiguam patriis. *Agitataque numina Troia*. Aut mecum vexata: aut signa *errant* dicit, id est simulacra breuia quæ portabantur in lecticis, & ab ipsis mota inuocabant vaticinationem: quod fuit apud Ægyptios & Carthagenenses.

6 Tum Phæbo & Trivia solido de marmore templa
 Instituant, festosque dies de nomine Phæbi.
 Te quoque magna manent regnis penetrata nostris.
 Hic ego nanque tuas sortes, arcanaque fata
 Dicta mea genti ponam: lectosque sacro
 Alma viros, foliis tantum ne carmina manda,
 Ne turbata volent rapidis ludibria ventis:
 Ipsa canas, oro, finem dedit ore loquendi.

Tum Phæbo & Trivia. Vt solet, miset historiam. Nam hoc templum in palatio ab Augusto factum est: sed quia Augustus coheret Julio, qui ab Ænea ducebat originem, vult ergo Augustum

parentum vota soluisse. *Festis que dies de nomine Phœbi.* Ludos Apollinares dicit, qui secundum quosdam bello Punico secundo in iurati sunt: secundum alios tempore Sillano ex responso Martiorum fratrum: quorum extabant, ut Sybillina responsa, *Te quoque magna manent nostris penetralia regna.* Id est coleris ut numen: Manent autem expectabant. *Penetralia.* Secreta templorum. *Tuas sortes.* Sibyllina responsa: (de quibus supra diximus) incertum est cuius Sibyllæ fuerint: quam Cumanam Virgilius dicit, Varro Erythræam esse. Constat autem regnante Tarquinio quandam mulierem, quæ se Amalteam diceret, obtulisse ei novem libros, in quibus diceret fata & remedia Romana: & pro his poposcit trecentos philippeos, qui aurei tunc pretiosi erant. *Quæ contempra.* alia die tribus incensis, cum sex reueria est. Et trecentos poposcit, ac denuo contempra est: item tertio aliis tribus incensis cum tribus tantum reueria est: & accepit quantum poposcerat, hæc ipsa re commoto rege quod pretium non minuebat, tunc mulierem subito non apparuisse. *Qui libri in templo Apollinis seruabantur:* nec ipsi tantum, sed & Martiorum, & Bgois nymphæ, quæ artem scripserat fulguritarum apud Tuscos. Inde addidit modo *Tuas sorte,* arcanaque fata: & hoc trahit poeta. *Aneam tamen inducit quasi de præsentem dicentem oraculo.* *Lectis que sacro Alma viros.* Quia nisi patricij non fiebant. Sciendum tamen primum duos librorum fuisse custodes, inde decem, inde quindecim usque ad tempora Syllana, postea creuit numerus. Nam & sexaginta fuerunt, sed remansit in his quindecim virorum vocabulum. *Folij tantum ne carmina manda.* Ut Varro dicit, *In folijs palma interdum notis, interdum scribebant sermonibus:* ut diximus supra. *Ipsa.* Pro ra, & posuit pronomen eius personæ de qua loquitur, pro illius cum qua loquimur, est autem Græcum, nam dicunt *αὐτὴν εἶπεν* id est tu dicit. *Finem dedis ore loquendi.* Hoc est definiuit ei ut ore loqueretur, nec in folijs scriberet.

10

*At Phœbi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum, tanto magis ille fatigat.
Os rabidum, fera corda domans, fingit que premendo.
Ostia iamque domus patuere in gentia centum
Sponte sua, vatis que ferunt responsa per auras.*

Nondum patiens. Quæ nondum posset implere oraculorum sermones, aut dum vacat: & est impatiens. *Phœbi bacchatur vates.* Bene bacchatur. Idem enim est Apollo qui Liber pater, qui Sol. Vnde ait Lucanus, *Cui numine mixto Delphica Thebana referunt Trietorica Bacche.* Vnde in eorum sacris erat Phæbadum Baccharumque conuentus. *Excussisse deum.* Excuti proprie de equis dicimus, quod inde traxit, quia Phœbus (id est Sol) equis utitur. Et nunc Sibyllam quasi equum Apollinem, quasi equitem inducit: & in ea permanens translaione, excussisse ait, ut Excussus Aconteus. Item Fera corda domans: quod est equorum proprium, frenos pati & stimulos. Ut, *Ea frena furenti Concurit, & stimulos sub pectore vertit Apollo.* Quod autem dicit, *magnum deum,* non re vera ait: sed furentis ad effectum id est colentis, ut, *Summe deum sancti custos Soracis Apollo.* Vnicuique enim deus quem colit, magnus videtur. *Excussisse vero deum.* Pro excutere: tempus est pro tempore. Est autem Attica figura, qua nos uti non conuenit: quia hæc licenter videntur poetæ. *Fingit que premendo* Componit, ut, *Et corpora fingere lingua.* Componit autem ad moderationem certam dicendi. Diximus enim supra, omnia quidem vident: sed non omnia indicant sacerdotes. *Ostia iamque domus patuere* Precibus scilicet, & quæ antea ostia erant patefacta, aditus esse cœperunt. *Ferant responsa.* Quia ut supra ait, *Ora domus patuere.*

11

*O tandem magnis pelagi defuncte periculis,
Sed terra grauiora manent, in regna Lauini
Dardanide venient. (mitte hanc de pectore curam)
Sed non & venisse volent: bella, horrida bella,
Et Tybrim multo spumantem sanguine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint, alius Latio iam partus Achilles,
Natus & ipse dea, nec Teucris addita Iuno
Vsq̄ quam aberit, cum tu supplex in rebus egenis,
Quas gentes Italiam, aut quas non oraueris vrbes?*

Causa

A *Causa mali tanti conitex iterum hospita Teucris,
Externique iterum thalami.
TVNĒ CEDE malis, sed contra audentior ito,
Quam tua te fortuna sinei, via prima salutis,
(Quod minime reris) Graia pandetur ab urbe.*

Pelagi defuncti periculis. Non liberate pelago, sed marinis periculis. Nam adhuc nauigaturus est, sed sine vlllo discrimine, Defuncte autem liberate. Nam dicimus functos officio, qui officia debita complerunt. Vnde est & honoribus functi: hinc & defunctos mortuos dicimus, qui compleuerunt vitæ officia. Vnde est, Et nil iam cœlestibus vllis Debentem. *Sed terra.* Legitur & terra. Vnum tamen est. *In regna Latini.* Alij *Latini* legunt, cuius tunc erant: sed quia diuina loquitur futura, præoccupat. Postea enim Lauinium dicitur, licet possit ad Lauinium Latini fratrem referri; qui illic ante regnauit. *Horrida bella.* Quæ contra hospitem cognatumque suscepta sunt: vt Latinus dicitur est, *Arma impia lumpsu, Promissam eripui, Spumantem sanguine cornu.* Quasi non solum præciat sed præuideat, quod facturus est Turnus, vt Recalent Tyberina fluenta Sanguine adhuc. *Non Simou tibi, nec Xanthu.* Tyberinus & Numicus in quem cecidit. *Nec Dorica castra.* Græca & re verainam Turnus Græcus fuit: vt, Et Turno si prima domus repletur origo: Inachus Acrisii, que patres medixque Mycenæ. *Partus Achilles.* Turnum significat, & sic hoc dictum est vt in Bucolicis, Alter erit tum Tiphys, & altera quæ vchat Argo Delectos Heroas. & hoc est quod dicit, Obscuris vera inuoluens. Nam licet vera sint, latent. Vnde Apollo: *obscure dicitur, id est obliquus. Natus & ipse dea.* De Venilia torore Amata: vt, Cui diua Venilia mater. Nec debet mirum esse Amatam fuisse mortalem, cum etiam Turnus Iuturnæ frater mortalis fuerit. Nam hæc fuerunt diuina beneficia. *Adiua Iuno.* Inimica. Est autem verbum Lucilij, & antiquorum: vt Plautus *Argus quem quondam Ioni Iuno custodem addidit. In rebus egenis Per transitum ostendit famem futuram.* *Conitex iterum hospita.* Nam & Paris ab Helena fuerat susceptus hospicio. Hospita autem more suo dixit. Et bene, ne aliquid imputetur Æneæ, quasi fatorum hoc esse prædicit. *Tu ne cede.* Ne cedas: sed esto audentior quam tua te fortuna permittit. Et bene aduersam fortunam docet virtute, aut vitari, aut minui, aut patienter sustineri. *Vl.* Ratio, opportunitas. *Graia pandetur ab urbe.* Propter Euandrum, qui eum Tusciam misurus ad Tarchontem est.

12 *Talibus ex adyto dielis, Cumæa Sibylla
Horrendas carit ambages, antroque remugit,
Obscuris vera inuoluens, ea frena furenti
Concutit, & stimulos sub pectore vertit Apollo.
Vt primum cessit furor, & rabida ora quierunt,
Incipit Æneas heros: Non vlla laborum,
O virgo, noua mi facies, inopinave surgit.*

E *Omnia percepi, atque antimo mecum ante peregi.*
Ex adyto. Locum vaticinationis ostendit. *Cumæa Sibylla.* Bene addidit propter discretionem. *Antroque remugit.* Quia in antro est, vt, Pullati colles clamore resultant. *Obscuris vera inuoluens.* Vera & obscura contundens est autem Hypallage veris obicura inserens. *Cessit furor.* Non penitus recessit, sed paulatim cœpit imminui. Nam paulo post de Miseni morte dictura est: quod non procedit si nec numen recessit. *Non vlla laborum.* Pro nulla, vt nullus aratro Cessit honos. *O virgo,* licet sit naturaliter breuis in Latinis sermonibus, apud Virgilium tamen pro longa habetur, vt hoc loco, *O virgo,* Item alibi, *Quis te magne Cato tacitum.* Exceptis ego: vt, *Alit ego quæ diuom, & duo, vt, Si duo præterea, & tico, vt, Nunc scio quid sit amor: & nescio, vt, Nescio quis teneros oculis mihi fascinat agnos.* Apud alios, nisi in Græcis nominibus non produciuntur: quod & nunc sequi debemus. Dicunt tamen quidam quod o tunc produciuntur in nominatio quando & in genitiuo producta fuerit: quod falsum est. Nam & Virgilius produxit virgo, cum virginis faciat, & Lucanus Cato corripuit: vt, *Nos Cato da veniam:* cum Catonis faciat. Item Iuno cum producat Virgilius, Staius corripuit. Sane sciendum ad locutionem hanc esse suatoriam cum partibus suis. Nam honestum est quod dicit se patrem requirere: vile, vt ab eo patriæ originem discat; necessarium, quia iusserat pater: vt, *Ditis tamen ante Infernas accede domos:* possibile, quia ait, *Quando hic inferni ianua regis Dicitur.* Item, *Potes nanque omnia:* si omnia etiam hoc. *Nona mi facies.* Id est species. Sciendum tamen mihi pronomen

nunquam in Synæresim venire, ne incipiat esse blandientis aduerbium: & licet quidam huius loci nitantur exemplo, non procedit, vel quia vnum est exemplum, vel quia potest esse etiam blandientis aduerbium, nihil vero metri necessitate cogitur. Nam si pars sequens orationis à vocali inchoet, nihil dicimus, vt Heu nihil inuitis fas quemquam fidere diuis. Si autem à consonanti inchoet, Nil ponimus vt Iuuenalis, Nil tale expectes: emis sibi multa, videmus. Inopinave surgit. Nomen est, non participiū. Nam inopinatum diceret, quod non procedit. Opinatus enim venit ab eo quod est opinor. sed quia inopinor non dicimus: ideo nec inopinatus facit. sicut & nocens participium est, quia inuenimus nocēo verbum: innocens vero nomen, quia innoceo non dicimus, esse participium non potest. Nullum est enim participium quod & à verbo non trahitur: licet à sui verbi forma non veniat, vt placita, licet placeor non dicamus: tamen placeo inuenimus. Item regnata, triumphata. Vnde galeatus & tunicatus & togatus nomina comprobantur. Nullum enim verbum horum originis reperitur. *Omnia percepi, atque animo mecum ante peregi.* Percepi ante cognoui ab Heleno, vel à patre qui ait, Gens dura atque aspera cultu Debellanda tibi Latio est. Dicit autem se futura partim audisse, partim mente percepisse. Sed occurrit, Si notit omnia, quid consulit numen? Sed nosse se dicit omnia quantum ad labores pertinet: & concedit totam petitionem, vt ad illud veniat quo possit patrem videre. Nam quod dicit vnum oronon solum dicit, sed præcipuum, vt, Vnam posthabita coluisse Samo.

13

*Vnum oro (quando hic inferni ianua regis
Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refuso)
Ire ad conspectum chari genitoris & ora
Contingat: doceas iter & sacra ostia pandas.
Illum ego per flammās, & mille sequentia tela,
Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas cœlique ferebat.
Inualidus, vires ultra sortemque senectæ.*

Quando. Siquidem: & est coniunctio. *Et tenebrosa palus Acheronte refuso.* Paludem pro lacu posuit, Nam Auernum significat: quem vult nati de Acherontis æstuaris. Palus autem, bene iste produxit *lms*: quia palus paludis facit, quod supra plenus diximus. Horatius corripuit: vt *Sterilisque diu palus aptaque remis.* Tenebrosā autem, nigra, per quod altam significat: vt, Nigra fugit sub nube columbam, id est alta. *Acheronte refuso.* Acheron fluius dicitur inferorum, quasi sine gaudio: sed contat locum esse haud longe à Baiis vndique montibus septum: adeo vt nec orientem, nec occidentem Solem possit aspicere: sed tantum medium diem. Quod autem dicitur ignibus plenus: hæc ratio est: omnia vicina illic loca calidis & sulphuratis aquis scatent. Sine gaudio autem ideo ille dicitur locus, quod necromantia vel sciomantia, vt dicunt: non nisi ibi poterat fieri: quæ sine hominis occisione nõ fiebat. Nam & Æneas illic occiso Miseno sacra ista compleuit, & Vlyses occiso Elpenore: quanquam fingatur in extrema Oceani parte Vlyses fuisse: quod ipse Homerus falsum esse ostendit ex qualitate locorum quæ commemorat ex tempore navigationis. Dicit enim eum circa vnam noctem nauigasse: & ad locum venisse, vbi sacra perfecit. Quod de Oceano non procedit: de Campania, manifestissimum est. Præterea à Baio socio eius illic mortuo, Baias constat esse nominatas. Dicit etiam vidisse Herculem: ideo quia illic sunt Bauliæ, locus Herculis dictus quasi Boaulia: quod illic habuit animalia, quæ Geryoni detracta ex Hispania addoxerat. *Ire contingat.* Vt minus est, Vt ire contingit: vt iter doceas. *Sacra ostia pandas.* Aut venerabilia, aut execranda: sicut de Tartaro dicitur esse, Sacra panduntur portæ. *Illum ergo per flammās.* Meritum approbat patris, vt iustum videatur esse desiderium. *Sequentia tela.* Vt, Ardentes clypeos atque æra micantia cerno. *Ex hoste recepi.* Liberaui, vt. *Frugesque receptas.* Ex hoste autem, plus est quam si ex hostibus diceret, vt diximus supra. Ex hoste enim generaliter dicitur: ex hostibus partem ostendit. sicut dicendo terram, significamus elementum: terras vero, singulas partes, vt Africa, Italia. *Meum comitatus iter.* Non ipse salutis, sed mei causa: vt, Cedo equidem, nec nate tibi comes ire recuto. *Cœlique ferebat.* Vt ante morte præuentus sit quam ferre desierit. Et mire imperfecto visus est tempore, ac si diceret, adhuc si viueret ferret. *Vires ultra, sortemque senectæ.* Quia senectæ fors, est quies & otium: sicut pueritiæ, ludus: amor, adolescentiæ: ambitus, iuuenilis ætatis. Ergo aliud ferebat pater quam fors exigebat senectæ.

14

Quis, ut te supplex peterem, & tua limina adirem,

Idem

A *Idem orans mandata dabat. natiq; patrisq;,
Alma, precor miserere: potes nanq; omnia: nec te
Nequicquam lucis Hecate profecit Auernis.
Si potuit manes arcessere coniugis Orpheus
Threicia fretus cithara, fidibusq; canoris:
Si fratrem Pollux alterna morte redemit.
Itque reditque viam toties, quid Thesea: magnum
Quid memorem Alciden? & mi genus ab Ioue summo.*

B *Orans mandata dabat.* Sic dictum est, vt Et supplex tua numina posco. Maior enim ad impetrandum vis est eum rogare qui possit iubere. *Mandata dabat.* vt. Huc casta Sibylla Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet. *Lucis Hecate profecit Auernis.* Hecate trium potestatum nomen est. Ipsa est enim Luna, Diana, Proserpina. sed solam Proserpinam dicere non potuit propter lucos qui Dianæ sunt. Item Dianam, quia *auernis* ait. Vnde elegit nomen in quo vtrunque constabat. Vnde Lucanus de Proserpina ait: *Hecate pars vltima nostræ. Si potuit manes.* Nuncitur exemplis, quæ inferiora sunt per comparisonem: vt ipse videatur iustius velle descendere. Nam Orpheus reuocare est conatus vxorem: hic vult tantum patrem videre. Orpheus autem voluit quibusdam carminibus reducere animam coniugis: quod quia implere non potuit, a poetis fingitur receptam iam coniugem perdidisse, dura lege Plutonis. quod etiam Virgilius ostendit, dicendo *arcessere*: quod euocantis est proprie. *Fidibusq; canoris.* Bene sonantibus chordis. *Fidibus* autem est à nominatiuo hæc fides, vt fit pyrrhichius. Nam *fides*, iambus est. *Si fratrem Pollux alterna morte redemit.* Vt diximus supra, Helena & Pollux de Ioue nati immortales fuerunt. Nam Castor Tyndarei filius fuit: cuius mortem suo interitu fraterna pietas redemit. Quod ideo fingitur, quia horum stellarum ita se habent, vt occidente vna oriatur altera. & iterum exemplum per comparisonem: quod quia pium est, se ad frequentiam contulit dicendo: *Itque reditque viam toties.* *Quid Thesea: magnum.* Durum exemplum. Vnde nec immoratus est in eo. Dicit autem interos debere parere pietati, qui patuerunt infanda cupienti. Nam hic ad capiendam Proserpinam ierat cum Pyrihoos: & illic retentus luit poenas: vt, Sedet æternumque iedebit Infelix Theseus. *Magnum.* *Quid memorem Alciden?* Melius sic distinguitur: licet quidam legant, *Quid Thesea magnum:* vt epitheton ei dent qui per se non est magnus. Nam Herculem etiam sine epitheto magnum intelligimus. Sed melius est *magnum* dare Herculi quam sacrilego. *Et mi genus ab Ioue summo.* Occurrit tacitæ quæstioni tanquam Sibylla dixerit, Sed ij enim qui uelcenderant, à diis ducebant originem.

15 *Talibus orabat dictis, arasq; tenebat:
Tum sic orsa loqui vates: Sate sanguine diuim,
Tros Anchisiade, FACILIS descensus Auerni:
Noctes atque dies patet atri ianua Ditis:
Sed reuocare gradum, superasq; euadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est, pauci, quos æquus amant
Iuppiter, aut ardens euexit ad æthera virtus,
Dius genit: potuere, tenent, media omnia sylvæ,
Coætusq; sinu libens circumuenit atro.*

E *Arasq; tenebat.* Rogabant enim deos ararum antas tenentes. *Sate sanguine diuim.* Vnde Æneas desit, inde hæc lumpfit exordium. *Facilis descensus Auerni.* Legitur & *Auerno*: id est ad Auernum: sed si *Auerni*, inferorum significat: & lacum pro inferis ponit. *Noctes atque dies patet atri ianua Ditis.* Id est omni tempore homines in fata concedunt: & hoc poetice. Nam Lucretius ex maiore parte, & alij integre docent inferorum regna nec esse quidem posse. Nam locum ipsorum quem possumus dicere, cum sub terris esse dicantur Antipodes? In media vero terra eos esse, nec soliditas patitur, nec centrum terræ, quæ si in medio mundi est: tanta eius esse profunditas non potest, vt medio sui habeat inferos, in quibus esse dicitur tartarus, de quo legitur, Bis patet in piæceptis, tante tendit que sub umbras, Quantus ad ætherium cæli suspensus olympum. Ergo hanc terram in qua vivimus, esse inferos voluerunt, quia est omnium circulo rum infima planetarum scilicet septem, Saturni, Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurij, Lunæ: & duorum magnorum. Hinc est quod habemus. Et nouies Styx intertusa coeret. Nam nouem circulis cingitur terra. Ergo omnia quæ de inferis finguntur, suis locis hic esse cõprobabimus. Quod

autem dicit, *Patet strianaa Diu, Sed reuocare gradum superasque evadere ad auras: Hoc opus hic labor est.* Aut poetice dictum est, aut secundum philosophorum altam scientiam: qui deprehenderunt bene viventium animas ad superiores circulos, id est ad originem suam redire, quod dat Lucanus Pompeio: *Ut vidit quanta sub nocte iaceret. Nostra dies.* Male viventium vero diutius in his permorari corporibus permutatione diuersa, & esse apud inferos semper. *Pauci quos æquus amavit Iuppiter.* Tria genera hominum dicit ad superiores posse remeare: quos diligit Iuppiter, id est hos quos in ortu benignus siderum aspectus irradiat. Iouenalis. *Distat enim quæ Sydera re excipiant moles primos incipientem Edere vagitus quos prudens subleuat.* Nam hoc est. *Quos ardens emexit ad æthera virum.* Item religiosos quos à diis genitos dixit. Consequens enim est ut deorum soboles religionibus vacet. *Diu autem geniti,* quia corporibus se infundebant potestates iuperi næ. Vnde Heroes procreabantur. *Tenent media omnia syluæ.* Causam reddidit cur non facilis sit animarum regressus, quia omnia polluta & inquinata sunt. Nam per syluas, tenebras & iustra significat: in quibus feritas & libido dominatur. *Cocytusque sinu labens circumuenit atro.* Fluvius inferorum, dicitur *atque non exierit,* id est lugere. Nam Homerus sic posuit. Est autem locus vicinus Acheronti: de quo diximus supra. *Qui deo lucido esse finguntur,* quia, vt exposuimus in primis partibus libri, hæc sacra morte hominis faciebant.

16

*Quod si tantus amor menti, si tanta cupida est,
Bis Stygios in mare lacus, bis nigra videre
Tartara, & insano iuuat indulgere labori,
Accipe quæ per agenda prius: latet arbore opaca
Aureus & foliis & lento vimine ramus,
Iunoni inferna dictus sacer, hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt conuallibus umbra.
Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos quam quis decerpserit arbore sacris.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit, primo auulso non deficit alter
Aureus, & simili fronde scit virga metallo.*

Bis Stygios in mare lacus. Modo, & post mortem. Quod autem dicit Ouidius, *Aeneam inter deos relatum,* non mirum est. Nam vt supra etiam diximus, necesse est etiam relatorum inter deos apud inferos esse simulacra: vt Herculis, Liberi patris, Castoris & Pollucis. Multi hoc non videntes, ad Sibyllam referunt, vt dicat, *Vis me bis inferos cernere: modo: & cum melucis Hecate præfecit Auernis:* quod est paulo post dictura. quod si est: non bis hæc, sed tertio inferos decernet. Nam quandoque etiam ipsa morietur. Item hi supradictam non videntes rationem, dicunt de se Sibyllam dicere. Nam si de *Aenea* dicat, non eum præuidet deum futurum. quod si est, caruit numine, & quemadmodum de Miseno, vaticinatur. Vnde referre nos debemus ad id, vt dicamus etiam post apotheosim apud inferos remanere simulacra. *Stygios lacus.* Styx palus quædam apud inferos dicitur: de qua legimus, *Dij cuius iurare timent, & fallere numen.* Quod secundum fabulas ideo est, quia dicitur Victoria Stygis filia bello Gigantum Ioui fauissè: pro cuius remuneratione Iuppiter tribuit, vt dij iurantes per eius matrem, non audeant fallere. Ratio autem hæc est, Styx mærorem significat: vnde *atque non exierit,* id est à tristitia Styx dicta est. Dij autem læti sunt semper, vnde etiam immortales. Quia *ad præteritum, & præteritum* id est sine morte beati. Hi ergo quia mærorem non sentiunt, iurant per rem suæ naturæ contrariam, id est tristitiam quæ est æternitati contraria. Ideo insurandum per execrationem habent. *Tartara.* Locus inferorum profundus: de quo Lucanus ad inferos dicit, *Cuius vos estis superi. Insano.* Magno. *Accipe quæ per agenda prius.* Si vis, inquit, reuerti, audi obseruationis præcepta. Et sub imagine fabularum docet rectissimam vitam, per quam animabus ad superiores datur regressus. *Latet arbore opaca aureus.* Licet de hoc ramo hi qui de sacris Proserpina scripsisse dicuntur, quidam esse mythicum affirmant: publica tamen opinione hoc habet, Orestes post occisum regem Thoantem in regione Taurica cum sorore Iphigenia (vt supra diximus) fugit: & Dianæ simulacrum inde sublatum; hand longe ab Arisra collocavit. In huius templo post mutatum ritum sacrificiorum fuit arbor quædam, de qua infringi ramum non licebat. Dabatur autem fugitiuis potestas, vt si quis exinde ramum potuisset auferre, monomachia cum fugitiuo templi sacerdote dimicaret. Nam fugitiuus illic erat sacerdos, ad priuam imaginem fugæ. Dimicandi

A micandi autem
sumptu color
subiungit Mu
sobire, hoc die
gorum Sam
lis, quippe
pere: quo tem
sequuntur. V
tes esse lecta
vix contulio
inferos petig
mina Diu. La
ni inferna. Pro
Re vera nem
genes remot
quod dicit de
dum eos qui
vi, Est al qu
deficit alter. N
redit: & hoo

C 17

Au
cum obler
sequitur. Pa
generaliter
potest de M
est & alia opp
rom lacorum
Sioniam
Neyman
siqua
Vnde M
ad Sibyllam
Ipie mana
vi, Pender
ximus) om
penares ali
daru sicut
hunc quæ
eati dicere
no: fua de
nomen. P
in tero
aumen
id, quæ

A micandi autem dabatur facultas, quasi ad pristini sacrificij reparationem. Nunc ergo istum inde sumpfit colorem. Ramus enim necesse erat ut & vnus causa esset interitus, vnde & statim mortē subiungit Miseni, & ad sacra Proserpinæ accedere, nisi sublato ramo, non poterat. Inferos autem subire, hoc dicit sacra celebrare Proserpinæ. De reditu autem animæ hoc est, Nouimus Pythagoram Samium vitam humanam diuisisse in modum literæ, scilicet quod prima ætas incerta sit, quippe quæ adhuc se nec vitis nec virtutibus dedit. Buium autem literæ à iuuentute incipere: quo tempore homines aut vitia: id est partem sinistram: aut virtutes, id est dextram partem sequuntur. Vnde ait Persius, *Tradu it crepidas ramosa in compita mentes.* Ergo per ramum virtutes esse sectandas, qui est y literæ imitatio. Quem ideo in syluis dicit latere: quia re vera in huius vitæ confusione, & maiori parte vitiorum, virtus & integritas latent. Alij dicunt ideo ramo aureo inferos peti, quod diuitiis facile mortales intereunt, Tiberianus, *Aurum quo presio referantur limina Diis. Lento vimine.* Flexili, vt, *Lenta quibus torno facili superaddita vitis.* Alias graui. *Inno mi inferna.* Proserpinæ: vt, *Sacra Iouis Stygio Dictus. Dicitur Et obscuris claudum conuallibus vnibra.* Re vera nemus Aricinum densum est. *Sed non ante datur.* Sive iustus siue iniustus sic intelligentes remouebimus quæstionem. Hinc enim dicit, *Longo post tempore visum.* Ex eo enim quod dicit descendisse aliquos, ramum quoque depositum esse significat. *Telluris aperta.* Secundum eos qui dicunt inferos in medio esse terrarum: quos Luuenalis dicit putari esse sub terris: vt, *Esset al quos manes & sub terra nea regna. Pulchra Quæ rapti meruit. Suum. Sibi charum. Non desit alter.* Ne diceretur, ab iis qui primo descendere ut esse sublato. *Frontescis.* In naturam redit: & honeste locutus est dicens *Habet frondes iui metalli.*

C 17 *Ergo alte vestiga oculis, & rite repertum
Carpe manu. namq; te ipse volens facilisque sequetur,
Si te fata vocant. aliter non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris conuellerè ferro.
Præterea tacet ex animo tibi corpus amici,
(Heu nescis) totamque incastat funere classem,
Dum consilia petis, nostrogue in limine pendes:
Sedibus hanc refer ante suis, & conde sepulchro.
Duc nigras pecudes ea prima piacula sunt.
Sic demum lucos Stygios, regna inuisa viuis
Aspicias. dixit, pressoque obmutuit ore.*

E *Alte vestiga oculis.* Requie omni intentione. *Rite repertum Carpe.* Rite carpe, id est cum obseruatione, non tute repertum. *Si te fata vocant.* Hoc est si quem fata vocant, facile sequetur. *Poteris* Poterit quis. Tertiæ enim personæ significationem ad secundam transtulit, & generaliter loquitur. Nam vt de Ænea dicat, non procedit. Si enim dubitat, caret deo: nec potest de Misenio vaticinari. *Duro ferro.* Et genus esse potest & species. *Præterea.* Ac si diceret, est & alia opportunitas descendendi ad inferos, id est Proserpinæ sacra peragendi. Duo autem horum sacrorum genera fuisse dicuntur. Vnum Necyomantiæ, quod Lucanus exequitur: & aliud Sciomantiæ, quod in Homero, quem Virgilius sequitur, lectum est. Sed secundum Lucanum, in Necyomantia ad levandum cadaver sanguis est necessarius: vt, *Pectora tum primum feruenti sanguine suppleant.* In Sciomantia vero, quia vmbra tantum est vocatio, iufficit solus interitus. Vnde Misenus in fluctibus occisus esse inducitur. *Tibi.* Ideo addidit tibi, ne amici posset etiam ad Sybillam referri. *Incastat.* Polluit, & incaustus est quæcunque pollutio. *Pendes.* Sollicitus es: vt, *Pendetque iterum narrantis ab ore.* *Sedibus hanc refer ante suis.* Apud maiores (vt supra diximus) omnes in suis domibus sepeliebantur. Vnde etiam vmbra, latas vocamus. Nam Dijs penates alij sunt. Inde est quod etiam Dido cenotaphium domi fecit marito. Ergo aut secundu-
F dum istum locutus est morem, quauis adhuc Troiani domos non haberint. Aut dicit, *Refer hunc naturalibus sedibus.* id est terram in aqua perierat. Veruntamen illud est, vt intelligimus eam dicere Sepeli eum. Nam Sepulchrum sedes vocatur. Horacius, *Nulla cetero tamen rapacis ore sine delicta diuitem manebat horum.* Virgilius, *Et nunc ieruat honos sedem tuos, ossaque nomen.* Peruadet autem sepulturam, vt possit recentis cadaveris vti anima: vt ait Lucanus, *Non in tartaro latitant possumus atro, Assuetamque diu tenebræ modo luce fugata Descendunt animam primo pallentis hiatus. Hæret adhuc ore Prima piacula sunt.* Ad expiationem pollutionis, quæ fuerat nata morte Miseni. *Sic demum.* Ad poenitentiam: hoc est nouissime. Et hæc par-

titula tam apud Virgilium: quam apud omnes idoneos autores hoc significat, licet in alijs di-
 uerſa ſignificet. *Lucos Stygos*, regna inuisa uiuis *Aspicies*. Seneca ſcripſit de ritu & de ſacris Aegy-
 ptiorum, hic dicit circa Sienam extremam Aegypti partem eſſe locum, quem Philas, hoc eſt ami-
 cas vocant: ideo quod illic eſt placata ab Aegyptiis Iſis: quibus iracebatur quod membra mariti
 Oſiridis non inueniebat, quem frater Typhon occiderat. Quae inuenta poſtea cum ſepelire vel-
 let, elegit vicinam paludis turriſſimum locum, quem tranſitu conſtat eſſe difficilem. limoſa enim
 eſt & papyris referta & alta. Ultra hanc eſt breuis inſula inaccessa hominibus. Vnde *Arcton* ap-
 pellata eſt. Lucanus, *Hinc Abatos*, quam noſtra vocat *veneranda vetuſtas*. Haec palus, Styx voca-
 tur, quod triftitiam tranſeuntibus gignit. Sane ad illam inſulam ab his qui ſacris imbuti ſunt,
 certis tranſitur diebus. Lectum eſt etiam quod vicini populi cadauera ſuorum ad alteram regio-
 nem tranſferunt: ſed ſi quis forte in fluuio pereat, nec eius inueniatur cadauer, poſt centum ei
 annos vltima perſoluuntur officia. Hinc eſt tractum, Centum erant annos, volitantque haec lit-
 tora circum. *Et regna inuisa*. Quae contra naturam ſunt, non aſſerunt prauiudicium generalitati.
 Vnde ait, Inuisa regna, licet Hercules & alij tranſierint: & ſit tranſiturus Aeneas. Sic dictum eſt
 illud: Euaditque celer ripam irremcabilis vnda.

- 18 *Aeneas moesto defixus lumina vultu
 Ingressitur, linguens antrum, caecosque volutat
 Euentus animo secum: cui fidus Achates
 It comes, & paribus curis vestigia figit.
 Multa inter sese vario sermone serebant,
 Quem socium exanimem vates, quod corpus humandum
 Diceret, atque illi Misenum in litore sicco,
 Ut venere, vident indigna morte peremptum:
 Misenum Aoliden, quo non praestantior alter
 Ere cedere viros, Martemque accendere cantu.*

Moesto vultu. Propter mortem amici, & rami inquisitionem. *Defixus lumina*. Defixa lumina
 habens: per quod triftitia mentis offenditur. *Ingressitur*. Pro graditur: vacat praepositio: vt Ingre-
 diturque ſolo, & caput inter nubila condit. *Paribus curis vestigia figit*. Aut ſimili ſollicitudine
 detentus incedit: aut figit veſtigia, id eſt ſtat lubito: quod cogitantes tacere conſueuerunt. *Multa
 inter ſeſe vario ſermone ſerebant*. Hic proprie dictus eſt ſermo, qui inter vtrunque ſeritur.
Indigna morte. Miſerabili: non congrua eius meritis: vel propter animae etiam exinctionem
 elementi contrarietate. *Martemque accendere cantu*. Hemiltichium hoc dicitur addidiſſe dum
 recitat.

- 19 *Hectoris hic magni fuerat, comes, Hectora circum
 Et lituo pugnas insignis obibat, & hasta.
 Postquam illum victor vita spoliavit Achilles,
 Dardanio Aeneas se fortissimus heros
 Addiderat socium, non inferiora secutus.
 Sed tum forte caua dum personat, aequora concha
 Demens, & cantu vocat in certamina diuos,
 Emulus exceptum Triton (si credere dignum est)
 Inter saxa virum spumosa immerſerat vnda.*

Vita spoliavit. Ad bellum retulit: in quo victis tolluntur exuuiæ. *Non inferiora secutus*. Vbi-
 que Aeneas in Hectori comparat, vt, Ambo animis: ambo inſignes praestantibus armis. *Caua
 dum personat aequora concha*. Aut perſonare facit: aut Hyſterologia eſt, dum per caua aequora
 ſonat. *Demens*. Improuidus: qui non conſiderauit etiam deos in æmulationem poſſe deſcendere.
Æmulus. Modo eiuſdem rei ſtudioſus: alius inimicus inuenitur. *Exceptum*. Oppreſſum inſidijs,
 quo ſermone oſtendit eum tantæ fuiſſe virtutis, vt ne à numine quidem niſi inſidijs opprime-
 reretur. *Triton*. Penultima accentum habet, nam Tritonis facit. Si enim vltima habet. Tritontis fa-
 cit, quod non procedit: vt, Demophoon Demophoontis. Ergo qui talis perierat: aut quia ſic fue-
 rat interemptus.

- A 10 Ergo omnes magno circum clamore fremebant,
 Præcipue pius Æneas, tum iussa Sibylla
 Haud mora festinant stentes: aramque sepulchri
 Congerere arboribus, caeloque educere certant.
 Itur in antiquam syluam, stabula alta ferarum:
 Procumbunt piceæ: sonat, icta securibus ilæx,
 Fraxinaque trabes: cuneis & fissile robur
 Scinditur: aduoluunt ingentes montibus ornos.
 B Necnon Æneas opera inter talia primus
 Hortatur socios, paribusque accingitur armis.

Præcipue pius Æneas. Æneam supra cæteros inducit, mortem cuiuslibet dolere: vt, Nunc amici caium gemit. Item, Casuque animum concussus amici. Hinc ei dat circa sepulturam etiã fordidã officia, quæ in aliis denegat locis. Qui enim de pietatis generibus scripserunt, primum locum in sepultura esse voluerunt. Vnde cum pontificibus nefas esset cadauer videre, tamẽ magis nefas fuerat si visum insepulchrum relinquerent. Genus autem fuerat sepulturæ iniectio pulueris. Vnde est: Aut tu mihi terram In iuce (nanque potes) Horatius, *Non est mora longa, licebit iniecto tepulvere curras. Aramque sepulchri.* Pyram dicit, quæ in modum aræ constructi lignis solebat. Nam & sequitur, Congerere arboribus, caeloque educere certant. Et aram quæ ante sepulchrum fieri consuevit, intelligere non possumus: vt, Stant manibus aræ: cum nondum facta sit funeratio, quæ præcedit sepulchrum. Probus tamen & cæteri commetatores, de hoc loco requirendum esse dixerunt. *Caeloque educere certant.* Vt hoc faciant, mente pertractant. Nam adhuc ituri ad syluam sunt *itur.* Eo, breuis est: itur, i longa inuenitur. Ergo quia hoc verbum breue est in origine, & in declinatione fit longum, ideo certa eius natura, nec in temporibus nec in participiis inuenitur. Nam cum *itur* longa sit, iturus breuis inuenitur: vt, Superumque in lumen ituras. Multi tamententant dicentes *itur* propter eo, quæ prima verbi origo est, per diphthongum scribi debere: quod non procedit quia diphthongus semper longa est. I autem & produci potest & corripit. Hinc est quod *fortuitus* & producit, & corripit. Iuuenalis, *Non quasi fortuitus nec ventorum rabies sed Iratus calat in terras & vindicat ignis.* Contra Horatius, *Nic fortuitum spernere cespitem leges sinebant.* Hic enim nisi a liera longasit, non stat versus. Et hoc protulimus exemplum vnius sermonis, ne quis dicat iturus & itur, ideo variam habere naturam propter temporũ varietatem. Vnde melius est (vt diximus) originis considerare rationem. Sane fortuitus ab eundo est, & a fortuna compositum. *Procumbunt piceæ.* Picea secundum Plinium in naturali historia, quinta species cedri est. Nam cædria dicta est quasi *καυρὸν ὄξυς ὄξυς*, id est arboris humor ardentis. *Necnon Æneas.* Bona œconomia venit ad ramum. *Accingitur armis.* Instruitur officiis.

- 21 Atque hac ipse suo tristi cum corde volutat,
 B Aspectans syluam immensam, & sic ore precatur,
 Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
 Ostendat nemore in tanto, quando omnia vere
 Heu nimium de te vates. Misene locuta est.
 Dix ea fatuus erat, gemina cum sorte columba
 Ipsa sub ora viri caelo venere volantes:
 Et viridi sedere solo, tum maximus heros
 Maternas agnoscit aues, lætusque precatur.

F Forte precatur. Vacat forte: & est versus de his qui tibicines vocantur: quibus additur aliquid ad solam metri sustentationem: vt Nunc dextra, nunc ille sinistra. Nec enim possumus intelligere eum fortuito rogasse. si Aduerbium rogantis & optatis est per se plenum: sicut & *oliceo* neoterici hæc iungant, & pro vno ponant. Persius, *O si Ebullat patri præclarum funus.* Quando, si quidem & *nimium* vere cum ingenti dixit effatu: quasi mors prædicta falsa esse debuerit. *Cum forte columbe.* Auguria aut oblatiua sunt, quæ non postulantur: aut impetratiua, quæ optata veniunt. Hoc ergo quia oblatiuum est: ideo dixit *Forte.* Bene autem a columbis Aereæ datur augurium, & Venetis filio & regi. Nam ad reges pertinet columbarum augurium: quia nunquam sola sunt,

ficut nec reges quidem *Ipsa sub ora*. Perite: ne si longius volarent, non ad eum pertinere viderentur. Nam moris erat, ut captantes auguria, certa sibi spatia designarent, quibus volebant videri ad se pertinere. *Maternas*. Veneri consecratas propter sœtum frequentem & coitum.

22. *Este duces, ô si qua via est, cursumque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat.
Ramus humum. tuque ô dubiis ne defice rebus
Alma parens. Sic effatus, vestigia pressit,
Obseruans qua signa ferant, quo tondere pergant:
Pascentes ille tantum prodire volando,
Quantum acie possent oculi seruare sequentum.*

Si qua via est Si est ratio, & iam ex hoc loco esse incipit impetratiuum, quod fuerat oblatiuum. *Cursumque per auras*. *Cursum* vocauit impetum, & eundem officium. Nam & nauium cursum dicimus. *Ne defice rebus*. Ne desere in rebus incertis. Et bene in syluis inuocat matrem, quam iam scit sibi visam esse habitu venatricis: ut in primo legimus. *Sic effatus*. Proprie estata iunt augurum preces. Vnde ager post pomeria, ubi captabantur auguria, dicebatur effatus. *Vestigia pressit*. Quia ad captanda auguria post preces immobiles vel sedere, vel stare consueuerant. *Obseruans qua signa ferant*. Obseruare enim & de celo & de auiibus verbo augurum dicitur. *Quo tondere pergant, pascentes*. Hic iam optimum significatur augurium, quod patcebant. Nam Romani moris iuit, & in comitiis agendis & in bellis gerendis pullaria captare auguria. Vnde est in Livio, Quod cum quidam cupidus belli gerendi à tribuno plebis arceretur ne iret, pullos iussit astetri: qui cum missas non ederent fruges, irridens consul augurium ait, Vel bibant: & eos in Tyberim præcipitavit. inde nauibus victor reuertens ad Africam in mari cum omnibus quos ducebat extinctus est. Et multi *pascentes* distinguunt, & absolutus est lenius. Alij dicunt patentes volando: & referunt ad naturam columbarum, quæ exilientes patere conlueuerunt. Alij *volando*, ambulando dicunt. *Vola* enim dicitur media pars pedis siue manus. *Prodire*. *Prodibant*: infinitus pro indicatio.

23. *Inde ubi venère ad fauces graueolentis Auerni,
Tollunt se celeres: liquidumque per aëra lapsa,
Sedibus optatis gemina super arbore sidunt:
Discolor vnde auri per ramos aura refulsit.
Quale solca syluis brumali frigore viscum
Fronde virere noua, quod non sua seminat arbor,
Et croceo factu teretes circumdare truncos:
Talis erat, species auri frondentis opaca
Ilice, sic leni crepitabat bractea vento.
Corripit ex templo Aeneas, auidusque refringit
Cunctantem, & vasis portat sub tecta Sibylla.*

Graueolentis Auerni. Male olentis. Alibi bene olentis: ut, Et grauius spirantis copia tymbæ Floreat. *Liquidumque per aëra lapsa*. Non est aëris perpetuum epitheton: sed purum ait, Auerni comparatione. Dicit autem eas alte volasse ad vitandum Auerni odorem. *Super arbore sidunt*. Secundum antiquam licentiam. *Auri aura*. Splendor auri. Horatius, *Tua ne re ardet aura marito* id est splendor. Hinc & aurum dicitur à splendore, qui est in eo metallo. Hinc & aurarij dicti, quorum fauor splendor reddit. *Brumali frigore viscum*. Bene *brumali* addidit. Tunc enim maturum est, & auri imitatur colorem. Nam noua fronde viret: quod ut ait Plinius in naturali historia de fimo turdelarum, in certis arboribus nascitur. Vnde Plautus, *Ipsa sibi aui mortem orat. Teretes truncos*. Teres est rotundum aliquid cum proceritate: ut, Incumbens Tereti Damon sic coepit oliuæ. Horatius, *Brachia & vultum teretesque suas Integer laudo*. *Ex templo*. Bene verbo vltus est augurum, ut diximus supra. *Cunctantem*. Aliud pender ex alio. *Cunctantem*, quia auidus, ut ostendat tantam fuisse auellendi cupiditatem, ut nulla ei celeritas satisfacere posset. Nam tardantem dicere non possumus eum, qui fataliter sequebatur. Alij *Cunctantem* ad auri naturam

A naturam referunt: id est mollem, quia paulatim frangitur, id est lentescit. Alij *Cunctasque gra-*
uem dicunt, ut, *Glebas cunctantes, crassaque terga Expecta.*

24 *Nec minus interea Misenum in litore Teucris
Flebant, & cineri ingrato suprema ferebant.*

Principio pinguem tedis & robore secto

Ingentem struxere pyram: cui frondibus ateis

Intexunt latera, & ferales ante cupressos

Constituunt, decorantque super fulgentibus armis,

Pars calidos latices & ahena undantia flammis

Expediunt, corpusque lauant, frigentis, & vngunt.

Fit gemitus: sum membra thoro destata reponunt,

Purpureasque super vestes, velamina nota,

Coniungunt: pars ingenti subiere pheretro,

Triste ministerium, & subiectam more parentum

Auersi tenuere facem, congesta cremantur

Thurea dona, dapes fuso crateres oliuo.

C *Nec minus.* Nihilominus ille deflebat. *Interea.* Dum itur ad fylvas. *Ingrato.* Tristi: ut gratum, lætum aliquid dicimus. Alij ingrato dicunt gratiam non sentienti. *Pinguem.* Aut de Græco translulit *intra* est magnam, aut Hypallage est de pinguibus tedis. *Frondibus atris.* Aptris ad funera. *Ante cupressos constituunt.* Cupressus adhibetur ad funera, vel quod cæsa non repullulat: vel quod per eam sanctata ostenditur domus, sicut lætam frondes indicant festæ. Varro tamen dicit pyras ideo cupressu circumdari propter grauem vltinæ odorem: ne offendantur populi circumstantis corona, quæ tandiu stabat respondens fletibus præficæ, id est principis planctuum, quando consumpto cadauere, & collectis cineribus diceretur nouissimum verbum *ilicet*, quod ire licet significat. Vnde est. Dixitque nouissima verba. *Pars calidos latices.* Plinius in naturali historia dicit hanc esse causam ut mortui & calida abluantur, & per interualla conclamentur: quod solet plerunque vitalis spiritus exclusus putari, & homines fallere. Denique refert quandam suppositum pyram, adhibitis ignibus erectum esse, nec potuisse liberari. Vnde & seruabantur cadauera octo diebus, & calida abluantur: & post vltimam conclamationem comburebantur: vnde traxit Terentius, *Defletis: iam conclamatum est.* *Ahena undantia flammis.* Hoc est per flammam. Alibi: *Nec se iam capit vnda:* volat vapor ater ad auras. *Lauium frigentis & vngunt.* Versus Ennij qui ait, *Tarquinius corpus bona femina lauit & vnxit.* *Defleta.* Participium ab eo quod est *fleor*, si tamen inueniatur: alias sine verbi origine esse dicemus. *Purpureas.* Ad imitationem sanguinis in quo est anima: ut diximus supra: ut *Purpuream vomit ille animam.* *Velamina nota.* Vel ipsi chara, vel animæ. Ex notitia enim gignitur charitas: ut *Hic inter flumina nota.* *Pheretro.* Græce dixit. Nam capulus dicitur à capiendo. Vnde ait Plautus, *Capularis senex,* id est capulo vicinus. *Subiere pheretro.*

D *Ut subeunt muro.* *More parentum.* Propinquioribus enim virilis sexus hoc dabatur officium *Facem.* De sane, ut Varro dicit: vnde & funus dictum est. Per noctem autem vrebantur: vnde permansit ut mortuos faces antecedant. *Fuso crateres oliuo.* Diis superis tantum libabant: inferis vero sacrificantes etiam vasa in ignem mittebant: vnde ait *Cyateres:* quod etiam Statius in *Archemori* sepultura commemorat. *Oliuum* autem ab oliua dixit. Nam oleum ab olea dicitur.

25 *Postquam collapsi cineres, & flamma quieuit,*

Reiliquas vino & bibulam lauere fauillam:

F *Ossaque lecta cado texit Chorineus aheno.*

Idem ter socios pura circumtulit vnda,

Spargens rore leui, & ramo felicis oliuæ:

Lustrauitque viros, dixitque nouissima verba.

At pius Aeneas ingenti mole sepulchrum

Imponit, suaque arma viro, remumque, tubamque,

Monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo

*Dicitur, eternumque tenet per secula nomen,
His actis, propeere exequitur praecepta Sibylla.*

Flamma quicquid Pyrae ingentis: quia ut in quarto diximus, pro qualitate personae pyrae fiebant: sepulchra etiam vel minora, vel magna faciebant. Ossaque lecta. Aut collecta. aut lecta, ideo quia ut supra diximus, nobiles nunquam soli comburebantur: sed cum dilectis equis, vel canibus, vel famulo. Ter socios. Aut sapius, aut re vera ter. Licet enim à funere contraxerint pollutionem, tamen omnis purgatio ad superiores pertinet: unde & ait Imparem numerum. aut quia hoc ratio exigit lustrationis. Circumtulit. Purgauit. Antiquum verbum est. Plautus, Pro laruato se circumferam, id est purgabo. Nam lustratio à circumlatione dicta est, vel tedae, vel sulphuris. Iuuenalis, Si qua darentur Sulphura cum tedis. Spargens. Quia res infernae aguntur. In secundo Aeneas deos portaturus ait, Donec me flumine viuo Abluero. Hic enim erat mos, ut diximus supra. Felicitis oliuae. Arboris festae. sed moris fuerat, ut de lauro fieret. Sane dicit Donatus quod hoc propter Augustum mutauit. Nam nata erat laurus in palatio eo die quo natus est Augustus: unde triumphantes coronari consueuerant: propter quam rem noluit laurum dicere ad officium lugubre pertinere. Nouissima verba. Id est licet. Nam Vale dicebatur post tumuli quoque peracta solennia. Suaeque arma viro. Ipsi chara sculpsit in saxo Nam supra ea iam legimus concremata. Remumque tubamque. Quia & bellator & remex fuerat. licet possimus etiam solam tubam accipere. Remus enim dicitur lorum, quod continet tubam. Monte sub aërio. In aërio. Nam supra est positus. Aërium autem alij altum dicunt: alij nomen montis antiquum volunt. Unde est Qui nunc Misenus ab illo Dicitur. Praecepta Sibylla. ut, Duc nigras pecudes, ea prima piacula sunt.

26 *Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatus,
Scruposa, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris:
Quam super haud vlla poterant impune volantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad conuexa ferebat.
Unde locum Graij dixerunt, nomine Aeuernum,*

Spelunca alta fuit. Qua ad inferos descendebatur: non ubi fuerat Sibylla vaticinata. Scruposa. Lapillosa. Nam scrupus proprie est lapillus breuis, qui pressus solitudinem creat. Unde etiam scrupulus dictus est. Lacu nigro. Aut alto: aut vere nigro inferorum vicinitate. Tuta autem, quia hinc lacu, hinc cingitur syluis. Dicit autem locum quem nunc Doliola vocant. Volantes. Volucres, participium pro nomine posuit: ut, Plurimus Alburnum volitans cui nomen Aiylo est, licet illic sit etiam altera figura. Sane sciendum Lucretium & alios Physicos dicere aërem corporeum esse, unde aues sustinet: sed hunc cedere vaporibus sulphureis. Unde aues in illis locis deserunt aërem, quo portari solent, concidunt non odore, sed pondere. Quod potest esse verisimile: quia altius in eodem loco possunt volare: ut, Tollunt se celeres: liquidumque per aera lapsae. Ad conuexa. Caeli curuitatem.

27 *Quatuor hic primum nigrantes tergo iuuenecos
Constituit, frontique inuergit vna sacerdos:
Et summas carpens media inter cornua fetas,
Ignibus imponit sacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten, caeloque Ereboque potentem.
Supponunt alij cultros, tepidumque cruorem
Succipiunt pateris: ipse atri velleris agnam
Aeneas matri Eumenidum, magnaue sorori
Ense ferit, sterilemque tibi Proserpina vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue superque oleum fundens ardentibus extis.*

Inuergit vna sacerdos. In quarto ait, Media inter cornua fundit. Et fundere est supina manu libare

- A** libare: quod fit in sacris supernis. Vergere autem est conuersa in sinistram partem manu ita fundere, vt patera conuertatur: quod in inferis sacris fit. Hæc autem pertinent ad victimarum explorationem: vt si non lupuerint, apte probentur. *Voce vocans.* Non verbis, sed quibusdam myllicis sonis. Nam vt in Lucano legimus, varie numina inuocabantur: vt, *Lutatius habes illa canum, gemisque luporum: Quod stridum ululantque fere, quod sibilas anguis Exprimis: & planctus fracteque tonitrua nubes: Tot rerum vox una fuit. Cæloque Ereboque potentem.* Hoc est quod ait Hecaten, vt plenum numen ostenderet. *Supponunt cultros.* Id est victimas cædunt. Fuit autem verbum sacrorum, in quibus mâli omnis verba vitabatur. Hinc est quod & macæ dicebatur, quod magis augere significat. Dicimus autem hic culter cultri. Nam cultellus diminutiuum est: cultellam penitus latinum non est. *Succipiunt.* Antiquæ. Nam modo *suscipiunt* dicimus. *Matri Eumenidum.* Id est Nocti: vt, Hunc mihi da proprium virgo lata Noctæ laborem. Et Eumenides dicuntur per Antiphrasimicum sint immites. *Magnæque sorori.* Id est terræ. Nam vt supra diximus, nihil est quod ei dicit Sibylla, Tuque inuade viam, vaginaque eripe ferrum. Item, Strictamque aciem venientibus offert. Hoc autem etiam Homerus dicit. *Sterilemque tibi Proserpina vaccam.* Deæ corgruam nunquam enitent. *Nocturnas aras.* Quæ tota nocte arderent. *Inchoat autem perficit.* Et est verborum sacrorum. *Solida imponit taurorum viscera flammis.* Non exta dicit: sed carnes. Nam *viscera.* sunt quicquid inter ossa & cutem est. Vnde etiam visceratio dicitur, vt diximus supra. Ergo *solida viscera.* holocaustum significat: quod detractis extis aræ superimponerentur, quæ nonnunquam abluta, elixa etiam ipsa reddebantur: vnde infert, *Fundens ardentibus extis.* Quanquam alij pro parte totum velint: vt per exta totum animal intelligatur.

- C**
- 28 *Ecce autem primi sub lumina solis & ortus,
Sub pedibus mugire solum, & iuga capta moueri
Sylvarum, visæque canes ululare per umbram,
Aduentante dea. Procul, ô procul, este profani,
Conclamat, vates, totoque abstinete luco.
Tuque inuade viam, vaginaque eripe ferrum:
Nunc animis opus Æneæ, nunc pectore firmo.
Tantum esitata furons antro se immisit aperto.
Ille ducem haud timidus vadentem passibus æquat.*

D

Primi sub lumina solis & ortus. Atqui hæc sacra per noctem fiebant: sed locutus est secundum Romanum ritum, quo dies creditur à medio noctis incipere. Illo autem loco quo dicit, *Nox ruit Æneæ: non venit, sed finitur* significat. Quanquam alij dicunt sacra hæc à media die incipere: & perducere vsque ad mediam noctem. Quod si est *nox ruit*, potest *venit* significare. *Visæque canes ululare.* Ita numinis ostendebatur aduentus. *Canes* autem furias dicit Lucanus, *Stygiasque canes in luce superna Qæstitam.* Sicut etiam diximus supra. *Ululare* autem & canum & furiarum est. *Aduentante dea.* Ipsa scilicet Proserpina. *Prophani Qui non estis initiati.* *Totoque abstinete luco.* Hoc est, non tantum à spelunca, sed ab omni luci vicinitate discedite. *Inuade viam.* Ingredere. *Furens.* Deo plena: aut certe similis furenti.

- E**
- 29 *Dij quibus imperium est animarum, umbræque silentes,
Et chaos, & Phlegethon, loca nocte silentia late,
Sit mihi fas audita loqui: sit numine vestro
Pandere res alta terra & caligine mersas.
Ibant, obscuri sola sub nocte per umbras,
Perque domos Diis vacuas, & inania regna.
Quale per incertam lunam sub luce maligna
Est iter in syluis, ubi cælum condidit umbra
Iuppiter, & rebus nox abstulit atra colorem.*

F

Dij quibus imperium est animarum. Plenus locus alta sapientia: de qua varie differunt Philosophi. Nam dicunt per alios animas ad inferos duci: vt, Hac animas ille euocat orco Pallætes: alias

sub tartara tristia mittit. Item per alios transferri: vt. Nauita sed tristis. Per alios purgari, vt. Alie panduntur inanes Suspensiq; ad ventos. Per alios vero ad summa reuocari: vt. Lethaum ad flumini deus euocat agmine magno. Sciens ergo de deorum imperio varias esse opiniones, prudentissime tenuit generalitatem. Ex maiore autem parte Syronem, id est magistrum suum Epicureum sequitur. Huius autem sectæ homines nouimus superficiem rerum tractare, nunquam altiora disquirere. *Vmbraque silentis.* Secreta inferorum semper silentia. Nam hominum vmbra loquuntur. Hinc est, Quæ sacra silentia norunt. Inuocat autem summum bonum quod in silentio constare manifestum est. *Et Chaos, & Phlegethon* Elementorum confusio. Inuocat autem rerum primordia, quæ in elementorum fuerant confusione. Per Phlegethonta inferorum fluum, ignem significat. Nam & Græce, Latine ignis est, vnde secundum Heraclitum cuncta procreantur: & re vera sine calore nihil nascitur: adeo vt de Septentrione dicat. Sterili non quicquam frigore gignit. *Loca nocte silentia late.* Aut hoc est quod supra ait. *Vmbraque silentis:* aut vult ostendere esse partem mundi, in qua perpetua sunt ten. bra. Cum enim probatum sit quod legimus, Et minima contentos nocte Britannos, sphaera exigit ratio vt e contrario sit regio noctibus vacans. *Sit mihi fas audita loqui.* De alta dicturus prudentia miscet poeticam licentiam. *Sit numine vestro* Concedatur a vestro numine. *Astra terra, & caligine mersas.* Bene iunxit. Ex terris enim caligo procreatur, id est vmbra. *Obscuri sola sub nocte.* Aut Hypallage est Sub obscura nocte soli ibant, aut Sub sola nocte, id est vbi nihil aliud, est præter noctem. *Domos vacuas.* Nostrum mundi comparatione. Simulachra enim illic sunt quæ inania esse non dubium est. *Inania regna.* Inanium: per quod ostenduntur vacua. *Inceptam.* Alij incertam legunt: illuc tamen recurrit. Nam incertum, incipientem, id est minorem significat. *Luce maligna.* Obscura. Nam malignum est proprie angustum: vt, Aditusque maligni, id est minores, obscuri. Sane sciendum Lunæ licet minoris, commemoratione, ostendere eum fuisse illic aliquid lucis. Nam aliter omnia quæ dicitur est, videre non poterant. *Vix.* Quando, nam non est loci: sed temporis. *Nox abstulit atra colorem.* Hoc & videmus, & tractatur ad Epicureis, rebus tollere noctem colorum varietatem. Vnde & apud inferos omnia nigra esse dicuntur. Contra hos Academici vna repugnant. Nam squamas piscium lucere per noctem comprobatur.

30 *Vestibulum ante ipsum, primisque in faucibus Orci
Luctus, & ultrices posuere cubilia cura:
Pallentesque habitant morbi tristisque senectus,
Et metus, & maleuada fames, & turpis egestas,
Terribiles visu formæ, lethumque, laborque:
Tum consanguineus leti sopor, & mala mentis
Gaudia, mortiferumque aduerso in limine bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, & discordia demens,
Viperæum crimem vitæ innexa cruentis.*

Vestibulum. Vt Varro dicit, Etymologiæ non habet proprietatem: sed fit pro captu ingenij. E Nam *vestibulum*, vt supra diximus, dictum ab eo quod ianuam velat. Alij dicunt a Vesta dictum per imminutionem. Nam Vestæ limen est consecratum. Alij dicunt ab eo quod nullus illic stet. In limine enim solus est transitus: quomodo velanus dicitur non sanus: sic vestibulum, quasi non stabulum. *Faucibus orci.* Deum posuit pro loco: vt Iouem dicimus, & ærem significamus. Horatius. *Manet sub Ioue frigido venator.* Orcum autem Plutonem dicit. nec enim per Charontæ possumus intelligere inferos dictos, quia minor potest: pro imperio nunquam ponitur, sed illa que tenet imperium. Ergo alter est Charon. Nam *Orcus* idem est Pluton vt in Verrem indicat Cicero dicens, *Vt alter Orcus venisse A Etriam: & n. n. Proserpinam: sed ipsam Cererem rapuisse* videatur. Alibi ait, *Quia Diem patrem emerisse ab inferis putant.* Dicimus autem & hic Dis: & hic Ditis. *Luctus & ultrices* posuere cubilia cura. Ea dicit esse in aditu inferorum, quæ vicina sunt morti: aut quæ post mortem creantur: aut quæ in morte sunt, vt pallorem. *Luctus* enim per mortem est. *Cura.* Conscientiæ: quæ puniunt temper nocentes. *Tristia.* Seueras quæ gignit leueritatem. *Index* i istis & integer. *Consanguineus, leti sopor.* Secundum Homerum. *Turpis egestas.* Quæ turpes facit: & quasi harum rerum imagines tacit, quas dicit esse apud inferos. Ideo quia in quem ista concurrent, sit mortalis necesse est. Vnde deos immortales dicunt: quia ista non sentiunt, quibus mors creatur. *Terribiles visu formæ.* Omnes scilicet quas supradixit. *Consanguineus leti sopor.* Secundum Homerum. Sol, iuxta illud Dulcis & alta quies placidaque simillima morti.

A morti. *Mala mentis Gaudia*. Generaliter omnium scelerum dicit: ac si diceret malæ mentis gaudia. Ut cum male fecerunt gaudeant. *Mortiferumque aduerso in limine bellum*. Mire cum omnia in vestibulo bellum vero in limine ipso posuit, quoniam nulla maior est mortis causa quam bellum: & est familiare epitheton. *Eumenidum thalami*. Furæ nunquam nupserunt. Vnde thalamos accipiamus habitacionum loca, in quibus natæ sunt. Alij thalamos dicunt, qui facti sunt auctoribus furis: sed non procedit, quia ait Terribiles visu formæ, ut non videatur esse contrarium: quia furias paulo post alibi dicit esse. Nam possunt hic natæ esse, & alibi manere, & alibi officium exercere pœnarum. *Vitis innoxia*. Ut, Scissâ comam, & Oculos suffusa.

31
B *In medioramos anno saque brachia pandit*
Vlmus opaca, ingens, quem sedem somnia vulgo
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus hærent.
Multaque præter ea variarum monstra ferarum:
Centauri in foribus stabulant, Scyllæque bifformes,
Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lerna,
Horrendum stridens, flammisque armata Chimæra,
Gorgones, Harpyiæque, & forma tricornis umbra.
Corripit hic subita trepidus formidine formam
Æneas, strictumque aciem venientibus offert.
C *Et ni docta comes tenuis sine corpore vitas*
Admoneat, volitare caua sub imagine formæ,
Irruas, & frustra ferro diuerberet umbras.

In medio. Aut vestibulo: aut absolutum est, & intelligimus hanc esse eburneam portam per quam exiturus est quæ res hæc omnia indicat esse simulata, si & ingressus & exitus simulatus est & falsus. *Vlmus opaca ingens*. Distinguenda sunt ista propter duo epitheta. *Pandit*. Non aperit, sed expandit, i. extendit, & dicunt quidam pandit ab eo quod est aperit venire, nam quod apertum, est latius diffusum: hinc est, *Patula recubans sub tegmine fagi*. *Vulgo*. Passim, cateruatim, an vulgo ferunt? *Vana tenere*. Vtrum *ædificæ*, an quæ ex his vana sunt, & duo somniorum genera putantur, vnum de cælo, ut, *Visa dehinc cælo facies delapsa parentis Anchisæ*, quod est verum: aliud ab inferis quod est vanum. *Foliisque sub omnibus*. Qui de somniis scripserunt, dicunt quod tēpore folia de arboribus cadunt, vana esse somnia: quod per transitum tetigit. *Vana autem ideo*, quia ab inferis, nam vera mittunt superi. *Homerus*, *εἰς τὴν εἰρηάου δὴν* somniū de Ioue. *Centauri in foribus stabulant*. Bene in foribus: quia ea quæ contra naturam possunt creari, statim pereunt. *Stabulant* autem habitant: & usurpatiuè dixit, ut *populat, luctat*: nā stabulor dicimus. Et bene alius: quia ex parte equi sunt. *Centauri autem Ixionis & Nubis filij sunt*. Ixion enim amatam Iuonem de stupro interpellauit. Illa confessa Ioui est: & eius voluntate Nubem in suam formam conuersam obtulit, vnde feruntur nati esse Centauri. *Scyllæque bifformes*. Bene plurali vsus est numero. Nam Scylla filia Nisi, secundum alios in auem conuersa est, secundum alios in piscem. Ergo etiam ipsa biformis fuit: sicut hæc in Sicilia freto. Dicitur autem est per poetæ scienciam vel licentiam. Quidam pluralem numerum pro singulari positum volunt, namque in auem conuersa est, nihil terroris habet: Harum sane fabulæ in Bucolicis plenius narratæ sunt. *Centumgeminus Briareus*. Centies duplex: secundum fabulas ipse etiam dicitur esse *Ægeon*. Qui, ut nonnulli tradunt, pro diis aduersus Gigantes bella gessit, ut vero alij adfirmant, contra deos pugnavit, eo maxime tempore quo inter Iouem & Saturnum de cælesti regno certamen fuit, vnde eum à Ioue fulmine ad inferos tradunt esse trusum. Alij dicunt cum Iuno & Minerua & Neptuno, cateriq; dij Iouem ligare vellent, à Thetide Briareum adhibitum, Iouem vinculis exemisse. *Ac bellua Lerne*. Hydram dicit serpentem inmanis magnitudinis, quæ fuit in Lerna Argiuorū palude: sed Latine Exetra dicitur, quod vno cæso tria capita excrecebant. Cum sepe amputata triplarentur ammoto ab Hercule incendio cōsumpta narratur, cuius felle Hercules sagittas suas tinxisse dicitur. Sed constat Hydram locum fuisse euomentem aquas vastates vicinam ciuitatem: in quo vno meatu clauso multi erumpebant. Quod Hercules videns, loca ipsa exussit: quibus sicis clausis meatus. Nā Hydra ab aqua dicta est, id est *ὕδρα*. Potuisse autē hoc fieri ille indicat locus, ubi dicit, *Omne per ignem Excoquitur vitium, atq; exudat inutilis humor*. Et vtrum hic distinctio plena sit, an horrendum stridens inferioribus iungendum sit, stridere enim bene Chimæra

datur, quæ & serpentes habet & flammâs. *Horrendum stridens.* Pro horrende, aduerbium qualitatibus derivatum in nomen. *Flammisq; armata Chimera.* Titonis & Cheldriæ filia, ore leo, postremis partibus, draco: media, capra secundum fabulas fuit. Re vera autem mons est Siciliæ: cuius hodieque ardet cacumen, iuxta quod sunt leones: media autem pars huius paucua habet quæ capreis abundant, imâ vero montis serpentibus plena sunt. Hunc Bellerophonres habitabilem fecit: vnde Chimæram dicitur occidisse. *Gorgones.* Hæ Gorgones Forci filiæ tres fuisse dicuntur, extrema Africa circa Atlantem montem, quæ omnes unū oculū habebant, quo inuicem utebantur, quarū nomina hæc fuerūt Stheno, Edryale, Medusa: sed Medusa erecta fauore Neptuni, ausa est crines suos Mineruæ capillis præferre, qua re indignata dea, crines quib. amatori maxime placuerat in serpentes vertit, eaque excidi à Perseo fecit luminibus orbatâ, fecitque ut quique caput eius vidisset verteretur in saxum, sed Perseus, Iouis, & Danaes filius, cum ad eam occidendam volaret præ se scutum ferens speculi candore perlucidum, sic Minerua monstrauerat, in umbra eius vidit caput Gorgonæ, & ita avertus accedens id amputauit, quod cum ad Polydioten regem pertulisset, ique negaret id eius virtute confectum, conspicuum id regi fecit, cuius conspectu ille in saxum mutatus est quod in Serifo insula hodieque ostenditur: Serenus tamen Poeta dicit Gorgonas puellas fuisse unius pulchritudinis, quas cum vidissent adolecētes, stupore torpebant: vnde fingitur quod si quis eas vidisset, vertebatur in lapidē. Sine quidam dicunt versus alios hos à Poeta hoc loco relictos, qui ab eius emendatoribus sublati sunt.

*Gorgonis in medio portentum immane Medusæ,
Vipereæ circum ora comæ, cui sibila torquent,
Infamesque rigent oculi, meritoque sub imo
Serpentum extremis nodantur vincula caudis.*

Harpieque. Aut iam mortuas intellige: aut secundum Platonem, & alios, simulachra licet viuarum, illic fuisse. Nam dicunt esse omnium rerum idæas qualdam, id est imagines: ad quarum similitudinem procreantur vniuersa. Hinc est quod in Statio Amforaus Platonem dicit, *Omnium finitor rerum videri mihi vero & sator.* Harum autem simulachra bene apud inferos sunt: quia esse dicuntur & furia. *Tricorporū umbrae.* Etili & Geryonis. *Offert.* Non ad feriendum, sed ad repellendas umbras. Vnde & offert dixit: sacerdos autem ferire prohibet.

32 *Hinc via Tartarei qua fert Acherontis ad undas:
Turbidus hic cœno, vastaque voragine gurges
Æstuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas, & flumina seruat.
Terribili squallore Charon: cui plurima mento
Canicies inculta iacet: stant lumina flamma:
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus:
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
Et ferruginea subuectat corpora cymba
Iam senior: sed cruda deo viridisque senectus.*

Tartarei qua fert Acherontis ad undas. Sequitur illud Pythagoricum dicens, tenuisse eos viam post errorem sylvarum, quæ vel ad vitia vel ad virtutes, ut diximus, ducit. *Tartarei Acherontis.* Acheronta vult quasi de imo nasci Tartaro: huius æstuarium Stygem creare. De Styge autem nasci Cocytum: & hæc est mythologia. Nam Physiologia hoc habet, Quia qui caret gaudio, sine dubio tristis est. Tristitia autem vicina luctui est, qui procreatur ex morte. Vnde hæc esse apud inferos dicit. *Cocyto eructat arenam.* In Cocytum: scilicet per Stygem. *Has horrendus aquas.* Propter tria flumina. *Portitor.* Proprie qui portat: abusive etiam qui portatur portitor dicitur, sicut vector. *Terribili squallore.* Id est terribilis squallores. *Charon.* Antiphrasin, quasi Acharon. *Canicies inculta iacet.* Veteres enim non solum comam ornabant, sed etiam barbam, ut nonnullas videmus statuas. Ideo dixit Inculta mento canicies. *Stant.* Horrent. Et est polysēmus, hoc est multiplicatio sermonum, ut diximus supra. *Subigit.* Subagit, sursum agit, regit. Et est polysēmus sermo. Nam *acuis* significat: ut, Subiguntque in cote secures. Et *compellit:* ut, Subigitque faxari. *Velisque ministrat.* Aut pro vela: & est septimus. Aut velis obsequitur: & est datiuus. *Ferruginea.* Ni-

A *nea*. Nigra, tristi. Nam lugubrem ostendit dicens. Cum caput obscura nitidum ferrugule textit. Corpora cymba. Omne quod potest videri, corpus dicitur. vnde paulo post discretionem fecit, dicens, Corpora viua nefas Stygia vectare carina. *Iam senior*. Aut propositio posuit: aut vt diximus, *senior*, est virens senex: vt iunior, intra iuuenem est: quam rem à Varrone tractatam confirmat etiam Plinius. *Cruda deo, viridisque senectus*. v. Æno. Ideo cruda & viridis, quia in deo: & bene viridis *

B 33 *Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimium Heroum, pueri, innupteque puella,
Impositique rogis iuuenes: ante ora parentum:
Quam multa in syluis. Autumni frigore primo
Lapsa cadunt folia: aut ad terram gurgite ab alto
Quam multa glomerantur aues, vbi frigidus annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.
Stabant, orantes, primi transmittere cursum:
Tendebantque manus ripe vltioris amore.
Nauita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos:
Ast alios longe summos arceat arena.*

C *Autumni frigore primo*. Extremitatem vult ostendere: quod ait Iuuenalis, *Iam lethifero cedente pruina Autumno*. Nam eius prima pars feruet: vt, Totoque Autumni incanduit ætu. Sane sciendum secundum Plinium folia Autumnali tempore ideo cadere, quia omnis tunc in arboribus humor ætatis calore inuenitur exhaustus. Ergo cadunt, non quia tunc ficcari incipiunt: sed quia tunc eis iam deest humor. *Glomerantur aues*. Bene rebus volitantibus animas comparauit, quæ & ipse volant. *Immittit apricu*. Quasi *æno* est, id est sine frigore, vt diximus supra. Vnde nonnulli & Africam dictam volunt. *Primi transmittere*. Figura Græca est: vt primi transirent. *Trista, Asper*, & miserabilis, tenerus.

D 43 *Æneas (miratus enim, motusque tumultu)
Dic, ait, ò virgo, quid vult concursus ad amnem?
Quidve petunt anime: vel quo discrimine ripas
Hæc linguunt, illa remis vada liuida verrunt?
Olli sic breuiter fata est longæua sacerdos:
Anchisa generate, deum certissima proles,
Cocyti stagna alta vides, Stygiamque paludem,
Dij cuius iurare timent, & fallere numen.
Hæc omnis quam cernis, inops inhumataque turba est:
Portitor ille, Charon: hi, quos vehit vnda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluentia
Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
Centum errant, annos, volitantque hæc littora circum:
Tum demum admissi, stagna exoptata reuisunt.*

E *Æneas*. Ordo est, *Æneas* ait, dic ò virgo. cætera per parenthesis dicta sunt, id est per suppositionem. Quo discrimine. Qua differentia. *Ripas hæc linguunt*. Repulsi scilicet, non transeuntes. *Vada liuida*. Nigra. Et liuidum, inuidum, non nisi apud neotericos inuenimus. Lucanus, *Litor edax tibi cuncta negat, genesque subactas*. *Longæua sacerdos*. Sibyllam Apollo pio amore dilexit: & ei obtulit polcendi quod vellet arbitrium. Illa hausit arenam manibus: & tam longam vitam poposcit. Cui Apollo respondit id posse fieri, si Erythræ (in qua habitabat) insulam relinqueret, & eam nunquam videret. Profecta igitur Cumas tenuit: & illic defecta corporis viribus vitam in sola voce retinuit. Quod cum cives eius cognouissent, sine inuidia, sine miseratione commoti, ei epistolam miserunt creta antiquo more signatam: qua vis, quia erat de eius insula, in mortem soluta est. Vnde nonnulli hanc esse dicunt, quæ Romana fata contempsit, quod in

caelo Apollinis templo, inde Romam allati sunt libri, unde hæc fuerat. *De Am certissima proles.* Ex eo quod subire inferos potuit. Ideo autem *certissima*, quia multi ad gloriam generis simulant se numinum filios: ut Romulus ex Marte. Alexander ex Ioue Hamnone. Hoc ergo excludit. Sic alibi de Hercule, Salve vera Iouis proles. *Et falleromen.* Ut supra diximus, siue propter Victoriam fauorem Strygis filia. Nam dicitur statuisse Iupiter, ut si quis fefellerit eius numen, vno anno & nouem diebus ab Ambrosio & Nectare prohiberetur. Ratio autem est quam supra diximus. Ideo per Stygem dij iurant, quia tristitia contraria est æternitati. *Inops inhumataque turba est.* Duo dicit, id est nec legitimam sepulturam habet, neque imaginariam. Inopem enim dicit sine pulueris iactu (nam *ops* terra est) id est sine terra, sine humatione. Vult autem ostendere tantum valere inanem, quantum plenam sepulturam. Nam & Deiphobi umbra transecta est, cui Æneas cenotaphium fecit: ut, Hunc egomet tumulum Rhæteo in litore inanem Constitui. Bene autem sepultos, id est fletos. Nam sine fletu sepultura non est. Vnde legimus, Inhumata, inflectaque turba. Facit supradicta flumina transit: quibus luctus nomen imposuit. *Centum autem annos* ideo dicit, quia hi sunt legitimi vitæ humanæ, quibus completis potest anima transire ripas, id est ad locum purgationis venire, ut redeat rursus in corpora. Sane sciendum, quia cum terram dicimus, hæc ops facit: si Nympham dicamus, hæc Opis: si diuitias, hæc opes numero tantum plurali. *Ranca fluuina.* Aut rheumata dicit: aut bene pluraliter, quia de tribus loquitur. *Sedibus ossa quierunt.* Id est prius, quam corpus in naturam suam redeat, id est in terram. *Stagna exoptata reuolunt.* Lethæi scilicet fluminis.

35 *Constitit Anchisa satus, & vestigia pressit,
Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.
Cernit ibi mæstos, & taortis honore carentes,
Leucæspen, & Lycia ductorem classis Orontem:
Quos simul à Troia ventosa per aquora vectos
Obruit Auster, aqua inuoluens nauemque virosque.*

Vestigia pressit. Scilicet cogitatione tardatus, & intentionem constantis ostendit. *Putans.* Reputans, cum animo pertractans. *Sortemque animo miseratus iniquam.* Iniqua enim fors est puniri propter alterius negligentiam. Nec enim quis culpa sua caret sepulchro. Bene autem *animos*: quasi re presaga, ut alibi, Præfaga mali mens. Ipse enim Æneas insepultus iacebit: ut, Mediæque inhumatus arena. *Mortis honore.* Sepultura: ut, Quisquis honos tumuli. *Ductorem classis* Apertum exemplum classem dici etiam vnâ nauem. Nam legimus, Vnam quæ Lycios fidumque vehabat Orontem. *Auster.* Hic distinguendum.

36 *Ecce gubernator sese Palinurus agebat,
Qui Libyco nuper cursu, dum sydera seruat,
Exciderat, puppi mediis effusus in undis.
Hunc ubi vix multa mæstum cognouit in umbra,
Sic prior alloquitur: Quis te Palinure deorum
Eripuit nobis, medioque sub aquoremersit?
Dic age, namque mihi fallax haud ante repertus,
Hoc vno responso animum delusit Apollo:
Qui fore te ponto incolumen, finesque canebat,
Venturum Ausonios, en hæc promissa fides est?*

Sese agebat. Sese agere, est sine negotio incedere. *Qui Libyco nuper cursu.* Bene Libyco. Navigatio enim non à diuerticulo: sed ab inuentione accepit nomen. *Effusus in undis.* Archaismos est: quanquam Donatus esse ordinem velit, dum seruat sydera in undis mediis. *Multa mæstum cognouit in umbra.* Prudentiores dicunt animas recedentes à corporibus, fordidiore esse donec purgantur: quæ purgatæ incipiunt esse clariores. Vnde ait paulo post, Donec lōga dies perfectō temporis orbe Concretam exemit labem, purumque reliquit. *Æthereum sensum:* atq. auræ simplicis ignem, id est non vrentis, ut est Solis. Inde est quod aliæ animæ Lunarem circumstant, quæ solstitialem retinere dicuntur pro modo purgationis. Bene ergo Palinurum obscura umbra circumdatam dicit: & vix agnitum, qui nec ad loca quidem peruenerat purgationis, sicut etiam alibi

A alibi de Didone dicitur est, Agnouitque per umbram Obscuram. *Quis te Palinure deorum.* Quis deus debuit dicere: sed Græce dixit *τις θεῶν. Eripuit nobis? Bene nobis.* Gubernator enim communi perit periculo. *Sub æquoremersit? Timetis est.* Medio æquore summerfit. *Dic age.* Hortantis adverbium est. unde est & *age ita, & age facite.* *Venturum Ausonios.* *τις αὐτῶν ἰσχυρ* intelligimus.

B 37 *Ille autem: Neque te Phœbi cortina fefellit,
Dux Anchisiade, nec me deus æquoremersit.
Nanque gubernaculum multa vi forte reuulsam,
Cui datum hærebam custos, cuiusque regebam:
Præcipitans traxi mecum, maria aspera iuro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quam tua ne spoliata armis excussa magistro,
Deficeret tantis nauis surgentibus undis.
Treis Notus hybernas immensa per æquora noctes
Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab unda.
Paulatim adnabam terræ, & iam tuta tenebam:
Ni gens crudelis madida cum veste grauatum,
Prensante inque uncis manibus capita aspera montis,
Ferro inuasisset, prædamque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.*

C *Cortina.* Cortina dicta est, aut quod cor teneat: aut quod tripos septus erat corio serpentis, vt supra dicitur: aut certe secundum Græcam etymologiam *ὄν τῶν τρίποδων τῆναι*, id est quod extendit puellam: vt, Maiorque videri. *Nec me.* Hic distinguendum, ne sit contrarium. enam tum somnus deiecit. Quamquam alij si ultra dicant, quod credebat Phorbantem: cum extinctis diuinandi sit concessa licentia: & nunc iam sciat somnum fuisse. *Nanque gubernaculum.* Vt sit verisimile, quod post triduum tetigit litus Italiæ. *Præcipitans.* Dum præcipitaret. *Maria aspera iuro.* Aut recreatio est: vt, Iliaci emeres. Aut certe iurat, quasi nauita, per maria. *Spoliata armis.* Propter amissionem gubernaculi. *Excussa magistro.* Noue dixit, de qua fuerat magister excussus. *Surgentibus undis.* Non quia tempestas fuerit fauente Neptuno: sed tumens fuisse significat. Nec de Æneæ peritiam desperauit: sed propter perditum gubernaculum. *Hybernas.* A speras: & retulit ad affectum natantis. *Adnabam.* Et hic distingui potest, paulatim adnabam, vt sequentibus iungatur, terræ iam tuta tenebam. *Gens crudelis.* Lucanorum, Et dicit eum a Velensibus interemptum: vt, Portusque require Velinos. Sane sciendum Veliam tempore quo Æneas ad Italiam venit nondum fuisse. Ergo anticipatio est, quæ vt supra diximus, si ex poetæ persona fiat, tolerabilis est: si autem per alium vitiosissima est, vt nunc de Palinuro ait: quamquam alij ad diuinandi licentiam referant: quasi ab umbra dictum. *Velia* autem dicta est à paludibus quibus cingitur, quas Græci *ὄλα* dicunt. Fuit ergo Helia: sed accepit Digammon, & facta Velia, vt Eneus, Venetus. *Montis.* Saxi: vt, Fertur in abruptum magno mons improbus actu: pro saxo. E contrario, Saxi de vertice pastor: pro montis. Nam sunt ita reciproca. *Me fluctus habet.* Quia secundum Philosophos corpus solum nostrum est, quod nobiscum oriatur, nobiscum perit. Anima enim generalitatis est: & adeo non est nostra, vt etiam in aliâ corpora plerumque transeat. *Ego me, corpus meum:* quod est hominis proprium. Est autem Homeri, *αὐτῆς δὲ ἰσχυρῆς τῶν ἄλλων*.

F 38 *Quod te per cæli iucundum lumen, & auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Iulæ,
Eripe me his inuisæ malis: aut tu mihi terram
Inyco (nanque potes) portusque require Velinos.
Aut tu, si qua via est, siquam tibi diua creatrix
Ossendit (neque enim, credo, sine numine diuim
Flumina tanta paras, Stygiamque innare paludem)*

*Da dextram misero, & tecum me tolle per undas,
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.*

Cæli iucundum lumen. Bene iucundum addidit. Est enim etiam apud inferos, sed non iucundum. *His inuisit malis.* Qui inferos subire potuisti. His autem, ac si diceret quæ cernis. *Terram iniice* Bene ante maius petit, ut vel hoc impetraret. Terræ autem iniectio secundum pontificalem ritum poterat fieri & circa cadaver, & circa absentium corpora quibusdam solennibus sacris. *Nanque potes.* Quia ubique eum rerum diuinarum inducit peritum. *Si qua via est.* Si est vlla ratio. *Dina creatrix.* Rerum omnium generaliter. *Innare.* Nauigare: more suo. *Da dextram.* Præsta auxilium. *Vmbra enim nunquam tenetur: ut.* Ter frustra compressa manus effugit imago. *Sedibus ut saltem.* Ut saltem in morte requiescam sedibus placidis. Et bene: quia nauæ semper vagantur.

36 *Talia fatus erat, cœpit cum talia vates:
Unde hæc ô Palinure tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, annemque seuerum
Eumenidum aspicias? ripamve iniussus abibis?
Desine fata deum flecti sperare precando:
Sed cape dicta memor duri solatia casus.
Nam tua finitimi, longe lateque per vrbes
Prodigijs acti cœlestibus ossa piabunt,
Et statuent tumulum, & tumulo solennia mittent:
Æternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis cura emotæ, pulsæque parumper
Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.*

Tam dira cupido. Cupiditas ex deorum ira veniens, aut certe magna: ut, An sua cuique deus fit dira cupido? *Seuerum.* Tristem, & hæc reciproca sunt, ut contra iudex tristis, & integer, id est seuerus. *Eumenidum* autem, circa quem habitant Eumenides, per Antiphrasim dictæ. *Ripamve iniussus abibis.* Abeo intus eo, sicut supra diximus: quanquam alij ad. *bu* legant. *Desine fata deum flecti sperare precando.* Fata quæ semel decreuerunt, & locutus est secundum Epicureos qui dicunt. Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira. *Duri casus.* Impossibilis ad mutationem. *Longe lateque per vrbes.* De historia hoc traxit. Lucanus enim pestilentibus, respondit oraculum manes Palinuri esse placandos. ob quam rem non longe à Velia & lucum, & tumulum cenotaphion dederunt. *Prodigijs acti cœlestibus.* Compendiose & pestilentiam ortam, & petiitum significauit oraculum. *Piabunt.* Placabunt, expiabunt. *Æternum.* In æternum: & est aduerbium. *Palinuri.* Plus est quam si tuum diceret. *Parumper.* Id est paulatim latari cœpit. Spem enim solam non præsens acceperat beneficium. Vnde bene dictum est: quasi ab eo magna moderatione dolor recessit. Alij parumper, valde parum volunt. *Gaudet cognomine terra.* Nominis tui similitudine. Facit autem hic & hæc cognominis, nam in Plauto lectum est, cum vna de Bacchidibus diceret, *illa mei cognominis fuit.* Quod autem communi genere in e misit ablatiuum, metri necessitas fecit.

40 *Ergo iter inceptum per agunt, flumioque propinquant,
Nauta quos iam inde vi Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedemque aduertere ripæ:
Sic prior aggre dicitur dictis, atque increpat ultro:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age quid venias: iam istinc & comprime gressus:
Umbrarum hic locus est, Somni, Noctisque soporæ:
Corpora vana nefas Stygia vectare carina.
Nec vero Alciden me sum latatus euntem
Accepisse lacu, nec Thesea, Pirithoumque,
Dus quanquam geniti, atque inuisit viribus essent.*

Tartareum

A *Tartareum ille manu custodem in vincula petiuit,
Ipsius à folio regis traxitque vementem:
Hi Dominam Diis thalamo deducere adorti.*

Nauis. Epenthesi: vt, Mauors. *Inde vs Stygia prospexit ab vnda.* Vt, Siculo prospexit ab vsque Pachynno. Et hinc ostenditur quod diximus iuncta esse hæc tria, Acheronta, Stygem, Cocytum. De his autem nascuntur alia: vnde est, Et nouies Styx interfusa coerces. *Per tacitum nemus.* Aut solum: aut ipsi taciti, id est tacite. *Aggreditur dictis.* Hoc sermone ostendit iratum. *Quisquis es armatus.* Bene a perseriptione coepit: ac si diceret, nihil pium molitur armatus. *Quid venias.* Cur? nam aduerbium est. *Iam istinc.* A loco in quo es. *Corpora vna.* Quia vt supra diximus, sunt corpora etiam mortuorum, quæ tantum videntur, id est vmbrae. *Ma sum letatus euntem.* Lectum est, & in Orpheo, quod quando Hercules ad inferos descendit, Charon territus eum statim suscepit. Ob quam rem anno integro in compedibus fuit. Ideo ergo non lætatus, scilicet propter supplicium suum. Sane Alcidem volunt quidam dictum *Ma* & *sum*, id est à virtute, quod non procedit: quia à prima ætate hoc nomen habuit ab Alceo patre Amphitritonis. Et scimus agnomina ab accidentibus dari. *Quamquam.* Ac si diceret, hoc in te nondum probavi, scilicet per simulationem. Nam nouerat. *In vincula petiuit.* Hercules à prudentioribus, mente magis quam corpore fortis inducitur, adeo vt duodecim eius labores referri possint ad aliquid. Nam cum plura fecerit, duodecim tantum ei assignantur propter agnita duodecim signa. Quod autem dicitur traxisse ab inferis Cerberum, hæc ratio est: quia omnes cupiditates & cuncta vitia terrena contempsit, & domuit. Nam Cerberus terra est, quæ est consumptrix corporum. Vnde & Cerberus dictus est quasi *vorans*, id est carnem vorans. Vnde legitur Ossa super recubans. Nam ossa citius terra consumit. *Ipsius à folio regis.* Atque Cerberus statim post flumina est: vt, Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci Perlonat. Nam illic quasi est aditus inferorum. Solum autem Plutonis interius est. Ergo aut ad naturam canum referendum est, qui territi ad dominos confugiunt: aut solum pro imperio accipiendum est. Vt alibi arces pro imperio posuit: vt, Imbellem auertis Romanis arcibus Indum: cum Indi vsque ad primos venerint fines, non vsque ad arces. *Hi dominam Diis.* Aut de Græco tractum est, quia vxorem *Diis* dicunt: aut Diis thalamo, dominam Charon ad se retulit.

D **41** *Quem contra breuiter fata est Amphrissa vates:*

Nulla hic insidia tales: absiste moueri:

Nec vim tela ferunt. licet ingens ianitor antro

Eternum latrans exangues terreat umbras:

Castra licet patrius seruet Proserpinalimen.

Troius Æneas pietate insignis & armis,

Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.

Si te nulla mouet tantæ pietatis imago,

At ramum hunc (aperit ramum, qui veste latebat.)

Agnoscas, tumida ex ira tum corda residunt.

Amphrissa vates. Apollinea: & est longe petiitum epitheton. Nam Amphrissus fluius est Thesalig: circa quem Apollo spoliatus diuinitate à Ioue irato Admeti regis pauit armenta: ideo quia occiderat Cyclopes fabricato: es fulminum, à quibus fulminibus Æsculapius extinctus est Apollinis filius, quia Hippolytum ab inferis herbarum potentia reuocauerat. *Nec vim tela ferunt.* Ac si diceret, tantum repellunt. *Licet.* Fas est, & est concedentis aduerbium, sicut *Esso.* *Eternum.* Aduerbium est, vt supra: & subauditur bis, & æternum latrans, & æternum terreat, id est semper latrans. *Patrii.* Quia Iouis est filia ex Cerere. *Seruet.* Obtineat, custodiat, inhabitet, vt, Sola domum & tantas seruabat filia sedes. *Troius Æneas.* Id est à diis originem ducens. *Pietate insignis & armis.* Propter illud, Pauci quos æquus amauit Iuppiter: aut ardens euexit ad æthera virtus. *Erebi.* Erebus proprie est pars inferorum, in qua hi qui bene vixerunt morantur. Nam ad Elysium non nisi purgati perueniunt: vnde est, pauci læti arua tenemus. Hinc fit vt queratur an animæ de Elysio in corpora possint redire: & deprehensum est non redire, quia per purgationem carent cupiditate. *Si te nulla mouet.* Necessitate vult periuadere, quia scit manes nulla re flecti: vt, Scirent si gnoscere naues. *Pietatis imago.* Pietas per Periphrasim dicta, vt, Vis Hercules, id est Hercules. *Aperit.* Nudat: vt, Aperire procul montes ac voluere fumum.

42

Nec plura his, ille admirans venerabile donum
 Fatalis virgæ, longo post tempore visum,
 Caruleam aduertit puppim, & que propinquat.
 Inde alias animas, que per iuga longa sedebant,
 Deturbat, laxatque foros: simul accipit alneo
 Ingentem Aeneam, gemuit sub pondere cymba
 Sutilis, & multam accepit rimosa paludem.
 Tandem trans fluum incolumes vatemque virumque,
 Informi limo glaucaque exponit in vlna.

Nec plura his. Nec est aliquid vterius dictum vel à Sibylla, vel à Charonte post ramum visum. Fatalis virgæ. Vt secutum est, Si te fata vocant. Longo post. Aut aduerbium, aut præpositio antique posita. Iuga. Græce dixit. ζυγὰ enim dicunt quæ transtra nominamus. Laxatque foros. Tabulata vacuat: vt supra, Et campos iubet esse patentes. Multitudine enim remora quasi laxantur spatia. Alneo. Fluminis scilicet, & per Synæresim aluo facit. Ingentem Aeneam. Bene hunc solum dicit, vt per transitum ostendat purgatoris animi homines etiam corpora habere leuiora: quod de Sibylla vult accipi. Sutilis. In texta, per quod fragilem ostendit. Tandem. Aut propter pondus Aeneæ, quod est melius: aut propter paludis magnitudinem: aut propter cœni densitatem. Informi limo. Magno, sine forma. Vlna. Herba palustris.

43

Cerberus hæc ingens latratu regna eris fauci
 Personat, aduerso recubans immanis in antro.
 Cui vates horrere videns iam colla colubris,
 Melle soporatum & medicatis frugibus offam
 Obiicit: ille fame rabida tria guttura pandens,
 Corripit obiectam: atque immania terga resolut
 Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
 Occupat Aeneas aditum, custode sepulto,
 Euaditque celer ripam irremeabilis vnda.

Personat. Aut personare facit: aut per regna sonat: & quia de anima dicitur est, bene facit ante Cerberi commemorationem consumptoris corporum. Lucanus, Qui viscera senu spargis nostra cani. Tunc enim animæ locum suum recipiunt cum fuerit corpus absumptum. Horre videns iam colla colubris. Pingit enim pro pilis habere serpentes: & est Hypallage. In collo eius horrebant colubræ. Offam. Hinc est & diminutio ofella: sed non geminat. In diminutione enim plerumque multa mutantur. Quod autem ait melle, alludit ad corpora quæ plerumque cum melle obruuntur. Totoque ingens extenditur antro. Per hoc magnitudo eius ostenditur: sicut ait in tertio de Polyphemo. Occupat Aeneas aditum. Raptim ingreditur. Sepulto. Dormiente sine pulsu, id est motu. Euadit. Modo transit. Irremeabilis vnda. Aut perpetuum est epitheton, vt diximus supra, vt sit magnæ pietatis & meriti, quod ipsi concessum sit reuerti, aut ipsi etiam Aeneæ inremeabilis. Nam per aliam egressus est portam: vt Porta que emittit eburna.

44

Continuo audita voces, vagitus & ingens,
 Infantumque anime stentes in limine primo:
 Quos dulcis vita exsortes, & ab ubere raptos
 Abstulit atra dies, & funere misit acerbo.
 Hos iuxta falso damnati crimine mortis.
 Nec vero hæc sine sorte data sine iudice sedes.
 Questitor Minos urnam mouet: ille silentium
 Conciliumque vocat, vitasque & crimina discit.
 Proxima deinde tenent mæsti loca qui sibi leuissim
 Infontes peperere manu, Lycemque perosi

Proic

A *Proiecere animas. quam vellent aethere in alto
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores:
Fata obstant, tristisque palus inamabilis unda
Alligat, & nouis Styx interfusa coerces.*

C *Continuo audire voces.* Nouem circulis inferi cincti esse dicuntur: quos nunc exequitur. Nam primum animas infantum tenere. Secundum, eorum qui sibi per simplicitatem adesse nequiverunt. Tertium, eorum qui evitantes grummas se necarunt. Quartum, eorum qui amauerunt. Quintum, virorum fortium esse dicit. Sextum nocentes tenent qui puniuntur à iudicibus. In septimo, animæ purgantur. In octavo, sunt animæ ita purgatæ, ut redeant. In nono, ut iam non redeant, scilicet in campo Elyseo. *Vagus & ingens.* Fletus infantum. *Anima flens.* Poetice dixit. Sane ploratus tanquam lachrymarum est: planctus tantum vocum: fletus ad vtrumque pertinet, quæ plerumque confundunt poetæ. *In limine primo.* Quia de prima subrepti sunt vita. *Exsortes.* Expertes, quos Græci *ἀσπυγγοί* dicunt. *Acerbo.* Immature: à pomis translatio est. *Sine sorte.* Sine iudicio. Traxit autem hoc ex more Romano. Non enim audiebantur causæ, nisi per sortem ordinatæ. tempore enim quo causæ agebantur conueniebant omnes, Unde & *Concilium* ait. Et ex sorte diem ordinem accipiebant, quo post diem trigesimum suas causas exequerentur. Unde est, *Vnam mouet.* Iuuenalis. *Gratia fallacis prætoris vicereis vnam.* *Quæstor.* Quæsitores autem sunt qui exercendis quæstionibus præstant. Et notandum quia Minos, quasi crudelem introducit: quod ei epitheton & Plato & Homerus dant. Nam, Acacus & Rhadamanthus fratres mitiores sunt. *Mæsti loca.* Ideo *mæsti*, quia ut diximus supra secundum Platonem grauius puniuntur eorum animæ qui sibi inferunt mortem. *Lucemque perosi.* Figurata dixit. Nam perosus illius dicimus. Sane perosus & exosus de eo tantum qui odit dicitur. *Proiecere animas.* Quasi rem vilem. *Et duros perferre labores.* Homerus Achillis vmbra introducit loquentem, & dicentem libentius se apud iuperos cuncta aduersa tolerare, quam apud inferos imperare. Quod autem ait, *Aethere in alto*, poetice dictum est. Aether enim superius est: sed nostrum habitaculum ætherena vocauit inferorum comparatione. *Fata obstant.* Iura naturæ. *Tristisque.* Tristi unda palus inamabilis: ne si tristis dicamus, duo sint epitheta. *Nouis Styx interfusa.* Quia qui altius de mundi ratione quæsiuerunt, dicunt intra nouem hos mundi circulos inclusas esse virtutes, in quibus & iracundiæ sunt & cupiditates: de quibus tristitia nascitur, id est Styx. Unde dicit nouem esse circulos Stygis, quæ inferos eingit, id est terram, ut diximus supra. Nam dicunt alias esse purgatiores extra hos circulos potestates.

45 *Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi: sic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circum
Sylua tegit, cura non ipsa in morte relinquunt.
His Phædræ, Procrinque locus, mæstamque Eriphylen,
Crudelis nat: monstrantem vulnera, cernit:
Euadnemque & Pasiphaën, his Laodamia
It comes, & iuuenis quondam, nunc femina, Ceneus,
Rursus & in veterem fato reuoluta figuram.*

F *Partem fusi monstrantur in omni.* Plures vult ostendere eos in quibus libido dominatur. *Lugentes campi.* Quasi lucis egentis: quod & amoribus congruit. *Durus amor.* Inimicus, inexorabilis. *Tabe peredit.* Corpore defluente paulatim. *Secreti celant calles.* Amantibus congruit. *Myrtea sylua.* Quæ est Venæ consecrata. *Cura non ipsa in morte relinquunt.* Hoc est, etiam illic amant, & habent peractorum imaginem criminum: sicut etiam de piis dicturus est. Quæ gratia curuum Armorumque fuit viuis, quæ cura nitentes Persere equos, eadem sequitur tellure repositis. Sane sciendum, ut diximus supra loqui eum de amore generali: sicut etiam Plato in Symposio tractat. Nihil enim interest quid quis amet, dummodo amore teneatur. Notandum etiam (nam rarum est) quia cum masculino genere supra vltus sit, ut, Hic quos durus amor: tantum femininum ponit exempla, non quod desint viri: sed elegit sexum impatientem ad amandum, tamen paulo post etiam Sichæi facturus est commemorationem.

Hæc Phædræ. Hæc filia fuit Minois & Pasiphaes vxor Thesei: quæ priuignum Hippolytum amore capta de stupro interpellauit: & despecta, apud maritum, eum falsi criminis detulit: qui iratus inuocauit Ægeum patrem, vt Hippolyto currus agitantis immitteret Phocam: quo facto, & Hippolyto interempto, Phædra amoris impatientia laqueo vitam finiuit. *Procrinque.* Filia Iphidi vxor Cephalus fuit, qui cum venandi studio teneretur, labore fessus, ad locum quendam adire consueuerat: & illic ad se recreandum Auroram vocare. Quod cum sæpe faceret, amorem in se mouit Auroræ, quæ ei canem velocissimum Laelapam nomine donauit: & duo hastilia inuitabilia: eumque in amplexus rogauit. Ille respondit iusiurandum se habere cum coniuge mutæ castitatis. Quo audito Aurora respondit, Vt probes igitur coniugis castitatem, muta te in mercatorem, quo facto ille it ad Procrin, & oblaris muneribus impetratoque coitu, confessus est maritum se esse: quod illa dolens, cum audisset à rustico quodam amare eum Auroram, quam inuocare consueuerat, ad syluas profecta est, & in frutetis latuit ad deprehendendum maritum: cum pellice, qui cum mote solito Auroram vocaret, Procris egredi cupiens fruteta commouit: sperans Cephalus feram, hastiam inuitabilem iecit, & ignarus interemit vxorem. *Mastamque Eriphylen.* Hæc Amphiarai auguris Argiui vxor fuit: quæ latentem bello Thebano maritum Polynici prodidit, monili accepto quod ante vxori dederat: qui ductus ad pelium hiatu terræ perit, cuius filius Alcmeon postea in vindictam patris matrem necauit: & est vt Orestes furore correptus. Vituperatus sane Virgilius quod mœstam dixerit, quam Stygeren legit, id est nocentem. Nam mœsta est *ἠχμή.* *Euaðnenque.* Vxor Capanei fuit, quæ se in ardentem mariti rogam præcipitauit. *Et Pasiphaen.* Hæc vt diximus, tauri amore flagrauit. *Laodamia.* Vxor Protefilai fuit: quæ cum maritum in bello Troiano primum periisse cognouisset, optauit vt eius vmbra videret: quæ re concessa non deserens eum, in amplexu eius periit. *Nunc famina Cænis.* Cænis virgo fuit: quæ à Neptuno pro stupri pretio meruit sexus mutationem. Fuit etiam inuulnerabilis, qui pugnando pro Lapithis contra Centauros crebris ictibus sustium paulatim fixus in terra est: post mortem tamen in sexum rediit. Hoc autem dictum Platonium illud ostendit, vel Aristotelicum, *Animas per ματαιὸν ἔχοντες sexum plerumque mutare.*

46 *Inter quas Phœnissarecens à vulnere Dido
Errabat, sylua in magna, quam Troius heros,
Vt primum iuxta stetit, agnouitque per vmbra
Obscuram, qualem primo qui surgere mense,
Aut videt, aut vidisse putat per nubila Lunam:
Demisit lachrymas, dulcique affatus amore est:*

Errabat. Vagabatur. Et bene allusit: quia & amauerat, & se interemerat: vt quasi incertum esset quem circulum possit tenere. *Obscuram.* Recenti morte: vt diximus supra.

47 *Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
Venerat, extinctam, ferroque extrema secutam.
Funeris heu tibi causa fuit, per sidera iuro,
Per superos, & si qua fides tellure sub ima est,
Inuitus regina tuo de litore cessi.
Sed me iussa deum, quæ nunc has ire per vmbra,
Per loca senta situ cogunt, noctemque profundam,
Imperis egere suis, nec credere quisi,
Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem,
Siste gradum, teque aspectu ne subtrahere nostro.
Quem fugis? extremum fato quod te alloquor, hoc est.*

Infelix Dido. Veniali vitur: & excusat se per necessitatem, ne mortis causa fuisse videatur. *Verus mihi nuntius,* vt *ἠχμή* dicitur intelligendum, quod sit nuntius Didonis interitus. Alij ad ignem reterunt visum. Alij ad Mercurium qui ait Certa mori, sed in neutro eius est etiam mortis genus est significatum: & hinc dicit, Ferroque extrema secutam. Sane qui nuntiat, genere tantum dicitur masculino. Quod autem nuntiat, licet neutro dicatur, tamen inuenitur & masculini. *Funeris heu tibi causa fuit.* Ac si diceret, qui fueram ante voluptatis. *Si qua fides tellure*

ture sub ima est. Vbi promissa exitum non habent. Respexit autem ad Orpheum, qui receptam perdidit coniugem. *Quæ nunc has ire per umbras.* Argumentatur ex eo quod est inferos subire compulsus, in irum se reliquisse Carthaginem. *Senta steu.* Squallida. Et est translatio à terra inculta. Situs autem proprie est lanugo quædam ex humore procreata. Et fit in locis sole carentibus. *Ned' credere quis.* Argumentationem terendit: ac si diceret, si credidissem, forte etiam deorum iussa contemnerem. *Siste gradum.* Discedere eam datur intelligi. *Extremum fato quod te alloquor, hoc est.* Aut quia deus futurus est: aut, quod melius est, quia post mortem tenebit alterum circalum, viris fortibus scilicet, non amantibus datum.

48 *Talibus Æneas ardentem, & torua tuentem
Lenibat, dictis animum, lachrymasque ciebat.
Illa solo fixos oculos auersa tenebat:
Nec magis incepto vultum sermone mouetur,
Quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes.
Tandem proripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum: coniux ubi pristinus illi
Respondet curis, æquatque Sicheam amorem.
Nec minus Æneas casu percussus iniquo,
Prosequitur lachrymis longe, & miseratus euntem est.*

C *Torna.* Pro torue, id est terribiliter. *Lenibat.* Pro leniebat, & antique dixit: ut, Squamis auro-que polibant, pro poliebant. Maiores enim in omnibus coniugationibus imperatiuo *bam* addebant: & faciebant imperfectum ab indicatiuo: quod in tribus adhuc obseruatur: in quarta etiam e additur, ut nutri nutriebat. *Lachrymasque ciebat.* Sibi non Didoni, vel profundebat, aut certe illud dicit, Sermo quidem eius lachrymas exciebat: sed illa immobilis mansit. Tractum autem est hoc de Homero, qui inducit Aiæcis umbram Vlyssis colloquia fugientem, quod ei fuerat causa mortis. Nam ciere est proprie alteri fletum mouere. *Incepto sermone.* A principio orationis. *Dura silex.* Saxi est species: generalitas enim esse non potest sequente specialitate. Nam cautes Marpesiam, Parium lapidem dicit. Marpesos enim mons est Parie insulæ. *Tandem.* Quasi diu deliberauerit. *Umbriferum.* Umbrosum. Frondosum. *Pristinus.* Prior: quod difficile inuenitur. Nam de hoc sermone querit & Probus & alij. *Respondet curis.* Aut pari eam diligit affectione: quod in Ænea non fuit qui plus amatus est, & amantem deseruit: ut expressio rei supradictæ sit. *Æquatque Sicheam amorem.* Aut certe responderet curis: par est mortis similitudine. Retro enim uterque consumptus est. *Prosequitur lachrymis longe.* Oculis eam sequebatur humentibus.

49 *Inde datum molitur iter: iamque arua tenebant.
Vltima, qua bello clari secreta frequentant.
Hic illic occurrit Tydeus, hic inclytus armis
Parthenopæus, & Adrastus pallentis imago.
Hic multum fleti ad superos, belloque caduci
Dardanide, quos ille omnes longo ordine cernens,
Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Therfilochumque,
Treis Antenoridae, Cererique sacrum Polybetem,
Idæumque etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant, anima dextra, leuaque frequentes.
Nec vidisse semel satis est: iuuat, usque morari,
Et conferre gradum, & veniendi discere causas.*

Datum molitur iter. Peragit. Datum autem dixit, aut ratione fati, concessum: aut oblatum fortuito, quod *τοχὴν* dicunt, an iniunctum? *Arua tenebant vltima.* Atqui multa adhuc super sunt: sed dixit quantum ad y pertinet literam. In his enim quæ dixit, mista sunt virtutibus vitia. In his autem quæ dicitur, nocentum poenas à piorum segregat meritis. Nam inferi (vt dixi-

naus supra) humanam continent vitam: hoc est animam in corpore constitutam. Hæc autem
 quæ dixit, mista esse manifestum est. Licet enim in viris fortibus laudetur virtus, est tamen viru-
 perabile alienum imperium cædibus occupare. Item amare priuignum, crimen est: virtus, mari-
 tum. Alij distinctione mutata dicunt, Tenebant arma, quæ vltima viri sortes frequentant, id est
 quæ possident vltima. *Hic illic occurrit Tydeus.* Althea & Oenei filius quem in bello Thebano
 Menalippus extinxit. *Parthenopeus.* Hic Atlantis & Martis, siue Melanionis filius rex Arcadiæ
 fuit, qui Thebana bella puer admodum petiit. *Adrasti pallentis imago.* Rex Sicyonis Adrastus pri-
 mo fuit, post Argiuorum socer Tydei & Polynicis. Quod autem ait pallentis, aut epitheton est
 vmbra: aut illud respexit, quia in bello Thebano contumptis sex ducibus solus aufugit. Foga
 autem comes semper est pallor. *Hic multum fletu.* id est nobiles, quorum mortem magna sequi-
 tur lamentatio. *Ad. Pro apud Caduci.* Qui bello ceciderint, id est morui à cadendo. Vnde &
 cadavera dicta. *Longo ordine.* Ingenti multitudine, vt, *Pueri & puidæ* longo ordine matres: non ad
 ordinem stantes. Sane in minus est, In longo ordine, in ingenti multitudine. *Troiamenori ar.*
 Multi supradictos accipiunt: quod falsum esse Homerus docet, qui eos commemorat. *Cereti sa-
 crum.* Sacratum: nomen pro participio. *I lacumque.* Quem aurigam legimus Priami. Etiam. Ad-
 huc: vt, *Quæ cura nitentes* Pascere equos, eadem sequitur tellure repositos. *Vsq;e.* Diu: & est ad-
 uerbium.

50 *At Danaum proceres, Agamemnoniaque phalanges,
 Vt videre virum, fulgentiaque arma per umbras,
 Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
 Ceu quondam petiere rates: pars tollere vocem
 Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.
 Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
 Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora:
 Ora manusque ambas, populataque tempora raptis
 Auribus, & truncas inhonesto vulnere nates.*

Trepidare. Pro trepidabant. *Ceu quondam petiere rates.* Ostendit vitia nec morte finire. *Frustra-
 tur hiantes.* Decipit clamare cupientes. Nec nos moueat quod aliis vmbriis verba dar: his inten-
 tium. Timorem enim exprimit, qui visis quoque adimit vocem: vt, *Obslupus, steteruntque co-
 mæ,* & vox faucibus hæsit. *Deiphobum vidit.* Qui Helenam duxerat, mortuo Paride. Ad cuius do-
 mum primum ire necesse erat, vbi fuerat causa bellorum: vt, *Iam Deiphobi dedit ampla mi-
 nam,* Vulcano superante, domus. *Lacerum.* Pro laceratum. Id est habentem ora dilacerata. *Popu-
 lata.* Vastata: id est deformia sublati auribus. *Truncas.* Truncatas. *Inhonesto.* Exedo, deformi, vt
 vt Terentius, *Illumne obsecro inhonestum hominem, quem mercatus est here si nem auulsi emt*

51 *Vix adeo agnouit pauitantem, & dira tegentem,
 Supplicia, & notis compellat, vocibus vitro:
 Deiphobe armipotens, genus alto à sanguine Teucris,
 Quis tam crudelibus optauit sumere pœnas?
 Cui tantum de te licuit: mihi fama suprema
 Nocte tulit, fessum vasta te cado Pelasgum
 Procubuisse super confusa stragis acernum.
 Tunc egomet tumulum Rhœteo in litore inanem
 Constitui, & magna manes ter voce vocavi:
 Nomen & arma locum seruant, te amice nequius
 Conspicere, & patria decedens ponere terra.*

Pauitantem. Ne agnosceretur timentem. *Tegentem.* Tegere volentem. Nam truncatis
 manibus quid tegebat? Tegere autem est celare: vt econtra nudare est indicare: vt, *Traiectaque
 pectora ferro* Nudauit. *Notis vocibus.* Amicabilibus. *Optauit sumere.* Elegit vt sumeret.
De te. Pro in te. *Rhœteo in litore.* Vbi erat asyllum Aiakis: sicut in Sigæo Achillis. Et be-
 ne illic, quasi vbi tutatus esse potueram. Sane Rhœteum dicitur: & facit Rhœteum. Cytbe-
 rea à

A tea, à Cythera. Et arma. Depicta scilicet. Sernant. Obtinent. Te, Pro tuum corpus: vt, Nunc me fluctus habet.

52

Atque hinc Priamides: Nihil ò tibi amice relictum est:

Omnia Deiphobo soluisti, & funeris umbris.

Sed me fata mea, & scelus exitiale Lacæna

His miserè malis, illa hæc monumenta reliquit.

Namque ut supremam falsa inter gaudia noctem

Egerimus, nostræ & nuntium meminisse necesse est:

Cum fatalis equus saltu super ardua venit

Pergama, & armatum peditem grauis attulit alius:

Ille chorum simulans, euanteis orgia circum

Ducebat Phrygiæ: flammam media ipsa tenebat.

Ingentem & summa Danaos ex arce vocabat.

Tum me confectum curis, somnoque grauatum

Infelix habuit thalamus: pressitque iacentem

Dulcis & alta quies, placideque simillima morti.

C Omnia soluisi. Quia constituto tumulo manes vocauit. Et funeris umbris. Sepulturæ meæ umbris. Nam funus illuc esse non potuit, ubi nec cadaver quidem fuerat. Fata mea, & scelus exitiale Lacæna. Secundum Mathematicos, qui dicunt etiam inimicitias ex fato descendere. Vnde ista coniunxit fatum & scelus Helenæ, per quæ illi mors contigit. Monumenta. Sermo medius, dictus ab eo quod moneat mentem. Vnde est hic de malis. E contra in tertio, Manuum tibi quæ monumenta mearum Sunt puer. Egerimus. Rimetri necessitate corripuit. Meminisse necesse est. Ciceros, cui placet, obliuiscitur: cui dolet, meminit. Ergo quia dolet, meminerit necesse est. Fatalis. Mortifer. vt, Fatiferumque ensem. Super ardua venit Pergama. Aut quod in arce est positus: aut quia deiectus muris supra tractus est. Grauis. Grauidus. vt, Graues tentabant pabula fœtas. Supra autem dixerat, Fœta armis. Euanteis. Euanteis Phrygiæ: aliter non stat versus. Euanteis autem Bacchantes: à Libero qui Euan dicitur. Chorum autem ait multitudinem in sacra collectam. Circumducebat. Diuisit in duos versus vnâ partem: sed ideo quia est composita. Lyrici vero etiam incompositam partem orationis in duos diuidunt versus. Confectum curis. Atqui vacauerat gaudiis: sed illud ostendit quod ait Statius, Stant veteres ante ora metus. Nam curæ ferebantur suo impetu ex pristino bellorum tumultu. Alij hanc ipsam curam volunt: quod habebat coniugem perniciolosam maritis. Vnde sequitur: Egregia interea coniux arma omnia relictis

53

Egregia interea coniux arma omnia relictis

Emouet, & sidum capiti subduxerat, enses:

Intra recta vocat Menelaum, & limina pandit:

Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,

Et famam extinguere veterum sic posse malorum.

Quid moror? irrumpunt thalamo, comes additur vnâ

Hortator scelerum Æolides. Diu talia Graiis

Instaurate, pio si pœnas ore reposco.

Sed te qui viuum casus, age fave vicissim,

Attulerint, pelagi-ne venis erroribus actus?

An monitu diuûm? an qua te fortuna fatigat,

Vt tristes sine sole domos, loca turbida adires?

Vocat Menelaum, & limina pandit. Ante pandit, & sic vocat: vt, Subeunt luco fluviumque relinquunt. Id magnum sperans fore munus amanti. Putauit se vitia præterita præsentibus posse celare, quod etiam sequens indicat versus. Æolides. Vlysses: quia vbique talis inducitur. Nam Anticliæ filius est, quæ ante Laërte nuptias clam cum Sisypho Æoli filio concubuit. Vnde Vlysses natus est. Hoc ei & in Ouidio Ajax obiicit, Quid sanguine crescit Sisyphio. Alij Iliidem

legunt, de quo nusquam legimus. Si. Siquidem, *vicissim*. Quia ipsa narrauerat. *Pelagine uenis erroribus actus?* Non ad inferos sed ad locum in quo inferorum descensus est: id est ad Auernum, si intra terram sunt inferi. Alij altius intelligunt, qui sub terra esse inferos volunt secundum chorographos & geometras qui dicunt terram *uicissim* esse, quæ aqua & æra sustentatur: quod si est ad Antipodes potest navigatione perueniri: quia quantum ad nos spectat, inferi sunt, sicut nos illis. Hinc est quod terram esse inferos dicimus: quanquam illud sit, quia nouem cingitur circulis. Tiberianus etiam inducit epistolam vento allatam ab Antipodibus, quæ habet, *Superi inferis salutem*. quæ occasione tractat reciprocum hoc quod diximus supra. Nam prudentiores, etiam animas per *πυλῶνα* dicunt ad alterius climatis corpora transire: nec in eo orbe vertari in quo prius fuerint. Vnde ait Lucanus, *Regit idem spiritus artus Orbe alio. longæ canis si cognita vice*. Sciendum tamen Homericum esse. Nam & illic Epenor similiter Vlysem interrogat. *Sine sole domos*. Non est contrarium, Solemque suum sua sidera norunt. Illud enim de campis Elysijs dicit.

54 *Hæc vice sermonum roseis Aurora quadrigis
Iam medium ætherio cursu traiecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus:
Sed comes admonuit, breuiterque affata Sibylla est:
Nox ruit Aenea, nos flendo ducimus horas.
Hic locus est, parteis ubi se via findit in ambas:
Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit,
Hæc iter Elysijs nobis: ut leua malorum
Exercet pœnas, & ad impiam tartara mittit.
Deiphobus contra: Ne seui magna sacerdos.
Discedam, explebo numerum, reddar que tenebris
Id decus i nostrum: melioribus utere fatis.
Tantum effatus, & in uerbo uestigia torset.*

Hæc vice sermonum. Hæc sacra, ut diximus supra, præter unius diei spatium non tenebant. Vnde veretur Sibylla ne inanibus fabulis datum, id est statutum & legitimum tempus teratur. ortus est à sexta diei hora. Ortus enim diei habet Auroram. Donatus tamen dicit auroram cū quadrigis positam: Solem significare. *Breuiterque*. Quod congruit moram obiurganti. *Nox ruit*. Si per diem sacra celebrantur, ruit est imminere: si per noctem, finitur. *Flendo*. Proprie. nam & lachrymæ & gemitus fuerant. *Findit in ambas*. Compendiosius, quam si quas diceret. Poteramus enim etiam terram sperare. Sic Salustius, *Inter secundum atque vltimum bellum Carthaginense*, non ait tertium. *Iter Elysijs*. Ad Elysijs: de quo supra diximus. *Malorum*. Impiorum: ut Multa malus simulans, vna spe lufit amantem. *Impia tartara*. Vbi puniuntur impij. *Ne seui*. Ne irascere. Terentius, *Ne seui saniope*, & antique dictum est. Nam nunc ne læuias dicimus, nec imperatium iungimus aduerbio imperantis. *Explebo numerum*. Ut diximus supra Explebo est minuam. Nam ait Ennius, *Nauius explebant sese, terrasque replebant*. quem Caper secutus cum de præpositione *ex* tractaret, hoc exemplum posuit. Sensus ergo est, Minuam uestrum numerum, & reddar tenebris. Nam circa Aeneam & Sybillam aliquid lucis fuisse intelligimus: quippe circa viuos. Vnde paulo post, *Respicit Aeneas subito*. Et reliqua Alij *explebo*, male putant complebo esse, vmbraarum scilicet, à quibus discesserat, numerum. Alij *explebo* numerum, dicunt esse finitum tempus statutum purgationi & in corpus recurrat: ut hoc sit, *reddar que tenebris*. Nam legimus *Claustrum tenebris* & carcere cæco: ut sit sensus, Irascaris mihi quasi homo: nonne & ego homo futurus sum? Alij dicunt cur irascaris in locis his sum quæ diu vitæ per vim ereptæ expleam tempus: post tenebris, id est meis sedibus reddar. Sed hæc omnia, congrua loco non esse manifestum est. Non enim intelligere possumus, Sibylla aliud volentes, scilicet ut abscederet, Deiphobum ad aliquid respondisse. *Id decus nostrum*. Aut *Id decus nostrum*, utere melioribus fatis, inferorum scilicet hæc comparatione: quia ait supra, *An quæ te fortuna fatigat, Ut tristis sine sole domos, loca turbida adiret*. Aut certe, *Id decus, & fatis utere nostrum melioribus*: id est quam aut ego aut tu habuimus.

55 *Respicit Aeneas subito, & sub rupe sinistra
Mœnia lata videt, triplici circumdata muro.*

Quæ

A
 Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
 Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
 Porta aduersa, ingens, solidoque adamante columna:
 Vis ut nulla virum, non ipsi, excindere ferro
 Coelicole valeant, stat ferrea turris ad auras:
 Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta,
 Vestibulum insonnis seruat, noctesque diesque.
 Hinc exaudiri gemitus, & sæua sonare
 Verbera: tum stridor ferri, tractæque catena.

B
 Mænia læta vides. Tartarum dicit, quem vult esse carcerem inferorum. Quod autem ait læta, nocentum exprimit multitudinem. Tisiphone circumdata muro. Valde munitum indicat locum. Torquet. Trahit, voluit. Porta aduersa ingens. Distinctione excludendum est vitium de duobus epithetis. Solidoque adamante. Lapis est durissimus: & tantæ soliditatis, ut nec ferro possit infringi, quem hircino sanguine frangi dicunt. Vis ut nulla virum. Virum non ad Ixum retulit, sed ad virtutem: hoc est virorum fortium, ut Cicero, Virum res illa quærebat, cum de viro forti diceret. Per hoc autem ostendit nullum de tartaro ad superos posse remeare, ne numinum quidem favore. Stat. Eminet. Auras autem inferis congruas intelligamus. Statius de Mercurio ait, Pigra aure eius impedi, bene volatum. De illo enim loco multi quærent, Quis tantus plangor ad auras? Et Pollio dicit Aeneæ & Sibyllæ, quas illi Ixum traxerant: cum constet esse etiam illic auras. Exaudiri. Exaudiebantur. Tractæque catena. Et genitiuus singularis potest esse, & nominatiuus pluralis.

56
 Constitit Aeneas, strepitumque exterritus hausit:
 Quæ scelerum facies: ô virgo effare, quibusve
 Vrgentur pœnis: quis tantus plangor ad auras?
 Tum vates sic orsa loqui: Dux inchoe Teucrum,
 Nulli fas casto sceleratum insistere limen.
 Sed me, cum lucis Hecate præfecit Auerni,
 Ipsa deum pœnas docuit, per que omnia duxit.

B
 Strepitumque exterritus hausit. Hoc est Hausit & exterritus est, & Hypallage est. Scelerum facies. Species: ut supra, Vix maris facies, & non tolerabile nomen. Nulli fas casto. Pio. Et hæc responsio ostendit Aeneam quidem voluisse ingredi: sed quasi pius prohibuit. Insistere limen. Infito illam rem dicimus, non illi rei: quod qui dicunt, decipiuntur propter Infito illi rei. Sed me. Quia occorrebat. Vnde ipsa cognouit Deum pœnas docuit. Aut quas dii nocentibus statuerunt: aut Titanum quos legimus deos ex terra progenitos. Aut re vera dicit pœnas deorum. Fertur namque ab Ophæo, quod dii peccantes per Stygem paludem, nouem annorum spatio puniuntur in Tartaro. Vnde ait Statius, Ex Styx periuria diuum Argui.

57
 Gnosius hæc Radamantibus habet durissima regna:
 Castigatque, auditque dolos: subigitque faceris,
 Quæ quis apud superos, furto latatus inani,
 Distulit in seram commissa piacula mortem.
 Continuo fonteis vltrix accincta flagello
 Tisiphone quatit insultans, toruosque sinistra
 Intentans angueis, vocat, æquina sæua sororum.
 Tum demum horrisono stridentes cardine sacra
 Panduntur porta, cernis custodia qualis
 Vestibulo sedeat: facies que limina seruet:
 Quinquaginta atris immanis hiatibus hydra
 Seuor intus habet sedem, tum Tartarus ipse
 Bis patet in præceps tantum tenditque sub umbras,
 Quantum ad ætherium cæli suspectus olympum.

Radamanthus, Radamanthus, Minos, & Æacus filij Iouis & Europæ fuerunt: qui postea facti sunt apud Inferos iudices. *Subigitque fateri.* Compellit ad confessionem. *Furto lætus mani.* Latebra non valde profutura: quippe quæ fuerant publicanda post mortem. *Disiuit in seram.* Grauem: vt Salust. *Serum bellum in angustiis futurum.* *Picula commissa.* Propter quæ expiatio debetur. *Accincta flagello.* Aut hoc dixit quod videmus: quia qui longo flagello vritur, vt id post ictum in se reuoluat, necesse est. Aut *accincta* dixit instructa ad verbera scilicet, id est nocentes flagello quatit ipsa præparata. *Aginina seuæ for. rum.* Aut impetus: vt de Harpyiis dixit: aut serpentum aginina quos pro comis habet. *Tam demum horrifono si: id cnes caidine sacæ Panduntur poræ.* Mitterentur inquit post verbera ad æternum supplicium. Et est lectus ordinem iuris antiquum. Nam post habitam quætionem in Tullianum ad vltimum supplicium mittebantur. Alij hoc à poeta dictum volunt, vt illa loquente intelligamus portam esse patefactam. Alij continuant narrationem. *Sacæ* Execrabiles. *Cernis custodia qualis.* Custodia est quæ custodit, non quæ custoditur. *Viurpatum* est autem sicut hospita, sicut neptis. Nam hic & hæc custos facit. Ea enim quæ in o exeunt, vt fullo: in os, vt nepos: in es vt hospes cæmiuina ex se non faciunt. quæ autem inuenimus, viurpata sunt. Vnde & dissimilia inueniuntur. Nam custos, custodia facit: & nepos neptis: hospes, hospita. *Vestibulo sedeat?* Megaram significat. *Quinquaginta.* Hoc autem dicit. Cernis hanc quam læua sit est intus alia. *Immanis atris hiatibus.* Quæ est æuior quam Hydra fuit. Multi ipsam Hydram volunt: quod non procedit. Nam eam in aditu legimus inferorum: vt, Ac bellua Lernæ: quam alij tria volunt habuisse capita: alij nouem: Simonides quinquaginta dicit. *Tartarus.* Vel quia omnia illic turbata sunt, *son* & *noxi*: id est aut quod est melius, *son* & *noxi*, id est à tremore frigoris. Sole enim caret. *Bis pater in præcep.* Ideo in præcep addidit: quia potest quid etiam sursum parere. Videtur autem hoc prudentioribus ideo dictum: quia secundum rationem Sphæræ Sol cum in vnâ cõcesserit partem, duæ quasi Tartarum faciunt: vna à qua discessit: & altera ad quam nunquam accedit, quod melius sphæræ indicat ratio. Hoc autem dicit, Tartarus ipse bis tantum in præcep pater, & tendit sub vmbra, *Quantus est suspectus,* id est altitudo ad Olympum ætherium: & deest est.

58 *Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,
Fulmine deiecti, fundo voluuntur in imo.
Hic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora, qui manibus magnum rescindere cælum
Aggressi, superisque Iouem detrudere regnis.
Vidi & crudeleis dantem Salmonea pœnas,
Dum flammæ Iouis, & sonitus imitatur Olympi.
Quattuor hic inuectus equis, & lampada quassans,
Per Graiûm populos, mediæque per Elidis urbem
Ibat ouans, diuûmque sibi poscebat honorem:
Demens, qui nimbos, & non imitabile fulmen,
Ære & cornipedum cursu simularat, equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit (non ille faces, nec funnea tedis
Lumina) præcipitemque immani turbine adiegit.*

Hic genus antiquum terræ. Id est primum. Titanas enim contra Saturnum genuit: Gigantes postea contra Iouem. Et ferunt fabulæ, Titanas ab irata contra deos Terra ad eius vltionem creatos: Vnde & Titanes dicti sunt *son* & *noxi*, id est ab vltione. De his autem solus Sol abstulisse narratur ab iniuria numinum: vnde & cælum meruit. *Aloidas geminos.* Aloeus Iphimediam vxorem habuit: quæ compressa à Neptuno, duos peperit, Othum & Ephialtem: qui digitis nouem per singulos menses crescebant. Freti itaque altitudine, cælum voluere subuertere: sed confixi sunt Dianæ & Apollinis telis. *Aloidas* autem sic dixit, vt de Hercule Amphitryoniades dicimus. *Gominos.* Sui similes. *Crudeleis pœnas.* Sæuas, nimias. Nam non dicit indignas ferentem, qui sacrilegus fuit. *Salmonea.* Salmoneus Æoli filius fuit, non regis ventorum, sed cuiusdam apud Elidem vbi regnauit: qui fabricato ponto æreo, super eum agitabat currus ad imitanda tonitrua: & in quem iussit iaculatus facem, eum iubebat occidi. hic postea verum fulmen expertus est. *Mediæque per Elidis urbem Ibat ouans.* Hinc est indignatio, quod

A quod in ea ciuitate Iouem imitabatur, in qua specialiter Iuppiter colitur. *Densa inter nubila telam Conorsis.* Ostendit fulminis causam & originem. *Æsumea lumina.* Id est terrena. Nam æthereus ignis caret fumo: solo enim splendore viget.

59 *Necnon & Tityon terra omniparentis alumnus*
Cernere erat: per tota nouem cui iugera corpus
Porrigitur: rostroque inmanis vultus obunco
Immortale iecur tundens, fecundaque pœnis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
Pectore: nec fibris requies datur vlla renatis.
B *Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?*
Quos super atra silex iam iam lapsura cadentique
Imminet adsimilis: lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulaeque ante ora parata
Regifico luxu furiarum maxima iuxta
Accubat, & manibus prohibet contingere mensas,
Exurgitque facem attollens, atque intonat ore.

C *Necnon & Tityon.* Tityus secundum alios filius Terræ fuit: secundum alios à Terra nutritus, vnde elegit sermo: em quo virumque significaret. Nam alumnus dixit. Hic auauit Latonam propter quod Apollinis confixus est sagittis. Et damnatus hac lege apud inferos, vt eius iecur vultur exedat. Quamquam Homerus vicissim dicat duos vultures sibi in eius pœnam succedere: Sane in vlt est vultus: licet Cicero vulturius dixerit, quod quidem potest esse & deriuatum. Ennius, *Vulturus in campos miserum mandebat hominem.* Declinatur autem hic Tityos: huius Tityi: sicut Delos Deli. *Pœna tota nouem cui iugera corpus Porrigitur.* Quantum ad publicam faciem, magnitudinem ostendit corporis: sed illud significat, quia de amatore loquitur, libidinem lare patere: vt ait supra, *Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem Lugentes campi.* Sane de his omnibus rebus mire reddidit rationem Lucretius: & confirmat in nostra vita esse omnia que finguntur de inferis. Dicit enim, Tityon amorem esse, hoc est libidinem: quæ secundum Physicos & Medicos in corpore est: sicut risus in plene iracundia in felle. Vnde etiam exitum à vulture dicitur in pœnam renasci: etenim libidini non satis fit re semel peracta, sed recrudescit semper. Vnde ait Horatius, *Incontinentis aut Tityi iecur.* Ipse etiam Lucretius dicit per eos, super quos iam iam casurus imminet lapis, superstitiosos significari: qui inaniter semper verentur: & de diis & cœlo & locis superioribus male opinantur. Nam religiosi sunt qui per reuerentiam timent. Per eos autem qui saxum volunt, ambitum vult & repuliam significari: quia semel repulsi, penitiores ambire non desinunt. Per rotam autem ostendit negotiatores, qui semper tempestatibus turbantur, que voluntur. *Fecundaque pœnis.* Fecunda in pœnam.

D *Roma u.* Paucitur: vt, Rimantur prata Caystri. *Fibris.* Fiora sunt eminentiæ iecoris. *Quid memorem Lapithas?* Hi populi Thessaliæ fuerunt, quibus imperabat Ixion amicissimus (vt diximus supra) Ioui. Phlegya filius: qui post nubis coitum factæ in formam Iunonis, cum se de eius stupro iactaret, ab irato Ioue ad inferos trusus est, & illic religatus ad rotam circumsolam serpentibus. *Pirithoum.* Et hic vnus de Lapithis fuit, qui descendit cum Theseo ad rapiendam Proserpinam. *Adsimilis.* Valde simlis ad enim vacat: & à maioribus ad ornatum adhibebatur, vt Horatius. *Qua populus asse,* à certis similibus vicina refugit Iurgia: *Lucent genialibus altis.* Aliud est: Tantalus rex Corinthorum amicus numinibus fuit: qui cum frequenter eos intemperet: & quodam tempore defuissent epulæ, filium suum Pelopem occidit, & diis epulandum apponit. Tunc absentibus cunctis, Ceres humerum eius exedit, & cum eum dii per Mercurium reuocare ad superos vellent, eburneus ei est humerus restitutus, sicut supra: *Humeroque*

E *Pelops insigni eburno.* Ideo autem sola Ceres dicitur comesse, quia ipsa est terra, quæ corpus refohit. Per Mercurium autem ob hoc fingitur esse reuocatus: quod ipse est deus prudentiæ, per quam Philosophiprehenderunt *tanquam* *virtus*, vel *uirtus* *virtus*. Tantalus autem hac lege apud inferos dicitur esse damnatus, vt in Eridano inferorum itans nec vndis præsentibus, nec vicinis eius pomariis perfruatur. Per hæc autem auaritia significatur: vt etiam Horatius, *Quid rides? mutata nomine de te Fabula narratur. Genialibus.* Veluti genialibus. Nam geniales proprie iunt, qui sternuntur puellis nubentibus: dicti a generandis liberis. *Aurea fulcra. Quibus sulcatur, id est susynemur. Regifico luxu. Regali ambitu. Furiarum maxima.* Id

est ianissima hoc est fames, vt, Vobis furiarum ego maxima pando. Vnde & famem prænuntiat, vt hæc esse furiam maximam doceat, *Et manibus*. Illorum scilicet, non suis. *Facem atollens*. A Iniiciens ignem auaritiæ, vt abstineant.

60 *Hic quibus iniussu fratres, dum vita manebat,
Pulsatusve parens, & fraus innexa clienti:
Aut qui diuitiis soli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis: quæ maxima turba est:
Quisque ob adulterium casti, quique arma secuti
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras:
Inclusi pœnam expectant, ne quere doceri,
Quam pœnam, aut quæ forma viros, fortunave merfit.
Saxum ingens voluunt alij, radiisque rotarum
Districti pendent: sedet æternumque sedebit
Infœlix Theseus: Phlegyasque miser inuis omneis
Admonet, & magna testatur voce per umbras:
DISCITE iustitiam moniti, & non temnere diuos.*

Quibus iniussu fratres. Hæc quidem constat dicta esse generaliter. Possunt tamen & ad speciem trahi: vt Ægyptum & Danaum, Atreum & Thyestem, Etheoclem & Polynicem significare videatur. Bene autem dicendo iniussu, per id quod leue est, etiam maiora complexus est. *Pulsatusve parens*. Item quod leuius est dixit, patricidij comparatione. Postquam autem OEdipum accipere Laij extinctorem. *Aut fraus innexa clienti*: Ex lege duodecimi tabularum venit, in quibus scriptum est, *Patronus, si clienti fraudem fecerit, sacer esto*. Si enim clientes quasi colentes sunt, Patroni quasi patres: tantundem est clientem, quantum filium fallere. Et hoc posse fieri ex Horatij dictis intelligimus: qui cum loqueretur de auarâ potentibus ait de vicino cliente. *Pellitur paternos in sinu ferens deos*. Urbano tamen hoc displicet: & dicit ratum esse hoc magisque contrarium, cum magis patronos decipiant frequentes clientes. Vult autem intelligi præuicarios, qui patroni sunt clientium, quos nunc susceptos vocamus. *Nec partem posuere suis*. Bene addidit *suis*, id est cognatis, affinibus. Hæc enim fuerat apud maiores donandi ratio: non profusa passim. Nam hoc est velle inaniter perdere. Vnde Cicero ait in libris legum, *Septem prohibeo, nam auget superstitionem & exhaurit domos. Dignis igitur largiendum est*. Vnde Horatius, *Cur eget indignus quisquam te diuite? id est indignus paupertate*. *Ob adulterium casti*. Si occisi Ægyptum significat Thyestæ filium: si re vera casti Salustius, quem Milo deprehensum sub ferri habitu verberauit in adulterio suæ vxoris quæ fuerat Fausti Syllæ filia. *Quique arma secuti Impia, nec veriti dominorum fallere dextras*. Hoc loco videtur blandiri Augusto: quia contra Cæsiarem patrem eius, multi quibus ignouit, arma susceperant. Est namque eius dictum *Dare quidem se veniam Pompeianis: sed ab ipsis quandoque esse periturum*. Vt arma impia, ciuilia dixerit bella: quæ mouerunt Pompeiani contra acceptam veniæ fidem: sed non procedit. Nam si arma impia dixit bellum ciuile, tangit & Augustum & Cæsarem: qui & ipsi bella ciuilia tractarunt. Item si culpat eos qui contra fidem datæ veniæ dimicauerunt, tangit Augustum. Nam transferunt ad eum ab Antonio duo millia equitum: per quos est victoriam consecutus. Horatius, *Adhuc frementes verterunt bis mille equos Gallicane res Cæsarem*. Fecit præterea iniuriam Augusto vel Cæsari, si eos dominos dixit: quod apud maiores inuidiosum fuit. Nam patres patriæ dicebantur, non domini. Iuuenalis, *Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit*. Melius ergo est vt bellum à Sexto Pompeio Pompeij filio in Siculo freto gestum accipiamus. Nam occiso patre Siciliam tenuit: & collectis inde seruitiis vastauit sex annis vltro citroque Siciliam: postea victus est ab Augusto & Agrippa. Horatius, *Minatus urbi vincla que detraxerat Serui amicus perfidis*. Et hoc sensu tam arma impia quam dominorum congruit commemoratio. *Pœnam expectant*. Quod grauius est. Nam in expectatione & præsens metus est & dolor futurus. In ipsa autem pœna, solus est dolor. *Forma viros*. Regula. Singulis enim sceleribus statuta sunt supplicia ex more Romano, quem sequitur. *Saxum ingens voluunt alij*. Sisyphum dicit, qui deorum consilia hominibus publicauit. *Radiisque rotarum*. Ixionem dixit, vt alibi ostendit, Atque Ixioni vento rota cõstitit orbis. Licet supra dixerit. Quos super atra silex. Nam de his fabulis variæ sunt in ipsis authoribus opinionēs. *Æternumque sedebit Infœlix Theseum*. Contra opinionem, nam fertur ab Hercule esse liberatus: quo tempore cum ita abstraxit, vt illic corporis eius

Aris eius relinqueret partem. Frequenter enim variant fabulas poetæ. Hippolitum Virgilius liberatum ab inferis dicit. Horatius contra, *Neque enim Diana pudicum liberat Hippolitum. Phlegyasque miserimus omnes Admonet.* Si *Phlegias* est nominatiuus singularis, hoc dicit, Phlegyas omnes admonet apud inferos ferentes. Si autem *Phlegyas* accusatiuus pluralis est, Theicem omnes Phlegyas admonentem debemus accipere. Hi namque secundum Euphorionem populi insulæ infulæ, quam Phlegiæ tenebant: & omnes obruit. Phlegyas autem Ixionis pater habuit Coronidem filiam, quam Apollo vitiauit: vnde suscepit Ætculapium. Quod pater dolens, incendit Apollinis templum: & eius sagittis est ad Inferos trusus. Statius: *Phlegyam subter caua saxa tacentem Aeterno premit accubitu. Dixit inuisitam.* Hoc est, vel nunc in pœnis locati.

B

61 *Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Imposuit, fixit leges pretio, atque refixit:
Hic thalamum inuasit nata, vetitosque hymeneos:
Aus omnes immane nefas, ausoque potiti.
Non, mihi si lingua centum sint, ora que centum,
Ferreca vox, omnes scelerum comprehendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possem.*

C Vendidit hic auro patriam. Etiam hæc licet generaliter dicantur, habent tamen specialitatem. Nam Lathenes Olynthum Philippo vendidit: Curio Cæsari vigintiseptem millibus sestertiis Romam. De quo Lucanus, *Gallorum captiui spoliis & Cæsaris auro. Fixit leges pretio, atque refixit.* Possimus Antonium accipere secundum Ciceronem in Philippicis. *Fixit* autem ideo, quia in cistis in æreis tabulis affigebantur. *Hic thalamum inuasit nata.* Thyestes: vnde Ægyptus natus est item Cithyras. nam quod Donatus dicit, nefas est credi dictum esse de Tullio. *Vetito, que hymeneos.* Legibus scilicet. Nam dicendo *vetito* ostendit fuisse: vt est apud Perias hodie. Vnde Donatus male ait, natura & legibus vetitos. *Aus omnes immane nefas, ausoque potiti.* Illic sunt & qui fecerunt & qui conati sunt. Dicit autem secundum Romanum ritum in quo non tantum exitus punitur, sed & voluntas. *Non mihi si lingua centum sint, ora que centum, Ferreca vox.* Lucretij verius sublatu de Homero: sed *Æria vox dixit. Scelerum comprehendere formas.* Vt, Aut quæ forma viros fortunave merfit.

D

62 *Hoc ubi dicta dedit Phœbi longæua sacerdos,
Sed iam age carpe viam, & susceptum perfice munus:
Acceleremus, ait: Cyclopum educta caminis
Mœnia conspicio, atque duerso fornice portas,
Hic ubi nos præcepit iubent deponere dona.
Dixerat: & pariter gressi per opaca viarum
Corrumpunt spatium medium, foribusque propinquant.
Occupat Æneas aditum, corpusque recenti
Spargit aqua, xamumque aduerso in limine figit.*

E

F Perfice munus. Hoc est ramum redde. Nam supra ait, Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus instituit. *Cyclopum educta caminis.* Hoc est magna. Ita enim cuiuslibet rei magnitudinem significant: adeo vt Statius Argiuorum muros ab ipsis dicat esse perfectos. *Fornice.* Arcu. Cicero, *Vidit ad ipsam fornitem Fabianum.* *Corrumpunt spatium.* Raptem peragunt. *Occupat Æneas aditum.* Ingressitur sicut supra diximus. *Recenti.* Semper fluenti. *Dixit hoc propter paludem Stygem.* *Spargit aqua.* Purgat se. Nam iniquitatus fuerat vel aspectu Tartari: vel auditu scelerum atque pœnarum, & spargit: quasi se inferis purgat.

F

63 *His domum exaltis, perfecto munere diuæ,
Deuenero locos lætos, & amœna viræta
Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.
Largior hic campos æther & lumine vestit
Purpureo: solemque suum, sua sidera norunt.*

*Pars in graminiis exercent membra palestris
 Contendunt ludo, & fulva luctantur arena:
 Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.
 Necnon Threicus longa cum veste sacerdos,
 Obloquitur numeris septem discrimina vocum:
 Iamque eadem digitis iam pectine pulsat eburno.*

Amana virata. Virentia: & est satis usurpatum. *Amana* autem quæ solum amorem præstant: vel, ut supra diximus, quasi amonia, hoc est sine fructu, ut Varro & Carminius docent. Alludit autem ad invidias fortunatas. Nam & sequenti hoc indicat verbum, *Largior hi. campos AEther & lumine vestit Purpureo.* Non nostro largior sed qua est in cætera interiorum parte, Aut te vera largior, si Lunarem intelligis circulum. Nam ut supra diximus, campi Elysi aut apud inferos sunt, aut in insulis fortunatis, aut in Lunari circulo. Lucanus, *Illic postquam se lumine viso Induit. Solemque sum.* Sibi congruum, ut Festusque sopor suus occupat artus. *Palestra.* Luctationibus. Græce dicitur *Contendunt ludo.* Non odio. *Choreas.* Re corripuit propter metrum. Alibi ait secundum naturam: ut Lunat indulgere choreis Ergo aut Sytolen fecit, aut Antithesin pro e ponens. Nam Græcum est nomen. *Necnon Threicus longa cum veste sacerdos.* Orpheus Calliopes mulæ, & Oëagri fluminis filius tuis, qui primus Orgia intulit: primus etiam deprehendit harmoniam, id est circulatorum mandanorum sonum, quos novem esse novimus: e quibus summum quem *æther* edicunt sono caret. Item vitimus qui terrenus est. Reliqui septem sunt, quorum sonum deprehendit Orpheus. unde utique septem fingitur chordis. *Longam autem vestem,* aut cytharæ cedi habitum dicit aut longam barbam. Nam e contrario imberbes, inueites vocamus. *Sacerdos autem,* quia & Theologus fuit, & Orgia primus intulit. Ipse etiam homines de feris & curis cõposuit. Unde dicitur arbores & saxa mouisse: t Deus, *Obloquitur numeris.* Dicendo obloquitur, chordarum expressit laudē, quas dicit verbis loquutas. Obloqui enim non est nisi contra loquentem loqui. *Numeri.* Rhythmi, sonis: ut Numeros memini, si verba tenerem. *Septem discrimina.* Quia omnes chordæ dissimiliter sonant. *Iam pectine pulsat eburno.* Iam nunc. Hoc autem pectem declinat, ut lien, cæmen.

64 *Hic genus antiquum Teucris pulcherrima proles,
 Magnanimi heroës nati melioribus annis,
 Ilusque, Assaracusque, & Troia Dardanus auctor.
 Arma procul, curiisque virum miratur inanes.
 Stant terra defixa haste, passimque soluti
 Per campos pascuntur equi, qua gratia currum
 Armorumque fuit viuis qua curantentes
 Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
 Conspicit ecce alios dextra lauaque per herbam
 Descentes, lætūmque choro pæana canentes,
 Inter odoratum lauri nemu: unde superne
 Plurimus Eridani per syluam voluitur amnis.*

Hic genus antiquum. Quod non omnes viros fortes in Elysiõ visos esse commemorat, hæc ratio est: quia isti diuino meruerant honores: quod Tydeo vel his quos supra memorauit, non contingit. Nam ideo *antiquum* addidit: quasi & illis Elysiõ non contingeret campus, si eis anorum non derogasset vetustas. *Nati melioribus annis.* Plerumque enim virtus decoloratur temporis infelicitate. Cicero *Ut illa laus temporum, non hominum fuisse videtur.* *Ilusque Assaracusque.* Troiani reges fuerunt. *Troia Dardanus auctor.* Hunc in se primo inter deos dicit relatum: ut, Et numerum diuorum altaribus auget. Sed ut diximus supra, Homerum sequitur qui inducit simulacrum Herculis apud inferos visum. *Defixa haste.* Subaudiis *inanes.* Item equos inanes. *Quæ gratia currum.* Detrahit vnum v. licentia: qui Latinitas Græco, secuta genitiuo plurali *syllabam* aut adit, aut detrahit: hoc loco detrahit, sicut *Arma virum.* Contra addidit. *Altitum pecudumque genus:* pro altum, sicut Græci *µερόν* *ἐκκενίδων.* *Nitentes.* Pingues: ab eo quod sequitur, id quod præcedit intelligis. Per omnia autem quæ dicturus est intelligendum hoc, *Quæ gratia tuit viuis, eadem sequitur tellure repostos, Pæana canentes.* Proprie

- A Proprie Apollinis laudes, quod nunc congruit propter lauri nemus: abusive omnium deorum. Sic Ogia proprie Liberis: abusive, omnium deorum sacra. *Odoratum*. Pro odorum: ut diximus supra. Vnde *superne Plurimus Eridanum per syluam voluitur annis*. Eridanum Aratus in cœlo esse dixit, haud longe à ceto. Hic & in terris est, qui in Italia, id est in Venetia Padus vocatur: quam alij etiam ad Inferos volunt tendere alij naici apud Inferos, & exire in terras. Ideo autem ista finguntur, quia de Apennini parte oritur, quæ spectat inferum mare, & tendit vsque ad superum. Ergo hic sensus est, Canebant in locis, vnde *superne*, id est ad superos plurimus Eridani annis per syluam voluitur. Nanque verisimile est: quoniam legimus de Aristeo, Omnia iub magno labentia flumina terra Spectabat diuersa locis. Et congrue, nam omnis humor ex terræ nascitur venis. Alij Eridanum pro quocunque accipiunt, & dicunt *vsq; n̄ exiit* dictum. Nam legimus Fluiorū rex Eridanus. & amant poëtæ, pro appellatione, ponere magnæ rei proprietatem: ut alibi, Poculaque inuentis Acheloia miscuit vis. Melius tamen est si distinguamus, Vnde *superne plurimus*. Vnde ad superos plurimus, id est magnus annis voluitur per syluam Eridani, id est populos. Fabula nanque hæc est. Eridanus Solis filius fuit: hic à patre impetratum curram agitare non potuit, & cum eius errore mundus arderet, fulminatus, in Italia fluium cecidit: & tunc à luce ardoris sui. Phæton appellatus est, & *castinum* nomen fluuii dedit. Vnde mixta hæc duo nomina inter Solis filium & fluuium inuenimus. Postea eius sorores itendo in populos vertæ iunt: ut in decimo, Pupuleas inter frondes vmbraque fororum. Et hoc Virgilius, nam alij in alias arbores dicunt.

- C 65 *Hic manus, ob patriam pugnando vulnera passi:
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
Quique pii vates, & Phæbo digna locuti:
Inuentas aut qui vitam excoluere per arteis:
Quique sui memores altos fecere merendo:
Omnibus his niuea cinguntur tempora vitæ.
Quos circumfusos, sic est affata Sibylla:
Museum ante omnes: modicum nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris extantem suscipit altis.*

- D *Hic manus ob patriam pugnando vulnera passi*. Manus, id est multitudo eorum qui ob patriam passi sunt vulnera, & est figurate dictum. Sane animaduertendum quod ait Horatius in arte poëtica, *Es finis & inuicta & idonea dicere vitæ*. Nullam enim maiores nostri artem esse voluerunt, quæ non aliquid reipublicæ commodaret. Vnde Virgilius hoc per transitum facit. Nam dicendo puniri patriæ venditores, contra præmia defensoribus solui: nihil aliud nisi fugienda vitæ & sectandas esse docet virtutes. *Sacerdotes casti dum vita manebat*. Quasi quis castus posset esse post mortem, sed aliud dicit: id est qui fuerunt casti dum in communione vitæ versarentur. Nam hi qui sacra maxima accipiebant, renuntiabant omnibus rebus: nec vlla in his nisi numinum cura remanebat. Herbis etiam quibusdam emasculabantur: vnde iam coire nec poterant. Dicit ergo eos sacerdotes qui casti fuerunt, etiam ante sacra suscepta. *Pii vates*. Vaticinantes non mendaces. *Phæbo digna locuti*. Aut veridici, qui talia loquebantur, qualia decebant Apollinem. Multi enim mentiebantur: ut in Lucano Phæbas ad quam Appius Claudius, *Et nobis d'abis improba pœnas*. Et *superis quos singis, ait Inuentas aut qui vitam excoluere per artes*. Qui erudierunt & ornauerunt vitam per inuenta artificia. Significat autem Philoſophos: qui aliquid excogitauerunt vnde vita coleretur. *Quique sui memores altos fecere merendo*. Et qui aliquo sui memores fecere præstando: ut, Nuanquam regina negabo Properitam, id est præstitisse. Terentius, *Ego Carine nauitiquam officium liberi esse h' minis pæto: cum is nihil promere ut, postulare id gratia apponi sibi*. Omnibus his niuea cinguntur tempora vitæ. Per quod eos ostendit meruisse diuinos honores: ut diximus supra. *Museum ante omnes*. Theologus fuit iste post Orpheum: & sunt varix de hoc opiniones. Nam eum alij lunæ filium, alij Orphei volunt, cuius enim constat fuisse discipulum. Nam ad ipsum primum carmen scriptis, quod appellatur Cratera. *Humeris extantem suscipit altis*. Quasi Philoſophum ac si diceret Platonem. Alludit enim poeta, Nam Plato ab humerorum dictus est latitudine. Athleta enim fuit: qui post omnium victoriam se philosophiæ dedit. *Tuque optime vates*. Quia theologus fuit. Et sciendum hoc loco Sibyllam iam à numine derelictam. Vnde & interrogat, quod alias non faceret.

66 *Dicite felices animæ, tuque optime vates,*

Qua regio Anchisen, quis habet locus: illius ergo
 Venimus, & magnos Erebrum animus amnes.
 Atque huic responsum paucis ita reddidit Heros:
 Nulli certa domus: lucis habitamus opacis,
 Riparumque toros, & prata recentia riuus
 Incolimus, sed vos (si fert ita corde voluntas)
 Hoc superate iugum, & facili iam tramite sistam.
 Dixit: & ante tulit gressum, camposque nitentis
 De super ostentat: dehinc summa cacumina linquunt.

Que regio Anchisen, quis habet locus? Bene & generalitatem requirit & speciem, quo possit facilius inueniri. Nam locus in regione est. Illius ergo. Propter illum, vel causa illius. Ergo autem coniunctio fuit, sed per accentus mutationem in aduerbium transit: & est sola particula quæ habet in fine circumflexum. Multi male putant nomen esse declinabile: & dicunt positum esse pro causa (Causa autem nomen est quod ponitur pro ratione) qui casus declinatione caret. Magnos amnes. Aut magna fluentia: aut quia nouem sunt, quæ odiosum fuerat commemorare per singula. Nulli certa domus. Id est habitatio, quam animæ tandiu certam habent, quandiu in corporibus sunt: post quorum solutionem vagantur pro vitæ merito in circulis. Lucis habitamus opacis. Varia dicitur, quæ pro vitæ varietate contingunt. In his autem locis Heroum animæ coluntur. Recentia riuus. Virentia: riuorum scilicet causa. Iugum. Ita enim diuiduntur montes: in radices, latera, iuga, vertices pro locorum qualitate. D. hinc summa cacumina linquunt. Non linquit hoc enim dicit Aeneas & Sibylla, Perducti ad summum, in plana descendunt.

67 At pater Anchises penitus conualle virenti
 Inclusas animas superumque ad lumen ituras
 Lustrabat, studio recolens: omnemque suorum
 Forte recensebat, numerum, clarosque nepotes:
 Fataque, fortunasque virum, moresque, manusque.
 Isque ubi tendentem aduersum per gramina vidit
 Aenean, alacris palmas utrasque tetendit:
 Effusaque genis lachrymæ, & vox excidit ore:

Penitus conualle virenti. Valde virenti: ut Penitusque sonanteis Acestis scopulos. Inclusas animas. Non re vera inclusas: sed multitudinem separatas, quo facilius agnoscerentur. Lustrabat studio recolens. Circuibat, studiose tractabat. Inclusas autem, aut segregatas: aut secundum ritum antiquum. Multitudinem enim si numerare non poterant, eam in locum certum includebant per partes, & ex vnius numero quanta esse videbant. Quod Xerxes de suo fecit exercitu. Charosque nepotes. Posteror: sicut per nurus feminas dicunt. Fataque fortuna sive virum, moresque, manusque. Felicitas enim aut fatalis est, aut fortuita, aut ex virtute descendens. Alacris. Ipse alacris. Et sciendum antiquos & alacris & alacer, & acris & acer tam de masculino quam de feminino genere dixisse. Nunc masculino utrunque damus: de feminino alacer & acer nunquam dicimus: licet Ennius dixerit: Estatem Autumnus post acer hyems sit. Nam inde est alacer. Genis. Palpebris. Ennius de dormiente: Imprimisque genæ genam. Excidit ore. Quasi leni: quod circa Anchisen referuat, ut Tanquam nefas patrio excidit ore.

68 Venisti tandem, tuaque expectata parenti
 Vicit iter durum pietas, datur ora tueri
 Nate tua, & notas audire & reddere voces.
 Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum,
 Tempora dinumerans: nec me mea cura sefellit.
 Quas ego te terras, & quanta per æquora vectum
 Accipio, quantis iactatum nate periculis!

Venisti

A Venisti tandem. Hoc ad effectum pertinet desiderantis. Alias oritur questio quod dicit, Sic equidem ducebam animo. *Expectata. Probata: vt, Et rebus spectata iuuentus.* Hoc autem dicit, Tua pietas mihi semper probata, nunc etiam iter durum vicit, scilicet inferorum. *Et notas audire & reddere vocis.* Familiariter loqui. *Rebarque futurum.* Arbitrabar, rationabar esse venturum, Per quod intelligimus fataliter Aneam ad inferos descendisse. Non enim nisi fatalia deprehenduntur. *Nec me mea cura fefellit.* Nec decepit me dulcissimus filius. Nam vocatius est mea cura, id est tu: & dictum est sicut Veneris iustissima cura. *Quas ego te iyras, & quanta per equora vestium.* Pater eius ingemit casibus. *Libye tibi regna nocerent.* Aut quia de Iunone ait Venus: *Haud tanto cessabit cardine rerum.* Aut quod est melius illud dicit Timui ne dum apud regna Carthaginis voluptatibus vacabas, imperium fatale derelinqueres.

B 69 *Ille autem: Tua me genitor, tua tristis imago
Sapius occurrens, hęc limina tendere adegit.
Stant sale Tyrrheno classes, da iungere dextram,
Da genitor: reque amplexu ne subtrahere nostro,
Sic memorans, largo fletu simul ora rigabat,
Ter conatus ibi collo dare brachia circum,
Ter frustra compressa manus effugit imago,
Par leuibus ventis, volucrique simillima somno.*

G *Tristis imago.* Seuera, terribilis, vt supra, Et turbiqa terret imago. *Sapius occurrens.* *vt ad membra* *ipsa* *ta* *pius* *ei* *dictum* *intelligimus:* aut certe Egit me tua imago ad hęc tendere limina, quam saepe videre consueui. *Stant sale Tyrrheno classes.* Affectionis est filij etiam ea indicare de quibus non interrogatur. *Largo fletu.* Nato ex gaudio. *Ter frustra.* Sapius, finitus pro infinito.

70 *Interea videt Aneas in valle reducta
Seclusum nemus, & virgulta sonantia fluis,
Lethæumque, domos placidas qui prenata, amnem.
Hunc circum innumera gentes, populi que volabant:
Ac veluti in pratis, vbi apes estate serena
Floribus insidunt variis, & candida circum
Lilia funduntur: strepitus omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, causasque requirit
Inscius Aneas, qua sint ea flumina porro,
Quare viri tanto compleverint agmine ripas.*

D

E *Interea videt Aneas.* Hirmos est hoc loco, id est vnus sensus protentus per multos versus: in quo tractat de Platonis dogmate, quod in Phædone positum est *de* *lo* *de* *quo* *in* *Georgicis* *strictim:* hic latius loquitur. De qua re etiam Varro in primo diuinarum plenissime tractauit. Hoc autem continet, Aneas dum per inferos pergeret, respexit fluuium quendam loci remotioris: ad quem innumera multitudo tendebat animiarum. Interrogauit patrem quis esset fluuius, vel qua ratione ad eum pergerent animæ. Pater ait, Lethæus est: pergunt autem vt potantes obliuionem patiantur, & incipiant in corpora velle remeare. Stupefactus Aneas interrogat, Dic pater, animæ quæ per præteritam vitam tot supplicia pertulerunt, possunt habere votum reuertendi in corpora? Non est verisimile liberatas de corporis carcere ad eius nexum reuerti. Suscepta narratione hoc Anchises exequitur, primo debere fieri vt redeant, deinde posse, deinde velle, quæ quoniam obscura sunt, alijs diuisionibus innobrescunt. Quid est debere? Cuncta animalia a deo originem ducunt: quæ quia nasci cernimus, reuertuntur sine dubio vnde cuncta procreantur. Deinde posse sic probat: quia immortales sunt animæ, & sunt quæ possunt reuerti. Tertium est vtrum velint, quod dicit fieri per Lethæum fluuium. Et hoc est quod dicturus est. Sed incidentes quæstiones faciunt obscuritatem. *Virgulta sonantia fluis.* Quæ est iuxta prærupta fluminis. *Domos placidas.* Campos Elysijs. *Prenatas.* Præteritui, & contrarie dictum est. Nam non natant aquæ, sed nos in ipsis natamus. En-

F

nium igitur secutus est qui ait, *Fluctusque natantes*. Sane de hoc fluuio quæritur à prudentioribus, utrum de illis nouem sit qui ambiunt inferos, an præter nouem, & datur intelligi, quod ab illis nouem qui ambiunt inferos separatus est. Namque volunt eum esse imaginem senectutis, nam animæ nostræ vigent & alacres sunt & plenæ memoria à pueritia vsque ad virentem senectam: postea in nimia senectute omnis memoria labitur, qua lapsa mors interuenit, & animæ in aliud corpus reuertuntur. Vnde fingunt poetæ animas Lethæo hauito in corpus redire. Ergo Lethæus est obliuio, morti semper vicina. *Genes populique*. Innumeratam gentium & populorum animæ. *Floribus insidunt*. Insido illi rei, vt, Insidat quantus miseræ deus. Insito autem illam rem, vt, Nulli fas casto sceleratum insitere limen. *Circum lilia funduntur*. Hoc est circumfundantur: Lilia autem pro quibuslibet floribus, speciem pro genere posuit. *Flumina porro*. Longe remota: & est Græcum aduerbium. Bene autem Aeneam longe à Lethæo facit: quia adhuc iuuenis est. *Agmine ripas*. Cursu, impetu: per quod ostendit cito iri ad senectam: quia rota celeritate vsus labitur vitæ.

- 71 *Tum pater Anchises: anima, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
Securos latice & longa obliuia potant.
Has equidem memorare tibi atque ostendere coram,
Iam pridem hanc prolem: cupio enumerare meorum:
Quo magis Italia tandem latere reperta.
O pater, ane aliquas ad cælum hinc ire putandum est
Sublimeis animas: iterumque ad tarda reuerti
Corpora: quæ lucis miseris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te suspensum nate tenebo.
Suscepit Anchises, atque ordine singula pandit.*

Anima, quibus altera fato Corpora debentur. Sciendum non omnes animas ad corpora reuerti. Aliquæ enim propter vitæ merita non redeunt: aliquæ redeunt propter malam vitam: aliquæ propter fati necessitatem. *Lethæi ad fluminis undam*. Si anima æterna est, & summi spiritus pars: qua ratione in corpore non totum videt, nec est tantæ prudentiæ tantæque viuacitatis, vt omnia possit agnoscere: quia cum corperit in corpus descendere, potat stulticiam & obliuionem. Vnde non potest implere vim numinis sui, post naturæ suæ obliuionem. Obliuiscitur autem secundum poetas præteritorum, secundum Philosophos futuri. Vnde medium tenuit dicendo *Obliuia*. Docent autem Philosophi, anima ad ima descendens quid per singulos circulos perdat. Vnde etiam Mathematici fingunt, quod singulorum numinum potestatibus corpus & anima nostra connexa sunt: ita ratione quia cum descendunt animæ, trahunt secum torporem Saturni, Martis iracundiam, libidinem Veneris, Mercurij lucri cupiditatem, Iouis regni desiderium: quæ res faciunt perturbationem animabus, ne possint vti vigore suo & viribus propriis. *Securos latice*. Qui securos faciunt: vt morbos pallidos dicimus, quod pallidos faciunt. *Iam pridem*. Ex quo ait, Tum genus omne tuum, & quæ dentur moenia disces. *O pater*. Noua breuitas. Nam dicendo *pater*, qui loquatur, ostenditur. *Ad cælum hinc ire putandum est*. Miscet Philosophiæ figmenta poetica: & ostendit tam quod est vulgare, quam quod continet veritas & ratio naturalis. Nam secundum poetas hoc dicit, credendum est animas ab inferis reuerti posse ad corpora, vt cælum superos intelligamus, id est nostram vitam. Secundum Philosophos vero hoc dicit, credendum est animas corporis contagione pollutas ad cælum reuerti. *Sublimeis animas*? Non omnes, sed sublimium. *Ad tarda reuerti Corpora*? Animæ comparatione, qua velocius nihil est. Vno enim momento potest vniuersa discurre. *Quæ lucis miseris tam dira cupido?* Vt id desiderent, propter quod se sciunt pœnas dedisse: scilicet vitam. *Suspensum*. Sollicitum, incertum: vt. Multo suspensum numine ducit. *Suscepit Anchises, atque ordine singula pandit*. Hystero proteron. Post hunc enim versum sequi debuit, *Dicam equidem: nec te suspensum nate tenebo*.

- 72 *Principio cælum, ac terras, camposque liquentes,
Lucentemque globum luna, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.*

A *Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum
Et que marmoreo fert monstra sub aquore pontus.
Igneus est ollis vigor & cœlestis origo
Somnibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc intuent, cupiuntque, dolent, gaudentque: neque auras
Respiciunt, clausa tenebris & carcere cæco.*

- Principio cœlum ac terras, campoque liquant. Interrogatus Anchises quare animæ velint reuerti ad corpora, quali aliud dicit, tamen illuc recurrit: quod Græce τὸ πᾶν dicitur, id est omne quod est. Quætuor sunt elementa: terra, ær, aqua, æther: & Deus. Præter hæc nihil est aliud: & hoc mundum non possumus dicere. Nam mundus non est totum. Ergo Deus est quidem spiritus diuinus: qui per quatuor infusus elementa gignit vniuersa. Igitur si de elementis & Deo nascuntur omnia, vnam originem habent: & par est natura omnium. Sed videamus quid in nobis est: Deo: & quid à quatuor elementis. Quantum datur intelligi, ab elementis habemus corpus: Deo a similitudine, quod ideo probatur, quia quod est in corpore, terra, humor, æther, calor (quæ omnia videntur, sicut etiam elementa) animus inuisibilis est: sicut etiam Deus. vnde originem ducit. Illa præterea irrationabilia sunt sicut corpus, contra Deus habet consilium, sicut etiam animus. Deinde elementa mutari videmus, quorum perire, mutari est, sicut etiam corpus: quod inde originem ducit, contra Deum non perire manifestum est, ergo nec animus perit, qui inde originem ducit nam pars semper sequitur genus. Huc igitur tetedit primam intentionem suam, ut animos immortales diceret. Sed occurrit illud, Si immortales sunt, & vnum habent principium: quare ratione non omnia animalia sentiunt similiter? Et dicit non esse in animis similitudinem, sed in corporibus, quæ prout fuerint vel vitæ, vel torpentia, ita & animos faciunt: quod potest etiam in vno eodemque corpore probari. In sano enim corpore alia est virtus mentis, in ægro pignior, infans inualida & ratione carens, ut in phræneticis cernimus, adeo cum ad corpus venerit, non natura sua vitur, sed ex eius qualitate mutatur. Inde Afros versipellis, Gæcos lenes. Galios pigniores videmus ingenij: quod natura climatum facit, sicut Ptolemæus deprehendit, qui dicit transiitum ad aliud clima hominem naturam ex parte mutare. De toto enim non potest: quia in principio accepit formam corporis sui. Ergo anima pro qualitate est corporis. Et quare ratione melior, est in potestate deterioris? Atqui diuinus animus debet corpus habere in potestate, non mortale corpus naturam animi corrumpere. Sed hoc ideo fit: quia plus est quod continet, quam quod continetur: ut si leonem includas in cauetam, impeditus vim suam non perdit: sed exercere non potest, ita animus non transit in vitia corporis, sed ex eius coniunctione impeditus nec exercet vim suam. Occurrit illud, Omne quod corruptitur, æternum non est, si animus instanti irascitur, desiderat, timet, caret æternitate, cui sunt ista contraria. Nam passio æternitatem soluit, quod ideo falsum esse dicimus: quia animus nihil per se patitur, sed laborat ex corporis coniunctione. Et aliud est per suam naturam corrupti: aliud per contrarium rei alterius. Videmus enim tale aliquid ut in lucerna, quæ per se clara est: & locum in quo est sine dubio illuminat: sed si quare tecta fuerit, & inclusa non perdit splendorem proprium qui in ea est (remoto namque impedimento apparet) nec tamen quia impeditus est eius vigor, ideo etiam corruptus. Ita ergo & animus quandiu est in corpore, patitur eius contagionem, simul atque deposuerit corpus, recipit suum vigorem, & natura vitæ propria. Si ergo recipit naturam suam, quare poenas apud inferos patitur? Ideo quia res quæ simul diu fuit, non potest deposita ipsa re statim ad suum nitorem reuerti, ut si speciem candidam missam in lurum polluas, & eam statim auferas, non ideo sordibus caret, sed abolitionem requirit, ut in pristinum nitorem possit redire. Sic anima ex eo quod datur corpori, inquinata, etiam si corpus deponat, necesse habet purgari. Si ergo purgantur & recipiunt naturam suam, cur volunt reuerti? Quia putant (inquit) obliuia. Est etiam illud ambiguum, Aut ut præteritarum obliuiscantur poenarum: aut certe ignara futuri, habeant redeundi desiderium in corpora, quod sine passione non fit. Nam animus in quo est passio, meretur reuerti. Cœlum. Pro ære, & æthere posuit: ut, iam cœlum tetramque. Campoque liquantem. Id est maria. Luc nemque globum luna. Ideo vius est participio, ut ostendat eam suum lumen non habere. Nam lucens, est quod aliunde illuminatur. Lucibile, quod per se lucet, ut patulum & patens. Patulum est quod semper patet: Patens quod & aperitur & clauditur, ut oculus. Globum autem, ideo quia dicitur luna esse globus. Titaniamque astram. Aut stellas dicit: aut Solem quem supra vnum fuisse de Titanibus diximus Spiritum. Diuinus scilicet: & vnum est siue mentem dicat, siue animum, siue spiritum. Intus.*

Alia. Vegetat, & in aternitatem custodit: quia mistus est, & nulla pars est elementi sine Deo. Per artus. Per elementa: quæ membra sunt mundi. Corporalia nanque sunt quæ possunt videri. Mens agit molem. Magnitudinem mundi mens agit: & si, vt Cicero dicit in Tusculanis, æternum est quicquid in æterno motu est: sine dubio etiam animus æternus est. Semper enim in motu est, adeo vt ne nobis quidem quiescentibus conquiescat. Magna se corpore miscet. Aut Antiptosis est pro corpori: vt, Hæret pede pes. densusque viro vir, quod potius credendum est. Aut certe secundum eos locutus est: qui dicunt corporalem esse: & eum ita diffiniunt τὸν ὄντος, id est ignem sensualem. quod si verum est, corpus est: nec per Antiptosim dixit, sed per diffinitionem magno corpore, id est non communi. Inde hominum pecudumque genus. De quatuor elementis & Deo. Et cælestis origo Seminibus, quantum non noxia corpora tardant. Quod supra diximus, Inquantum, inquit, in omnibus viget pars diuinitatis, inquantum sunt corporum qualitas. Terrenæque hebetant artus. Inquantum non hebetant artus. Moribus daque membra. Morienti similia, hoc est semper morientia. Nunquam enim in eodem statu sunt: sed aut minuuntur, aut crescunt. Ergo animus idem est: sed vt viribus suis non potest propter corporis coniunctionem. Hic metuit: cupitque, dolens, gaudensque. Ex corporis coniunctione, & hebetudine. Varro & omnes Philosophi dicunt quatuor esse passiones: duas à bonis, duas à malis opinatis rebus. Nam dolere & timere, duæ opiniones malæ sunt: vna præsentis, alia futuri. Item gaudere & eupere, opiniones bonæ sunt: vna præsentis, altera futuri. Hæc ergo nascuntur ex ipsa coniunctione. Nam neque animi sunt, neque corporis propria. Pereunt enim facta segregatione. Neque auras respiciunt. Nam quia coherent corpori, obliuiscuntur naturæ suæ, quam auras vocant. Clausæ tenebris & carcere cæco. Diffinitiones sunt corporis.

73

*Quin & Supremo cum lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporea excedunt pestes, penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
Supplicia expendunt: alia panduntur inanes
Suspense ad ventos, aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus: aut exuritur igni.*

Quin & Supremo cum lumine vita reliquit. Quia vt diximus, occurrit debere eas statim post corpus depositum redire in suum vigorem: & dicit non posse. Quæ enim diu coniuncta sunt, inuicem se tenent, & trahunt reliquias sordium antiquarum. Non tamen omne malum. Cedit quidem, sed non omne. Nam remanet: quod vt purgetur, necesse est. Inde est quod dicit, Eadem sequitur tellure repostos. Bene autem miseris, quæ etiam post corpus habent corporis damna. Vnde est, Nec funditus omnes Corporeæ excedunt pestes. Diu concreta. Coniuncta & conglutinata. Inolescere. Crescere, vt, Vdoque docent inolescere libro. Ergo exercentur poenis. Quia deposito corpore sordes super sunt. Poenas autem minime perferunt animæ: sed illius coniunctionis reliquæ quæ sunt inter animam & corpus. Nam licet ista duo per se poenas perferre non possint: homo tamen perfect, qui de his duobus est factus. Supplicia expendunt. Ideo agunt supplicia, non vt animas puniant, sed vt eas peccatis exuant pristinis. Alia panduntur inanes. Suspense ad ventos. Loquitur quidem poetice de purgatione animarum: tangit tamen quod & Philosophi dicunt, nam triplex est omnis purgatio. Aut enim in terra purgantur, quæ nimis oppressæ sordibus fuerint, deditæ scilicet corporalibus blandimentis, id est transeunt in corpora terrena: & hæc igni dicuntur purgari. Ignis enim ex terra est quo exuruntur omnia, nam cælestis nihil perurit. Aut in aqua, id est transeunt in corpora marina, si paulo melius vixerint. Ant certe in aëre, transeundo scilicet in aëria corpora, si satis bene vixerint: quod in Statio legimus, vbi de auguriis tractat, vnde etiam in sacris omnibus tres sunt istæ purgationes. Nam aut tæda purgantur & sulphure, aut aqua abluuntur, aut aëre ventilantur, quod erat in sacris Liberi. Hoc est enim quod dicit in secundo Georg. Tibique Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu. Nam genus erat purgationis: & in ipsis purgationibus bonum meritorum secutus est ordinem, vt ante aeriam, inde aquæ, post ignis diceret purgationem.

74

*QVISQVE suos patimur manes, exinde per amplum
Mittimur Elysiū, & pauci læta tenemus:*

Donec

A Donec longa dies perfecto temporis orbe
 Concretam exemit labem, purumque reliquit
 Ætherium serenum, atque auræ simplicis ignem.
 Has omnes, ubi mille rotam voluere per annos,
 Leti haum ad fluvium deus evocat agmine magno:
 Scilicet immemores supera ut convexus reusant,
 Rursus & incipiant in corpora velle reverti.

B *Quique suos patimur manes.* Supplicia quæ sunt apud manes: ut si quis dicat iudicium patimur, & significet ea quæ in iudicio continentur. Est & aliud verius. Nam cum nascimur, duos Genios sortimur. Vnus est qui hortatur ad bona: alter qui depravat ad mala, quibus assistentibus post mortem, aut asserimur in meliorem vitam, aut condemnamur in deteriorem: per quos aut vocationem meremur, aut reditum in corpora. Ergo manes, Genios dicit: quos cum vita sortimur. Exinde. Vna pars orationis est, & in tertiâ sine accentum habet, licet penultima longa sit. Quod ideo factum est, ut ostenderetur vna pars esse orationis: ne præpositio iungeretur adverbio, quod vitiosum esse non dubium est. *Pauci læta arua teneramus.* Non omnes. Qui enim minus purgantur, statim redeunt ad corpora. *Donec longa dies perfecto temporis orbe.* Quia etiam post purgationem opus est tempore, ut perseveret in purgatione: & sic redeat. Et queritur verum animæ per Apotheosia (de quibus ait, *Pauci læta arua teneramus*) possint mereri perpetuam purgationem, quod non potest fieri. Merentur enim temporis multi, non perpetuitatis: & quæ male vixerunt, statim redeunt: quæ melius, tardius: quæ optime diutissimo tempore sunt cum numinibus. *Paucæ tamen sunt quæ & ipsæ exigente ratione, licet tardè, coguntur reverti.* *Perfecto temporis orbe.* Finito legitimo tempore. *Concretam.* Affixam & inhaerentem. *Ætherium serenum.* Syderum & ignis ignem. *Serenum.* id est Deum per quod quid sit anima, ostendit. *Auræ simplicis ignis in Non vrentis.* *Simplicis autem, nostri comparatione:* qui constat de ligno & aere. Ille enim per se plenus est & æternus, quia simplex. Omnia enim composita, exitum sortiuntur. Unde & atomos, perpetuas dicunt, quia simplices sunt, nec recipiunt sectionem. *Has omnes.* At si diceret etiam has omnes. Nam supra non omnes dixit: sed Animæ quibus altera fato Corpora debentur. *Rotam voluere per annos.* Exegerunt statutum tempus per annorum volubilitatem. Est autem sermo Ennii. *Deus cubitat.* Non dicit quis, sicut supra, *Dij* quibus imperium est animarum. Sed alij Mercurium volunt propter hoc, Animas ille evocat *Oratio Pallentis*, alias sub Tarta a tristia mutit. Et est ratio, nam *Oratio* dicitur, id est sensus: quo Philoſophiam, quæ hæc iudicat, intelligimus: quia ipse etiam inuenit literas. *Agmine magno.* Impetu: & dictum est imperatiue *ad manes.* Non enim blanditiis inductæ redeunt: sed necessitate quadam coguntur, ut potentes velint reverti. *Immemores.* Vel præteritorum, vel futurorum.

75 *Dixerat Anchises, natumque vnaque Sibyllam
 Conuentus trahit in medios, turbamque sonantem:
 Et tumultum capit, unde omnes longo ordine possit
 Aduersos legere, & venientum discere vultus.
 Nunc age, Dardaniam prolem qua deinde sequatur
 Gloria: qui maneant Itala de gente nepotes,
 Illustres animas, nostrumque in nomen iuras,
 Expediam dielit, & te tua fata docebo.*

E *Dixerat Anchises.* Antedicta de reuersione animarum probatio huc tetendit, ut celebret Romanos, & præcipue Augustum. Namque qui bene considerant, inueniunt omnem Romanam historiam ab Æneæ aduentu, vsque ad sua tempora summam celebrasse Virgilium. Quod ideo later: quia confusus est ordo. Nam euersio Ilij & Æneæ errores, aduentus, bellumque manifesta sunt: Albanos reges, Romanos etiam conules, Brutos, Catonem, Cæsarem, Augustum, & multa ad historiam Romanam pertinentia hic indicat locus. Cætera quæ hic intermissa sunt, in *æonsis mela* commemorat. Unde etiam in antiquis inuenimus opus hoc appellatum esse non Æneidem, sed gesta populi Romani. Quod ideo mutatum est, quia nomen non à parte, sed à toto debet dari. *Turbamque sonantem.* Aut quæ tunc propter festinationem sonabat, aut turbæ perpetuum est epitheton. *Longo ordine* Non quo nati sunt: sed quo apud Inferos itabant. Non enim eo, quo regnarunt, dicturas est ordine. *Aduersos legere.* Considerare.

reiegere. *Dar Ianiam prolem.* Albanos reges, qui tredecim fuerunt de Æneæ & Lavinia genere. Vnde ait, *Italia de gente illustre.* Hoc nomen notitæ fuit, non meriti. Vnde etiam in meretricibus inuenitur. Nam & nobiles & illustres vocantur. *In nomen iuras.* In gentem, vt Statius *Nomen Echionium matrisque genus Peridiæ.*

76 *Ille (vides) pura iuuenis qui nititur hasta,
Proxima sorte tenet lucis loca: primus ad auras
Ætherias: italo commistus sanguine surget,
Sylvius, Albanum nomen, tua posthuma proles.
Quem tibi longæuo ferum Lavinia coniux
Educat Sylvius regem, regumque parentem:
Unde genus longa nostrum dominabitur Alba.*

Ille (vides) pura iuuenis qui nititur hasta. Æneas, vt Cato dicit simul ac venit ad Italiam, Laviniam accepit uxorem: propter quod Turnus iratus, tam in Latinum quam in Æneam bella suscepit à Mezentio impetratis auxiliis. Quod & ipse ostendit dicens, *Se iatis ambobus, Teucillique venire Latinisque.* Sed vt supra diximus, primo bello perit Latinus. Secundo pariter Turnus & Æneas. Postea Mezentium interemit Aicanus, & Laurolavinium tenuit, cuius Lavinia timens insidias, grauida confugit ad sylvas: & latuit in caua pactoris Tyri. Ad quod alludens ait, *Tyruisque pater, cui regia parent Armenta.* Et illic enixa est Sylvium. Sed cum Aicanus flagraret inuidia, euocauit nouercam, & ei concessit Laurolavinium: sibi vero Albam constituit, qui quoniam sine liberis perit Sylvio, qui & ipse Aicanus dictus est, suum reliquit imperium. Vnde apud Liniū est error qui Aicanus Albam condidit. Postea Albani omnes reges, dicti Syluij sunt ab huius nomine: sicut hodieque Romani imperatores, Augusti vocantur: Ægypti, Ptolemæi: Persæ, Arsacidae: Latini, Murrani: vt, Murrani hic atavos: & auorum antiqua sonantem Nomina, per regesque actum genus omne Latinum. *Pura iuuenis qui nititur hasta.* Id est sine ferro. Nam hoc fuit præmium apud maiores eius, qui tunc primum vicisset in prælio: sicut ait Varro in libris de gente pop. Rom. *Sylvius Albanum nomen.* Quia omnes Syluij dicti sunt. *Tua posthuma proles.* Posthumus est post humationem parentis creatus. Per hoc autem Æneam cito ostendit esse periturum, & statim infert consolationem dicens, *Quem tibi longæuo.* Id est Deo, Aeuum enim proprie æternitatis est: quæ non nisi in deos venit. Ennius, *Romulus in celo cum diis genitibus euum Degit.* Male autem vindicauit vitus: per quem dixit, *Longæuoque ienes.* Vnde A quo: vt, *Genus vnde Latinum.* Nam posteri eius fuerunt: qui postea apud Albam regnauerunt ciuitatem.

77 *Proximus ille, Procas, Troiana gloria gentis,
Et Capys & Numitor, & qui te nomine reddet,
Sylvius Æneas: pariter pietate vel armis
Egregius, si unquam regnandam acceperit Albam,
Qui iuuenes quantas ostentant aspice vires,
Atque umbrata gerunt ciuili tempora quercu.
Hi tibi Nomentum & Gabios, urbemque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces:
Pometios, Castrumque Inuis Bolamque, Coramque,
Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terre.*

Proximus illo Procas. Standi ordinē, non nascendi. Nam sextus est rex Albanorum. Item Numitor tertius decimus fuit. *Si unquam regnandam acceperit Albam.* Æneas scilicet Sylvius. Et hic ostendit omnes Albanos reges, Syluios dictos. Recepit autem à tutore, qui eius inuasit imperium: quod ei vix anno quinquagesimo tertio restituit. Et rem plenam historię per transitum tetigit. *Ciuili tempora quercu.* Ciuica debuit dicere: sed mutauit. At econtra Horatius, *Motum ex M. tello consule ciuicis* pro ciuilem. Querciam autem coronam accipiebat, qui in bello ciuem liberaissent: ideo quia ante causā vitæ in hac arbore hominibus fuit, qui glandibus vescabantur. Alia enim erant murales: alia agonales, id est lemniscatæ. Muralis dabatur ei, qui prior murum ascendisset. *Hi tibi Nomen um, & Gabios.* Hæ ciuitates sunt priscorum Latinorum ab Albanis regibus constitutæ: quanquam Collatiam Tarquinius constituisse dicitur.

A dicatur: qui ut erat superbus, eam ex collata pecunia constituit. Vnde & Collatia dicta est. Potest tamen fieri ut ab Albanis fundata sit, aucta à Tarquinio, sicut supra de Tarento diximus, quod Taras fecit, auxit Phalantus. Romam etiam Romulus fecisse dicitur, quam ante Euander, condidit: ut, Tunc pater Euandrus Romanæ conditor arcis. *Vrb. inque Fidenam.* Fidenæ dicuntur ut Thebæ: sed dixit ut Iuuenalis, *Atque vetus Thebe cen'um iacet obruta portis.* Nam varietati studet. Vnde etiam ait Pometios, cum dicatur numero singulari Pometia. *Castrumque Inui.* Vna est in Italia ciuitas: Castrum nouum dicitur. De hac autem ait Castrum Inui, id est Panos qui illic colitur Inus autem Latine appellatur, Græce *Ἰνός*. Græce, Latine incubus. Idem Faunus, idem Fatuus, Fatuellus. Dicitur autem Inus ab eundo passim cum omnibus animalibus. Vnde & Incubus dicitur. *Castrum autem ciuitas est.* Nam castra numero plurali dicimus: licet legerimus in Plauto, *Castrum patrum:* quod etiam diminutio ostendit. Nam castellum dicimus. *Nunc sunt sine nomine terræ.* Atqui in Catalogo hinc est dicturus aliquas ciuitates: sed ex persona sua præoccupat.

78 *Quin & auo comitem sese Mauortius addet
Romulus, Assaraci quem sanguinis Iliæ mater
Educat: viden, ut gemine stant verice crista?
Et pater ipse suo superum iam signat honores?
En huius nate auspiciis illa incluta Roma
Imperium terris, animas æquabit olympo:
Septemque vna sibi muro circumdabit arces:
Felix prole virum, qualis Berecynthia mater
Inuehitur curru Phrygiæ turrata per arbes,
Lata dehinc partu centum complexa nepotes:
Omneis cœlicolas, omneis supera alia tenentes.*

D *Quin & auo comitem sese Mauortius addet Romulus.* Amulius, & Numitor fratres fuerunt sed Numitorem regno Amulius pepulit: & Iliam eius filiam sacerdotem Vestæ fecit. De hac & Marte nati sunt Remus & Romulus: qui cum adoleuissent, occidit Amulio, Auum Numitorem in regnum reuocarunt: & cum eo vno anno regnaverunt. Postea propter angustias imperij Romam captatis auguriis condiderunt. Ergo auo se addet comitem: aut auito se iungit imperio, aut certe secundum Ennium: refertur inter deos cum Ænea. Dicit namque Iliam fuisse filiam Æneæ, quod si est, Æneas auus est Romuli. Vnde etiam addidit, *Assaraci.* Nam hoc epitheton non sine causa est introductum: quod est proprium Æneæ. Nam Assaraci pater est Cypus, Cypus Anchitæ, Anchites Æneæ. *Viden, deo naturaliter longa est Breuem tamen eam posuit secutus Ennium:* & adeo eius est immutata natura, ut iam vbiq; breuis inueniatur. *Gemine stant verice crista.* Omnino in omnibus hoc egit Romulus, ut cum fratre regnare videretur, ne se reum parricidij iudicaret. Vnde omnia duplicia habuit quasi cum fratre communia. Etenim ad captanda auguria montem Palatinum Romulus tenuit: Auentinum Remus qui prior sex vultures vidit: postea Romulus duodecim. Et cum ille tempore, ille numero de conuenda vrbe certarent, orta contentione de vrbe nomine inter exercitum, à Romuli militibus Remus occisus est. Fabulosum enim est, quod à fratre propter muros dicitur interemptus. *Et pater ipse suo superum iam signat honore?* Merito virtutis Mars Romulum deum esse significat. Superum enim accutatus est singularis ab eo quod est superus superi. *Illa Quam tibi sepe facta promiserunt. Incluta.* Græcum est. Nam *ἄκλυτος* gloriosum dicunt. *Imperium terra.* In quantum tenditur terra. *Animas æquabit olympo.* Magnanimitate æquabitur cœlo. De hoc autem loco & Trogus & Probus quaerunt. *Septemque vna sibi muro circumdabit arces.* Bene urbem Romam dicit septem inclusisse montes, & medium tenuit. Nam grandis est inde dubitatio: & alij dicunt breues septem colliculos à Romulo inclusos, qui tamen aliis nominibus appellabantur. Alij volunt hos ipsos, qui nunc sunt, à Romulo inclusos, id est Palatinum, Quirinalem Auentinum, Cœlium, Viminalem, Æquilinum, & Ianicularem. Alij vero volūt hos quidem fuisse, aliis tamen nominibus appellatos: quæ mutata sunt postea, ut de omnibus rebus legimus fieri ut de multis locis, & de fluminibus legimus: ut Iapius, Et nomen posuit Saturnia tellus. *Prole virum.* Virorum fortium. *Qualis Berecynthia mater.* Phrygia. Nam Berecynthos, castellum est Phrygiæ iuxta Sangarium fluium: vbi mater deum colitur. Per hanc autem comparisonem nihil aliud ostendit nisi Romanos duces inter deos esse referendos. *Turrata.* Vel quia ipsa est terra, quæ vrbes sustinet.

79 *Huc geminas nunc flecte acies: hanc aspice gentem,
 Romanosque tuos: hic Caesar, & omnis Iulii
 Progenies, magnam caeli ventura sub axem.
 Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepe audis:
 Augustus Caesar, diuum genus: aurea condet
 Secula qui rursus Latio, regnata per arma
 Saturno quondam super & Garamanthas & Indos
 Proferet imperium, iacet extra sidera tellus,
 Extra anni solisque vias, ubi caelifer Atlas
 Axem humero torquet, stellas ardentibus aptum.*

Huc geminas nunc flecte acies. Totum visum tuum huc dirige, & huc specialiter intueri, sic Aiper. *Hic Caesar, & omnis Iulii Progenies.* Vt Iulius a magno demissum nomen Iulo. *Caeli ventura sub axem.* Nam cum Augustus patri Caesari ludos funebres exhiberet: Stella per diem apparuit, quam persuasione Augusti; Caesaris esse populus credidit. Hinc est, Ecce Diomæi processit Caesaris astrum. *Sub axem* ergo, id est ad diuinos honores. *Hic vir, hic est.* littera pro duplici, non nisi in monosyllabi, habetur: ut, Hoc erat a ma parens, per eorum scilicet privilegium. Vnde talium est quod Terentianus dicit, eam pro metri ratione vel duplicem haberi vel simplicem. Nam si hoc esset, etiam in dissyllabis, pro duabus haberi debuerat, quod nusquam inuenimus. Littera enim naturam seruari, & in polysyllabis conuenit. *Diuum genus.* Caesaris qui factus est deus. Genus autem dicit non solum iure adoptionis, sed conianguinitatis. Nam Octauia filius fuit, quæ erat soror Caesaris. Hic autem Augustus Caesar, hoc nomen accepit à patre adoptiuo, nam ante Octavianus dictus est à patre Octauio. *Secula qui rursus Latio.* Sub Saturno dicit aurea secula fuisse in orbe terrarum, ubi Augusto tantum in Italia. *Garamanthas.* Populi inter Libyam & Africam iuxta ueregetus populus. Indos, Populi orientis extremi. *Iacet extra sidera tellus.* Nulla terra est quæ non subiaceat sideribus. Vnde perire addidit, *Extra anni solisque vias:* ut ostenderet duodecim signa, in quibus est circulus Solis. Significat autem Maurorum Æthiopiã, ubi est Atlas: de qua ait Lucanus, *Æthiopiãque solum: quod non premeritur ab ulla Signiferi regione poli, nisi poplite lapsa. Vltima curuati procederet unguis a ianui.* Torquet, Sullinet. *Aptum* Vicinum ut diximus supra.

80 *Huius in aduentu iam nunc & Cassia regna
 Responsis horrent diuim, & Mæotica tellus,
 Et septem gemunt turbant trepida gurgis Nili.
 Nec vero Alcides tantum telluris obuius,
 Fixerit arripedem ceruam licet, aut Hymanthi
 Placari nemora, & Lernam tremescerit arcu:
 Nec qui pampineus victor iuga flectit habentis
 Liber, agens celsis Nysæ de vertice tigres.
 Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
 Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?*

Iam nunc & Cassia regna. Fines Assyriorum, in quibus sunt *torques* Caspia. Quod autem dicit verum est. Nam & Suetonius ait in vita Caesaris responsa esse data per totum orbem naici inuitum imperatorem. *Mæotica tellus.* Scythica, cuius palus est Mæotis. *Turbant.* Turbantur. *Septem gemunt* autem, septem fluuij. *Fixerit arripedem ceruam.* Pro arripedem. Vicit autem Cerinthim ceruam dictam à loco. *Fixerit* utem strauerit. *Hymanthi Placari nemora.* Mons Arcadiæ ubi aper ferocissimus fuit. *Lernam tremescerit arcu.* Pro Hydra paludem ipsam poisonis: intelligamus ante eam lagittis spulle confixam: post exactam & nudam. *Nysæ de vertice.* Mons est India de quo loquitur Cæterum est & Nysa ciuitas, in qua Liber coluit. Vnde Nysæus dictus est. *Et dubitamus.* Pro dubitas, misere personam suam. *Et autem tenus.* Cum tibi in tanta preparata posteritas dubitas virtutem factis extendere id est gloriam? *Aut metus.* Est aliquis timor, qui te regnis Italia reuocet?

81 *Quis procul ille autem ramis insignis olivæ*

A *Sacra ferens? nosco crines incanaeque menta
Regis Romani: primus qui legibus urbem
Fundavit, Curibus parvis, & paupere terra
Missus in imperium magnum, cui deinde subibit,
Ocia qui rumpet patriam, residetque mouebit
Tullius in arma viros, & iam desueta triumphis
Agmina, quem iuxta sequitur iactantior Ancus,
Nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auris.*

B *Quis proci ille autem. Nunc redit ad Romanos reges: qui septem fuerunt: Romulus, Numa
Pompilius, Tullus Hostilius, Ancus Marcius, Tarquinius Priscus, Seruius Tullus, Tarquinius
Superbus. Mira autem vitur phantasia: vt quasi ostendat se non agnoscere eum qui de gente
Romana non fuerat. Romulo enim mortuo cum anno senatus regnaret per decurias: tædiosum
vium est, & quæsitus est rex. Sed cum in vrbe nullus idoneus esset inuentus, orta est bona Pom-
piliij fama, quod esset apud Cures ciuitatem Sabinorum. rogatus itaque per legatos accepit im-
perium: qui ferociam populi à bellis ad sacra contulit. Vnde etiam Numa dictus est *Sen. ad vi-
mor*, ab inuentione & constitutione legis. Nam proprium nomen Pompilius habuit. Hic etiam
canus fuit à prima etate: ad quod alludens ait, Incanaeque menta. Item propter sacerdotium,
ramis insignis oliuæ. *Ocia qui rumpet patria.* De hoc Lilius, *Inde Tullum, qui ferocior Romulo
fuit, quam Numæ similis. Resides. Pigro, ociosos, nimium sedentes. Desueta triumphis.* A consue-
tutine triumphandi dissuadentia. *Iactantior Ancus.* Amans populi fauorem. hic Ostiam fecit.
Ancus autem dictus *Sen. ad vi. mor*, id est à cubito, quem incuruam habuisse dicitur. *Auris Fa-
uoribus.* Vnde & aurarij dicuntur fauiores.*

82 *Vis & Tarquinius reges, animamque superbam*

Vltoris Bruti, fascesque videre receptos?

Co. sulis imperium hic primus, seu asque securos

Accipiet: natosque pater, noua bella mouentes

Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit,

Infelix, utique ferent ea facta minores:

Vincet amor patria laudumque immersa cupido.

Quin Decios, Drusisque proci, seu ungu securi

Aspice Torquatum, & referentem signa Camillum.

Vis & Tarquinius reges, animamque superbam. Vnus enim de Tarquinijs fuit superbus. *Vltoris
Bruti fascesque videre receptos?* Vis videre etiam vltoris Bruti fasces receptos? Historia autem
hoc habet: Tarquinius ob multa quidem, Superbus est dictus: præcipue tamen ob hanc
causam: Mandauit aliquando cuidam satelliti vt cuiusdam oppidi omnes principes interime-
ret. Profectus ille grandem multitudinem reperit. Quod cum ei renuntiasset deambulanti cum
viga in hortis: detractans ille repositioni, capita decussit papauerum, vt satelles quid fieri
vellet, agnosceret. Huius filius vitiauit nobilissimam matronam Lucretiam. Quod illa dolens,
se interemit. Tunc eius auunculus Brutus raptus ex eius corpore gladio processit ad populum:
& de hac re concionatus est. Quo facto omnibus placuit ne reciperetur rex, qui tunc Ardeam
expugnabat. Propter quod se Tarquinius cum liberis ad Portennam regem Tusciæ contulit:
& bellum gessit granissimum contra populum Romanum. Tunc duo creati sunt consules: Bru-
tus & Tricipitinus pater Lucretiæ, qui & Tarquinius dicebatur: ob quod solum est vrbe depul-
sus: & in eius locum subrogatus est Valerius Publicola: quo mortuo item alter est factus: & al-
ter similiter. Quod cernens tædiosum esse Virgilius Brutum solum posuit, qui annum solus im-
pleuit. Sed Bruti filij amici erant filij Tarquinij: cum quibus cum iniissent consilium, vt eos
per noctem intromitterent, proditi sunt à seruo Vindicio: & à patre interfecit sunt. Ideo er-
go vltoris, scilicet & libertatis publicæ, & Lucretiæ pudoris. *Seu asque securis.* Quæ iacta-
runt etiam contra liberos. *Pulchra pro libertate.* Ingenti arte loquitur consideratione per-
sonarum. Factum enim laudat dicens *pulchra pro libertate*: personam vituperat. *Virum que
fecerit ea facta minores.* Etiam si lauderis à posteris, non extorquere vim naturæ debet amor
patriæ. *Quin Decios.* Quinimo Decios respice. Hi duo fuerunt, qui Mures dicti sunt: pa-
ter & filius. Horum alter se bello Gallico, alter Samnitico vouit pro republica cum terra &

mari vniuersum bello vellent exercitum perdere. *Drususque procul.* Et hi duo fuerunt. Horum prior vicit Hadrubalem. Alter est filius Iulix sororis Augusti. *Sæuimque securi* Aspice Torquatum. Hic Gallum quendam in ponte Amenis, singulari certamine iuperavit, & eius sibi torquem imposuit: vnde nomen accepit. Hic ad urbem pergens, præcepit filio vt tantum castra metaretur: ille prouocatus ab hostibus nocte occasione victoriam coniecutus est. Reuersus postea pater, laudauit fortunam populi Romani: sed filium, vt dicit Lilius, *Fustuario supplicio necauit.* Ergo læuum securi, læuum iure occidendi, non ferri genere. Nam securi non animaduertit in filium. *Referentem signa Camillum.* Brenno duce, Galli apud Ardam fluum deletis legionibus eueiterunt urbem Romam adque Capitolio: pro quo immensam pecuniam acceperunt. Tunc Camillus abiens Dictator est factus: cum diu esset apud Ardeam in exilio propter Veientanam prædam non æquo iure diuisam: & Gallos iam abeuntes secutus est, quibus in-teremptis aurum omne recepit & signa. Quod cum illic appendisset, ciuitati nomen dedit. Nam Pisaurum dicitur, quod illic aurum pensatum est. Post hoc tamen factum rediit in exilium. Vnde rogatus, reuersus est.

83 *Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis
Concordes anima nunc, & dum nocte premuntur,
Heu quantum inter se bellum, si lumina vitæ
Attigerint, quantas acies, stragemque ciebut,
Aggeribus socer Alpinis, atque arce Monœci
Descendens gener aduersis instructus Eois.
Ne pueri, ne tanta animis assuescite bella:
Ne patria validas in viscera vertite vires.
Tuque prior, tu parce, genus qui ducis olympo:
Proijce tela manu, sanguis meus.*

Fulgere. Ab eo quod est fulgo fulgis. *Et dum nocte premuntur.* Bene alludit. Nam concordiam in humilitate tenuerunt: cum nobilitate vero in bella venerunt. *Aggeribus socer Alpinus.* A munimentis Alpium. Hæ enim Italiæ murorum exhibent vi. em. Socer vero quia Pompeius habuit Iuliam filiam Cæsaris, quæ in partu periit. Vnde etiam isti inter se facile dimicare poterunt. *Arce Monœci.* De Liguria vbi est portus Monœci Herculis. Dicitur autem *pænis*, vel quod pulsis omnibus illic solus habitauit: vel quod in eius templo nunquam aliquis deorum simul colitur: sicut in Iouis, Minerua, & Iuno: in Veneris, Cupido. *Aduersis instructus Eois.* Orientis enim auxiliis est vsus. *Assuescite bella.* Mire dictum. Ab ipsis enim, quasi consuetudinem fecit populus Romanus bellorum ciuilium. Septies enim gesta sunt à Cæsare contra Pompeium in Thessalia. Item contra eius filium magnum in Hispania. Item contra Iubam & Catonem in Africa. Mortuo Cæsare ab Augusto contra Cassium & Brutum in Philippis ciuitate Thessaliæ. Contra Lucium Antonium in Perusia Tusciæ ciuitate. Contra sextum Pompeium in Sicilia: Antonium & Cleopatram in Epiro. *Tuque prior, tu parce.* Cæsari dicit, quem clementem circa Pompeianos legitimus: cui vult tunc hoc esse mandatum.

84 *Ille triumphata Capitolia ad alta Corintha
Victor aget currum, castis insignis Achillis:
Eruet ille Argos, Agamemnonasque Mycenæ:
Ipsamque Æaciden, genus armipotens Achilli,
Vltus auos Troiæ, templa & temerata Minerua.*

Ille triumphata Capitolia ad alta Corintha. Mummium significat. *Ipsamque Æaciden.* Necessè est vt ille iubauiamus. Pyrrhum enim quem Æaciden dicit, Curtius & Fabricius vicerunt terentem Tarentinis auxilium. Hic postea fugit in Græciam, & illic est occisus in templo. Argos vero & Mycenæ alij vicerunt. *Vltus auos.* Aut hic distinguendum: vt sit, Troiæ Mineruæ, pro Troianæ: principale pro deriuatiuo. Aut certe auos Troiæ: non quos Troia habuit auos: sed qui de Troia fuerunt, id est auos Troianorum.

85 *Quis te, magne Cato, tacitum aut te Cossorelinquit?
Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli,*

Scipiadas,

A
*Scipiadas, cladem Libya: paruoque potintem,
 Fabricium? vel te sulco Serrane ferentem?
 Quo fessum rapitis Fabij: tu maximus ille es,
 Vnus qui nobis cunctando restituis rem.*

Magne Caso Centorium dicit, qui scripsit historias: multa enim bella confecit. Nam Uticen-
 sem praesente Augusto, contra quem pater eius & dimicauit, & Anticatores scripsit, laudare non
 poterat. Supra autem Mineruae templa temerata per stuprum Cassandreae dicit. *Cosse relinquat?*
 Collus tribunus militum consulari potestate fuit. Hic regem Tuscorum Lartem Tolumnium a
 loco dictum, occidit: & secunda post Romulum opima spolia reuocauit. Erit autem nominati-
 uus hic Lar, huius Lartis. *Quis Gracchi genus?* Gracchos leditiosos constat fuisse, nobiles tamen
 genere. Namque per Corneliam, nepotes Scipiones Africani fuerunt. Vnde luuenalis ad eam.
Tolle tuum procor Hannibalem. Ergo Scipiones dicit per Gracchi genus. Duo autem fuerunt: ma-
 ior Africanus, & minor, qui obsidione Carthagini ab Italia reuocauit Hannibalem.
Scipiadas. Hi gemini fratres fuerunt: qui cum fortissime dimicarent in Hispania apud Carthagi-
 nem nouam, quae Spartaria dicitur, insidiis interempti sunt. *Cladem Libya.* Scipiones. *Fabricium.*
 Paupertate gloriosum. Hic est qui respondit legatis Samnitum aurum sibi offerentibus, Roma-
 nos non aurum habere uelle, sed aurum habentibus imperare. *Serrane ferentem.* Atilius quidam
 senator fuit, qui cum agrum coleret, euocatus propter virtutem meruit dictaturam. Serranus au-
 tem, a terendo dictus est. *Quo fessum rapitis Fabij?* Cur me o Fabij, fessum ad uestram trahitis
 narrationem? Aut certe fessum, tritem: ut, Tei fellus ualle recedit, scilicet propter eorum mor-
 tem. Nam trecenti sex fuerunt de vna familia: qui coniurati cum teruis & clientibus suis con-
 tra Veientes dimicauerunt, & insidiis apud Cremetam fluvium interempti sunt. Vnus tantum su-
 peruit Fabius Maximus, qui propter teneram adhuc pueritiam in ciuitate remanserat. Hic pos-
 tea cum Hunicis impetum ferre non posset, mora cum elusit, & ad Campaniam traxit. Vbi
 deliciis Carthaginensium virtus obtorpuit. Notandum est de secunda persona dictum. Ille au-
 tem est de quo ait Ennius *Vnus qui nobis cunctando restituis rem.* Sciens enim Virgilius quasi pro
 exemplo hunc uerum potuit.

86
 D
*Excudent alij spirantia mollius era,
 Credo equidem, uinos ducent, de marmore uultus:
 Orabunt, caussas melius: caelique meatus
 Describent, radio, & surgentia sidera dicent.
 Tu regere imperio populos, Romane memento,
 (Hae tibi erunt artes) pacisque imponere morem:
 Parcere subiectis, & debellare superbos.*

Excudent. Alij eudendo efficient: & est rhetoricus locus. *Spirantia.* Animata. Horatius, *Et mol-
 les imitabitur aeri capillos.* *Vinos uultus.* Hoc est quod dixit *spirantia.* Et per aes, Corinthios indicat:
 per marmor, Parios: per actionem caussarum, Athenienses: per Astronomiam, Aegyptios &
 Chaldaeos. *Pacis morem.* Leges pacis.

87
 F
*Sic pater Anchises: atque haec mirantibus addit:
 Aspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis
 Ingreditur victor,que uiros supereminet omnes.
 Hic rem Romanam magno turbante tumultu
 Sistet eques: sternet Pœnos, Hællumque rebellem:
 Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.*

Spolia Marcellus opimis. Hic Gallos & Pœnos equestri certamine superauit. Viridoma-
 rum etiam Gallo, cum ducem manu propria interemit, & opima retulit spolia, quae dux detra-
 xerat duci: sicut Collus Larti Tolumnio. *Supereminet omnes.* Virtutis scilicet genere. *Rem
 Romanam.* Statum reipublicae. *Turbante tumultu.* Ideo tumultu, quia res in Italia aduer-
 sus Gallos geritur. *Sistet.* Confirmabit, Contorborabit. *Tertiaque arma patri.* Capta
 hic tertia, opima spolia suspendet patri, id est Ioui. *Capta Quirino.* Qualia & Qui-
 rinus ceperat, id est Romulus de Actrone rege Ceninensium: & ea Ioui suspenderat,

possimus, & quod est melius, secundum legem Numæ hunc locum accipere, qui præcepit prima opima spolia Ioui Pheretrio debere suspendi. quod iam Romulus fecerat. Secunda Marti, quod Cosius fecit. Tertia Quirino, quod fecit Marcellus. Quirinus autem est Mars, qui præest paci: & intra ciuitatem colitur. Nam belli Mars extra ciuitatem templum habuit. Ergo aut suspendet patri, id est Ioui: aut suspendet patri Quirino. Variæ de hoc loco tractant commentatores, Numæ legis immemores: cuius facit mentionem & Lilius.

88 *Atque hic Aeneas (vna nanque ire videbat,
Egregium forma iuuenem, & fulgentibus armis:
Sed frons læta parum, & deiecto lumina vultu)
Quis pater, ille virum qui sic comitatur euntem?
Filius: ane aliquis magna de stirpe nepotum?
Quis strepitus circa comitum? quantum instar in ipso est?
Sed nos atra caput tristi circumvolat umbra.*

Egregium forma iuuenem & fulgentibus armis. Tria sunt secundum Carminum: pulchritudo, ætas, virtus. Significat autem Marcellum filium Octauiæ tororis Augusti, quem sibi Augustus adoptauit. Hic decimo sexto anno incidit in valetudinem: & perit decimo octauo in Baiano cum ædilitatem gereret. Huius mortem vehem. inter ciuitas doluit. nam & affabilis fuit: & Augusti filius. Ad huius honorem Augustus sexcentos lectos intrare ciuitatem iussit. hoc enim apud maiores gloriosum fuerat. Etiam dabatur pro qualitate fortunæ. nam Sylla sex milia habuit. Igitur cum ingenti pompa relatus, & in campo Martio est sepultus. Ergo modo in Augusti adulationem, quasi epitaphion ei dicit. Et constat hunc librum tanta pronuntiatione Augusti & Octauiæ esse recitatum, vt fletu nimio imperarent silentium: nisi Virgilius finem esse dixisset, qui pro hoc ære graui donatus est, id est massi. Nam sic & Lilius argentum graue dicit, id est massas. *Sed frons læta parum.* Omen est mortis future. Ex contrario aibi, Incipe parue puer risu cognoscere matrem. *Virum qui sic comitatur euntem* Marcellum, cui similis est *Quis strepitus.* Propter ædilitatem. *Instar.* Similitudo: & est nomen quod non recipit præpositionem, ad instar enim non dicimus, quod Probus declarat.

89 *Tum pater Anchises lachrymis ingressus obortus:
O nate, ingentem luctum ne quare tuorum:
Ostendent terris hunc tantum fata: neque ultra
Esse sinent. nimum vobis Romana propago
Visa potens superi propria hæc si dona fuissent.
Quantos ille virum magnam Maioris ad urbem
Campum ager gemitus, vel que Tyberine videbis
Funera cum tumulum præterlabere recentem,
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet auos, nec Romula quondam:
Vllo se tantum tellus iactabit aluanno.*

Ostendent terris hunc tantum fata. Parum illucescet: quia mox peribit. *Visa potens superi.* Cum indignatione dicit, Inuiditis & gloria Romanæ, & vestris muneribus. Nam felicitas vestra sunt munera. *Propria.* Perpetua: vt, *Propriamque dicabo.* *Maioris campus.* In quo est sepultus. *Funera cum tremulum præterlabere recentem.* Propter sexcentos lectulos. *In tantum spe tollet auos.* Eriget generis antiquitatem. Et rhetorice spem laudat in puero: quia læta non inuenit. Est autem Ciceronis in dialogo, *Familiis causa difficilis laudare puerum.* Non enim res laudanda, sed spes est. *Nec Romula quondam.* Pro Romulea: vt, *Quos Africa terra triumphis Diues alit.* *Quondam autem,* potest & præteriti esse & futuri.

90 *Heu pietas, heu prisca fides, inuictaque bello
Dextera: non illi quisquam se impune tulisset*

Obuius

A Obuius armato, seu cum pedes iret in hostem,
 Seu spumans equi foderet calcariibus armos.
 Heu miserande puer, si qua fata aspera rumpas,
 Tu Marcellus eris. manibus date lilia plenis,
 Purpureos spargam flores, animamque nepotis
 His saltem accumulem donis, & fungar inani
 Munere, sic tota passim regione vagantur
 Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.

B Foderet calcariibus armos. Species pro genere. Equi armos pro equo posuit. Non enim possunt
 armi calcariibus fodi. *Fata aspera rumpas.* Possit aliqua ratione fata dirumpi, per transitum do-
 cet. *Tu Marcellus eris.* Talis qualis fuit Marcellus. *Purpureos flores.* Ut sepe diximus, propter san-
 guinis similitudinem: quia aut anima, aut animæ est sedes. *Nepotis.* Posteris. Non enim
 re vera nepos fuit. *Inani munere.* Secundum Epicureos, non profuturo. *Sic.* Ita noscentes. *Aëris*
in campis. Collisionem fecit. Locutus est autem secundum eos qui putant Elysiū lunarem esse
 circulum.

91
C Quæ postquam Anchises natum per singula duxit,
 Incenditque animum fame venientis amore:
 Exin bella viro memorat, quæ deinde gerenda:
 Laurentesque docet populos, urbemque Latini:
 Et quo quæque modo fugiatque feratque laborem.
 Sunt geminae somni portæ, quarum altera fertur
 Cornea, quæ veris facilis datur exitus umbris:
 Altera candenti perfecta nitens elephanto:
 Sed falsa ad cælum mittunt, insomnia manes.
D His ubi tum natum Anchises vnaque Sybillam
 Prosequitur dictis, portæque emittit eburnæ:
 Ille viam secit, ad naues sociosque reuisit.
 Tum se ad Caietæ recto fert littore portum.
 Anchora de prora iacitur, slant, littore puppes.

E *Incenditque animum.* Nam supra ait. Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis? *Exin.* Dein-
 de. Confert autem in compendium narrationis prolixitatem. Sic Terentius propter longum a-
 ctum ait. *Intus depondebatur, intus transigetur si quid est quod restat.* *Sunt geminae somni portæ.* Pro som-
 niorum. Est autem in hoc loco Homërum tecutus. Hoc tantum differt, quod ille per vtranque
 portam somnia exire dicit: hic umbras veras per quas somnia indicat vera, & poetice apertus est
 sensus. Vult autem intelligi falsa esse omnia quæ dixit. Physiologia vero hoc habet, Per portam
 corneam oculi significantur, qui & cornei sunt coloris, & duriores cæteris membris, nam frigus
 non sentiunt: sicut etiam Cicero dicit in libris de natura deorum. Per eburneam vero portam
 os significatur à dentibus. Et scimus quia quæ loquimur, falsa esse possunt: ea vero quæ videmus,
 sine dubio vera sunt. Ideo Æneas per eburneam emittitur portam. Est & alter sensus, Somnum
 nouimus cum cornu pingi: & qui de somnis scripserunt, dicunt ea quæ secundum fortunam &
 personæ possibilitatem videntur, habere effectum: & hæc vicina sunt cornu. Vnde cornea vera
 fingitur porta. Ea vero quæ supra fortunam sunt: & habent nimium ornatum, vnaque iactantiam,
 dicunt falsa esse. Vnde eburnea, quasi ornatio portæ fingitur falsa. *Falsa insomnia.* Id est somnia.
F *Secit.* Tenet. Vnde sectas dicimus ab eo quod propositum non tenent. *Ad Caietæ portum.* A per-
 sona poeta, Prolepsis. Nam Caietæ nondum dicebatur.